

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Diplomová práce

2021

Bc. Anna Šolcová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

**Působení a publikační činnost Veřejné osvětové služby
(vč. regionální sondy)**

Diplomová práce

Autor práce: Anna Šolcová

Studijní program: Mediální studia

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Knapík, Ph.D.

Rok obhajoby: 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 5.1.2021

Anna Šolcová

Bibliografický záznam

ŠOLCOVÁ, Anna. *Působení a publikační činnost Veřejné osvětové služby (vč. regionální sondy)*. Praha, 2021. 85 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Jiří Knapík, Ph.D.

Rozsah práce: 220 753 znaků

Anotace

Diplomová práce se zabývá organizací Veřejná osvětová služba (VOS) a jejím působením v období Protektorátu Čechy a Morava. Za použití archivních pramenů byl zpracován přehled o struktuře a fungování této instituce a o průběhu jejích osvětových aktivit. Konkrétní vliv na české protektorátní obyvatelstvo a protektorátní kulturu je blíže představen na lokálním příkladu I. obvodu. Následně je popsána vydavatelská činnost VOS, která je dále podrobena obsahové analýze vybraných periodik za použití metody zakotvené teorie. Výsledkem tohoto kvalitativního výzkumu je souhrn hlavních myšlenek, které jsou obsaženy v propagandistických textech těchto titulů.

Annotation

This diploma thesis is focused on the public edifying office and its impact during the Protectorate of Bohemia and Moravia period. With using archive sources, there has been introduced comprehensive information about structure, functioning and educative activities of this institution. Explained on the situation of the first district, there has been presented the real influence on Czech population and protectorate culture. Publishing activities are closely analysed with the sample of several journals with using grounded theory. Result of this qualitative research is a summary of main propagandistic ideas in these texts.

Klíčová slova

VOS, Veřejná osvětová služba, protektorát, propaganda, kolaborace, zpravodajství VOS, osvěta, kvalitativní analýza, zakotvená teorie

Keywords

public edifying office, protectorate, propaganda, collaboration, enlightenment, qualitative analysis, grounded theory

Title

Functioning and publishing activity of the public edifying office (including regional analysis)

Poděkování

V první řadě bych ráda poděkovala vedoucímu práce, Prof. PhDr. Jiřímu Knapíkovi, Ph.D., za poskytnutí cenných rad a za trpělivost a pohotovost, kterou projevil během ztížených konzultačních podmínek. Dále bych tímto ráda poděkovala archivním institucím, které mi poskytly bohaté historické podklady a jejichž pracovníci prokázali velkou ochotu při jejich předkládání. Svě sestře Adéle děkuji za provedenou korekturu. V neposlední řadě moc děkuji i zbytku své rodiny, všem svým přátelům a svému partnerovi, kteří mi poskytli nevídanou podporu během celého studia i tvorby náročné diplomové práce.

Obsah

Úvod	1
1 Řízení a podoba protektorátních médií a kultury	3
2 Vybrané protektorátní spolky v roli podpůrného systému	10
3 Veřejná osvětová služba a její vedení.....	17
3.1 Struktura VOS.....	21
3.2 Aktivity VOS.....	22
3.2.1 Přednášková činnost	24
3.2.2 Kulturní akce.....	26
3.2.3 Film.....	27
3.2.4 Vzdělávací aktivity	28
4 Regionální sonda do I. obvodu	29
4.1 Struktura I. obvodu.....	29
4.2 Činnost I. obvodu	34
4.2.1 Rok 1943: Nelehké začátky	35
4.2.2 Přelom let 1943/1944: Počátek aktivní osvětové činnosti	39
4.2.3 Konec roku 1944: útlum	55
5 Publikační činnost VOS	61
5.1 Časopis Osvěta	63
5.1.1 Podoba a obsah časopisu Osvěta.....	65
5.2 Zpravodajství VOS a Důvěrné zpravodajství VOS.....	70
6 Analýza periodik VOS	72
6.1 Metodologická východiska	72
6.2 Metodologie	75
6.3 Výzkumný vzorek	76
6.4 Výzkumné otázky a cíle	76
6.5 Presentace a diskuze výsledků	77
Závěr.....	81
Seznam odborné literatury.....	83

Seznam zkratek

ABS = Archiv bezpečnostních složek

ČTK = Česká tisková kancelář

ČPLB = Česká liga proti bolševismu

K = Protektorátní koruna

MLO = Ministerstvo lidové osvěty

MLS = Mimořádné lidové soudy

MOK = Místní osvětová komise

NAKJ = Národní árijská kulturní jednota

NOF = Národní obec fašistická

NA = Národní archiv

NS = Národní souručenství

NSDAP = Národně socialistická německá dělnická strana (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)

NOÚZ = Národní odborová ústředna zaměstnanecká

OOS = Okresní osvětový sbor

PŽS = Pražská železářská společnost

SD = zpravodajská služba NSDAP (Sicherheitsdienst)

SOA = Státní oblastní archiv

TNK = Trestní nalézací komise

VOS = Veřejná osvětová služba

Úvod

Během období Protektorátu Čechy a Morava byla na našem území utvořena řada kolaborantských uskupení, do jejichž struktury byli dosazováni protektorátní obyvatelé. Mezi těmito novými uskupeními vznikaly mj. osvětové spolky, které měly pomoci okupační moci s šířením říšské myšlenky a přesvědčování českého národa ke spolupráci. Významnou organizací tohoto druhu bylo například Kuratorium pro výchovu mládeže (dále jen Kuratorium), které se soustředilo na mimoškolní výchovu těch nejmladších jedinců. Vedle poměrně široce známého Kuratoria se v květnu 1943 po celém území začala formovat organizace, která měla stejný, avšak o něco těžší úděl: uplatnit osvětové aktivity ve výchově dospělých obyvatel. Tak vznikla Veřejná osvětová služba (VOS), jejíž představitelé se až do konce války snažili zvrátit důsledky odporu a zklamání, které okupace u českých obyvatel vyvolala. Jejím nedílným úkolem bylo rovněž směřovat protektorátní kulturu směrem, který okupační moc vyžadovala ke svým účelům.

Tato diplomová práce si klade za cíl zmapovat činnost a strukturu organizace VOS s důrazem na vliv, který na české obyvatele uplatňovala. Teoretický rámec nám v první části práce poskytuje především vhled do stavu protektorátní kultury ve vztahu k okupační moci. Doplněny jsou rovněž stručné informace o tehdejšímu kulturním životě a o tísnivé atmosféře, ve které se tento život odehrával. Tyto poznatky nám mohou alespoň částečně pomoci pochopit pohnutky lidí, kteří byli k aktivitě ve VOS z mnoha důvodů přesvědčeni. Efekt osvětové činnosti této organizace je blíže představen na příkladu I. obvodu – tedy na příkladě osudů konkrétních lidí a měst. V neposlední řadě byla prozkoumána blíže vydavatelská činnost VOS a nastíněny souvislosti mezi VOS a dalšími kolaborantskými organizacemi.

Zvolen byl přístup historické analýzy, která vycházela téměř výhradně z dobových pramenů. Zdaleka nejvíce bylo čerpáno z archiválií Archivu bezpečnostních složek (dále jen ABS), kde je na téma VOS k dispozici celý fond. Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA) poskytl velice důležité výpovědi z řízení mimořádných lidových soudů a trestních nalézacích komisí, v rámci kterých byli činovníci VOS poválečně souzeni. Zejména tyto prameny nám dodatečně odhalily mnohé skutečnosti, které byly během analýzy archiválií ABS skryty, a nabídly konfrontující pohled k oficiálním dokumentům týkajícím se správy této organizace. Posledním zdrojem byl Národní archiv (dále jen NA), kde však bylo nalezeno podkladů velice málo, povětšinou byly duplicitní s archiváliemi ABS.

V souvislosti s předmětem studia byla tato práce doplněna o krátkou obsahovou analýzu

konkrétních článků periodik vydávaných VOS. Analyzovány byly texty ze tří titulů: Zpravodajství VOS, Důvěrné zpravodajství VOS a Osvěty. Cílem tohoto výzkumu bylo odhalení témat, která byla v těchto propagandistických titulech prezentována, a srovnání těchto periodik navzájem. K této analýze byla zvolena cesta kvalitativního výzkumu a metoda zakotvené teorie. Výsledky došly do fáze axiálního kódování, byly tak vytvořeny hlavní kategorie a podkategorie témat, která se v textu nejvíce objevovala.

Na téma VOS dosud vznikla pouze jedna diplomová práce, a to od autora Filipa Slezáka, obhájená na Masarykově univerzitě v Brně v roce 2014. Jelikož ale tato práce vznikala pod záštitou tamního Historického ústavu, je zde na VOS nahlíženo spíše v kontextu historickém s aplikací metody institucionální analýzy. Snahou předložené práce je tedy podat komplexnější obrázek o propagandistickém působení této organizace, doplněný o mediální analýzu psaného textu.

1 Řízení a podoba protektorátních médií a kultury

Česká kultura se po roce 1938 ocitla v rukou nacistické moci, která měla rozhodnout o jejím dalším osudu. Sudetoněmecká strana původně s existencí jakékoliv české svébytnosti nepočítala. Podle výchozího germanizačního plánu mělo radikálním způsobem zaniknout české školství, stejně jako české tiskoviny a spolky. Toto řešení však bylo v souvislosti s rasovým šetřením přehodnoceno a Konstantin von Neurath i Karl Hermann Frank se shodli na postupné asimilaci valné většiny obyvatelstva. Český národ před rychlou a radikální germanizací uchránila mj. šíře tuzemské národní kultury, která v podstatě vylučovala jakékoliv unáhlené likvidační kroky.¹ Český člověk tedy měl být namísto toho postupně „odpolitizován,“ zbaven jakékoliv národní subjektivity a propadnout představám o Nové Evropě. Hlavním germanizačním prostředkem byla tzv. říšská myšlenka, se kterou se měl každý obyvatel protektorátu ztotožnit. Ta vycházela zejména z předpokladu, že české území historicky náleží Říši, což Čechy předurčovalo k následování říšských zájmů.² Podle autora Pavla Maršálka (2002) byla říšská myšlenka definována nacisty doslova jako „idea souhlasu s tisíciletým začleněním českomoravského prostoru do Německé Říše.“³

Následování cílů Říše samozřejmě vyžadovalo souznění i s dalšími nacistickými myšlenkami. Veškeré propagandistické vlivy, které byly uplatňovány na obyvatele protektorátu, do jisté míry odrážely charakteristiku výchozí nacistické ideologie. Pokud bychom se pokusili nacismus shrnout několika málo hesly, dobře by nám mohl posloužit pohled autorů Balíka a Kubáta (2004), podle kterých tento světonázor stojí na staletých bojích dobra proti zlu, tedy Němců proti Židům. Definují ji dále několika zápornými prvky: antiracionalismem, antiliberalismem, antikapitalismem, antiburžoalidem, antisemitismem a antikomunismem, přičemž poslední jmenovaný má kořeny spíše taktické.⁴ Všechny tyto základní znaky nám mohou alespoň částečně přiblížit myšlenky, které byly předávány obyvatelům Německa i občanům zemí v područí Třetí říše.⁵ Dále je nutné zmínit, že více než kterýkoliv jiný evropský totalitní systém se ten nacistický opíral o pilíře umění a masové kultury.

---

¹ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, s. 11-12.

² Tamtéž, s. 12.

³ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákové kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*, s. 103.

⁴ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, s. 101.

⁵ Problematika nacismu je však vysoce komplexním fenoménem, kterým se již zabývala řada autorů. Ti by jistě tento výčet doplnili o spoustu dalších rysů, které však s ohledem na rozsah práce nebudeme dále rozvádět. Z mnoha děl můžeme zmínit například publikaci Petera Reichela s názvem *Svůdný klam Třetí říše*.

Dle výnosu o zřízení protektorátu ze dne 16. března 1939 spadalo směřování kulturního života do kompetence české protektorátní vlády, které předsedal až do podzimu 1941 generál Alois Eliáš. Na tuto diskutabilní autonomii však působil tlak říšského protektora Konstantina von Neuratha, který byl této vládě nadřizen a měl právo zasahovat do tohoto systému prostřednictvím vlastních nařízení. I přesto se vcelku dařilo udržovat české kulturní aktivity v chodu a okupační úřady do jisté míry obcházet.⁶ Obyvatelstvo i přes svou přirozenou skepsi k protektorátní vládě vítalo její kroky ohledně snahy o zachování české kultury. Ve spolupráci s Národním souručenstvím (dále jen NS) byly iniciovány velké slavnosti, které otevřely prostor k symbolickým politickým demonstracím, jako bylo například slavnostní uložení ostatků Karla Hynka Máchy na pražském Vyšehradě v květnu 1939. Kulturní radou, která byla při NS zřízena jako nejvyšší organizační prvek české kultury, byly pořádány také další akce s vlasteneckým nábojem, jednalo se kupříkladu o Český hudební máj nebo rozsáhlé výstavy místních umělců.⁷

Toto kulturní probuzení je však nutno vnímat v souvislosti s obdobím samotných počátků existence protektorátu. S vypuknutím války byly četné kulturní projevy utlumeny, a to zejména v důsledku postupné proměny benevolence protektorátní vlády a prohlubování cenzurních zásahů.⁸ Absolutně nejvýraznější změnu přinesl nástup Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora na přelomu let 1941 a 1942, který představuje významný milník v protektorátním životě. S jeho příjezdem relativní kulturní autonomie skončila a byly zahájeny aktivní přípravy na konečné řešení české otázky. Z organizačního hlediska mělo dojít k odstranění dosavadní dvojí správy. Vliv protektorátní vlády byl tímto značně omezen a systém ministerstev prošel na základě vládního nařízení z června 1942 významnou redukcí a přestavbou.⁹ Dne 19. ledna 1942 tedy došlo ke jmenování nové protektorátní vlády v čele s Jaroslavem Krejčím.¹⁰

V důsledku těchto rozsáhlých změn bylo zřízeno Ministerstvo lidové osvěty (MLO), a to mechanismem transformace úřadu lidové osvěty a reorganizace dosavadního Ministerstva školství a lidové osvěty. Tento orgán vznikl za účelem „obstarávání kulturněpolitických věcí“ a do jeho působnosti byly přesunuty položky z agendy několika

---

⁶ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, s. 13.

⁷ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české: svazek XV.a*, s. 480-481.

⁸ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české: svazek XV.a*, s. 482.

⁹ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*, s. 345.

¹⁰ O uplatnění radikálnějšího říšského směru svědčí například jmenování říšskoněmeckého ministra a pracovníka úřadu říšského protektora SS-Oberführera Waltera Bertsche do vedení nově vytvořeného ministerstva hospodářství a práce.

ostatních ministerstev. Došlo tak k centralizaci správy tisku, hudby, výtvarného umění, divadelnictví, písemnictví i filmu.¹¹ Do funkce ministra jak ministerstva školství, tak ministerstva lidové osvěty, byl dosazen Emanuel Moravec, jedna z hlavních osobností na kolaborační a propagandistické protektorátní scéně. Do struktury MLO byli zapojeni rovněž někteří Němci, z těch nejvýznamnějších jmenujme Adolfa Leitgeba, propagandistického vedoucího MLO, a Augusta Rittera von Hoopa, vedoucího MLO pro sekci písemnictví. Výrazný podíl na zásazích do kulturní činnosti na území protektorátu nelze upřít ani Franzi Stuchlikovi, tajemníku Emanuela Moravce, a Franzi Krausovi, Moravcovu zástupci.¹²

Změnou prošly i jednotlivé kulturní instituce. Kulturní život a jeho aktéři podléhali tvrdé kontrole a jejich tvorba byla podmíněna požadavky německé správy. Zcela vyloučení byli přirozeně politicky nespolehliví jedinci, stejně jako příslušníci židovského národa.¹³ Změny se výrazně dotkly například Českého rozhlasu, kde již zkraje okupace docházelo k plošné arizaci a ve velké míře zde byl uplatněn vliv Říšské rozhlasové společnosti.¹⁴ Dokonce i majetkové poměry byly v některých případech transformovány. Významný byl tento jev ve filmovém průmyslu, kdy se většinový podíl české kinematografie ocitl v područí německém pod záminkou totální židovské infiltrace celého odvětví. Některá divadla, především ve městech s velkou německou menšinou, připadla Němcům, nebo byl významně omezen provoz jejich scén.¹⁵

Vydávání tisku bylo upraveno bezprostředně po okupaci výnosem o organizaci tiskové služby. Pracovníci nového Ústředí tiskové služby seděli přímo v jednotlivých redakcích a dohlíželi na tvorbu všech výtisků. Šéfredaktorům byly sdělovány podrobné informace o nové podobě tiskových médií. Veškeré novinářské tituly, které v protektorátu vycházely, začaly být formálně vydávány pod hlavičkou Národního souručenství.¹⁶ Za účelem systematické kontroly tisku došlo k redukci rozsahu i nákladu vydávaných titulů, přičemž se začalo s těmi zahraničními.¹⁷

---

¹¹ Vládní nařízení č. 208/1942 Sb. o nové organizaci některých ústředních úřadů (reorganizační nařízení).

¹² MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 144-145.

¹³ MOHN, Volker. Literární ceny a soutěže jako nástroj německé kulturní politiky v protektorátu Čechy a Morava. In: *Zatemněno*, s. 31.

¹⁴ HRDLIČKA, František. Rozhlas v okupaci 1939-1945. In: *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 154 a 159.

¹⁵ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, s. 17.

¹⁶ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*, s. 65 a 70.

¹⁷ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, s. 16.

Zajímavý osud čekal časopis *Přítomnost*, známý předválečný titul Ferdinanda Peroutky, který byl Moravcem obnoven za účelem získání české inteligence. Moravec dokonce vyzval samotného Peroutku, toho času drženého v koncentračním táboře, aby se vedení časopisu znovu chopil. Ten ale nabídku odmítl a do čela by postaven Emanuel Vajtauer. Přestože byla dodržena předválečná formátová úprava, tentokrát všechen text sloužil zájmu okupantů.^{18,19}

Důkladné cenzuře podléhal rozhlas. Zpravodajství, které bylo dosud čteno pracovníky z ČTK, začalo být prezentováno přímo personálem rozhlasu.²⁰ Rozhlas zároveň sloužil jako médium k prezentaci oficiálních vládních nařízení, i tak ale stále zvládal zastávat svůj podíl na kulturní zábavě. Tematickému rozložení protektorátního vysílání se ve svém příspěvku věnovala například Jana Bachová (2010). Podle výročních zpráv Českého rozhlasu byla do vysílání zařazována díla odkazující na českou vlast, historii a slavné osobnosti. Posluchači tedy měli i během okupace možnost zaposlouchat se do moderní i vážné hudby českého původu a zachytit pořady o české historické literatuře.²¹

Nový rozhlasový žánr představovaly politické skeče, jejichž hlavní náplní bylo zesměšňování zahraničního odboje v čele s exilovou vládou prostřednictvím skandálních témat, například prostituce či alkoholismu. Oblíbeným terčem se stal například Edvard Beneš a Jan Masaryk, ale také Winston Churchill nebo Josif Vissarionovič Stalin. Do scénáře se promítly i antisemitistické a antikomunistické odkazy. Úspěšnosti se snažila tvorba dostat propagací v tisku a obsazením úspěšných umělců.²² Jedním z hlavních autorů těchto skečů byl Josef Opluštil, který tvořil autorský tým společně s hudebním skladatelem Oldřichem Šmaterou a básníkem Jaroslavem Rejtharem,²³ o kterém bude ještě hovořeno dále v souvislosti s činností VOS.²⁴ Právě Josef Opluštil je autorem známého skeče s názvem „Hvězdy nad Baltimorem“, do kterého byl obsazen Vlasta Burian. Celou tvorbu těchto krátkých satir zaštiťovalo MLO v čele s Emanuelem Moravcem, který se sám stal jedním z pravidelných rozhlasových aktérů. Vedl dokonce vlastní rozhlasové pořady, například „Vojensko-politické úvahy“ nebo „Z válečného pole.“²⁵ Četní autoři se však shodují na tom,

---

¹⁸ Takováto deformace *Přítomnosti* již Peroutkovi z principu nedovolila se k původnímu titulu vrátit a časopis tak byl znovu po válce vydáván pod názvem *Dnešek*.

¹⁹ PERNES, Jiří: *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*, s. 196.

²⁰ HRDLIČKA, František. *Rozhlas v okupaci 1939-1945*. In: *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 152.

²¹ BACHOVÁ, Jana. *Rozhlas a březen 1939*, příspěvek ve sborníku *Okupace, kolaborace, retribuce*.

²² ŽITNÝ, Radek. *Protektorátní rozhlasový skeč. Jak zlomit vaz (nejen) králi komiků*, s. 36.

²³ Tyto texty však byly označeny pouze pseudonymem „erjé“ – někteří autoři tento pseudonym přisuzují šéfredaktorovi Vlajky Juliusi Puchmajerovi.

²⁴ ŽITNÝ, Radek. *Protektorátní rozhlas a zneužití jeho moci*. In: *Zatměno*, s. 309.

²⁵ ŽITNÝ, Radek. *Protektorátní rozhlasový skeč. Jak zlomit vaz (nejen) králi komiků*, s. 38.

že Moravcovy pořady byly kvůli přehnané vojenské odbornosti pro široké publikum nepochopitelné a už z principu Moravcovy plošné neoblíbenosti se netěšily velkému úspěchu.

Vedle rozhlasu byla dávána z propagandistického hlediska význačná role také kinematografii, jelikož právě film zaznamenával coby podoba moderní zábavy velký rozmach. Doležal (1996) považuje vedle školství právě kinematografii za jedno z nejohroženějších prvků kultury.²⁶ Joseph Goebbels byl zaujat zejména možností ovlivnit diváky biografů pomocí filmových týdeníků. Prostřednictvím nich byly v protektorátních kinech prezentovány úspěchy německé armády na frontách, které však mnohdy byly v rozporu s realitou.²⁷ Uspokojování filmového diváka nebylo zastaveno ani za času totální mobilizace. Ačkoliv všechna díla podléhala pravidlům kontrolně-cenzurního orgánu filmové zkušební komise Filmprüfstelle,²⁸ filmaři nebyli tlačeni do zařazení přímého odkazu na kolaboraci či říšskou myšlenku a vznikaly tak především komedie.

Umění (zejména divadlo) bylo regulováno MLO prostřednictvím seznamů zakázaných děl. Zakázány byly všechny tituly, které inklinovaly k prezentování humanistických a demokratických zásad, dále byly samozřejmě odstraněny hry židovských autorů a zahraničních autorů z nepřátelených zemí. Důkladně byla sledována přítomnost nevhodných metafor a jinotajů, které mohly být vyloženy „nesprávným způsobem.“ Cestu k řízení nepovolených myšlenek otevíralo pouze individuální herecké podání, které mohlo skrytě naznačit reálné postoje.²⁹

I přes četné perzekuce a omezení ze strany MLO a dalších úřadů zůstávala kultura „nejvyšší formou národního života,“ kterou se národ mohl projevit. Nuance mezi jednotlivými uměleckými styly byly přesunuty do pozadí a hlavním účelem uměleckého díla se stala demonstrace národního vědomí a snaha o zachování české kultury. Vedle odporu vůči okupantům byla formována silná národní solidarita, která pramenila ze strachu ze ztráty národní existence. Tato síla odporu a solidarity se však někdy dostávaly do rozporu. Historikové Gebhart a Kuklík (2006) dávají tuto tendenci do souvislosti s výkyvy národní mentality. Náročné životní okamžiky spojené s podzimem 1938 a následná ztráta samostatnosti spojená se vznikem protektorátu v březnu 1939 význačně proměnily české

---

²⁶ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, s. 228.

²⁷ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 420.

²⁸ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, s. 17.

²⁹ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Velké dějiny země Koruny české: svazek XV.a*, s. 489–490.

umění, které již tradičně představovalo prostředek k vyrovnání se s aktuálními politickými problémy. To nyní s nástupem totality nebylo možné a český kulturní život byl svázán se záměry totalitní moci.³⁰

Národnostní tendence byly nacisty do jisté míry záměrně tolerovány. Kupříkladu klasická literatura a aktivity známých divadelních souborů byly ze strategického hlediska vítaným rozptýlením a představovaly prostředky k udržení domácí průmyslové produkce, která byla pro Německo nepostradatelná.³¹ Existence mise za záchranu české kultury byl okupačním úřadům dobře znám, nechaly ji žít svým vlastním životem a uchýlily se k příslušnému zásahu až v případě překročení určité hranice – především pokud bylo bez okolků útočeno přímo na okupační moc. Místo zákazu veřejných aktivit bylo pro nacisty výhodné ohýbat kulturní život směrem, který vyhovoval říšským účelům. Historik Volker Mohn (2018) kulturní projevy nespokojených obyvatel označuje za „ventil pro vyjádření národně motivované opozice,“ který mohl být pro potřeby Říše snadno regulován. Ponechání kulturní činnosti navíc poskytovalo perfektní nástroj k nátlaku a vyjednávání pod pohrůžkou totálního zákazu těchto aktivit. V podstatě lze říci, že nárok českého obyvatelstva na vlastní kulturu byl pomyslnou daní, kterou Češi museli zaplatit za postupné obětování vlastní politické identity.³² Odpolitizování protektorátního života měl pomoci rozvoj lidové zábavy v podobě tvorby sentimentálních děl. Typickými byla díla „červené knihovny“ i kýčovitá hudební produkce. Četným jevem bylo zneužití národních tradic k propagandistickým účelům a diskreditace spontánní národní jednoty pomocí přehnané idealizace.³³

Nepřekonatelnou překážkou nastolení nového řádu byli zástupci inteligence, kteří podle okupačních úřadů představovali hlavní rameno odporu. Tito vzdělanci byli nebezpeční z hlediska svého dlouhodobého vlivu na české národní vědomí, navíc byli často orientováni protiněmecky a ztotožňovali se s demokratickými názorovými proudy. Naopak privilegováni byli dělníci a živnostníci, což bylo také jednou ze strategií, jak národ rozdělit. Osobnosti, které mohly představovat ohrožení asimilačního plánu, nebo se přímo podílely na protestech proti politické situaci, byly ve velkém perzekuovány. Již při vypuknutí války v září 1939 bylo odvedeno několik tisíc rukojmí, v listopadu následovalo uzavření vysokých

---

³⁰ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Velké dějiny země Koruny české: svazek XV.a*, s. 478–479.

³¹ MOHN, Volker. Literární ceny a soutěže jako nástroj německé kulturní politiky v protektorátu Čechy a Morava. In: *Zatměno*, s. 31.

³² MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 55–56.

³³ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Velké dějiny země Koruny české: svazek XV.a*, s. 482.

škol a hromadné popravy a transporty studentů do koncentračních táborů. Byl to tvrdý zárok, který ovlivnil další směr kultury.³⁴ Tvrdé tresty byly udělovány i v následujících letech. Životem zaplatilo například několik rozhlasových techniků, kteří se ke konci války s vyhlídkou na osvobození republiky věnovali přípravě pookupačních pořadů. Nelze také opomenout vlnu poprav po atentátu na zastupujícího říšského protektora Heydricha.³⁵

Nacisté ve vztahu ke všem odvětvím české kultury v podstatě aplikovali obdobné přístupy. Nelze však všechny tyto zásahy vnímat černobíle. Tento náhled ve své práci rozvádí již zmíněný autor Mohn (2018), podle něhož není možné konkrétní podporu či represi toho či onoho podniku, umělce nebo uměleckého díla slepě spojovat jen s úmysly okupačních úřadů. Roli hrál například vztah k určité kulturní sféře, možnosti zásahu na konkrétním kulturním poli nebo už jen samotný aktuální stav a politická fáze okupace.³⁶

Okupační moc měla zájem na zapojení společensky vlivných osobností, kteří oproti žurnalistům pohybujícím se okolo *Vlajky* či *Árijského boje* měly působit na protektorátní obyvatele daleko více důvěryhodně.³⁷ I tito umělci byli usměrňováni pomocí represí a zstrašovacími technikami, navíc ale také prostřednictvím metod pozitivní motivace. Někteří z nich byli například za svou spolupráci „odměňováni“ cestami do Německa či okupovaných teritorií. O svých cestách byli poté nuceni podávat optimistické zprávy do médií. Tato strategie ale podle další práce Volkera Mohna (2014) přinášela také další příležitost: zdiskreditovat dosud nepřesvědčené oblíbené umělce právě tím, že byly tyto jejich proněmecké aktivity veřejně vystavovány před protektorátní veřejností.³⁸ Jako příklad uvádí František Hrdlička (2003) vyslání spisovatele Františka Kožíka do Katyně. Zpráva o jeho cestě byla odvysílána 30. dubna 1943 a obsahovala hrůzné dojmy z odkrývání masového hrobu s těly polských vojáků. Jako druhý případ lze doplnit příběh reportéra Josefa Cincibuse, který byl v říjnu 1944 vyslán na Slovensko k natočení reportáže o potlačení tamějšího povstání. Tato reportáž však skončila fiaskem a Cincibus byl následně během výslechu gestapem obviněn ze sabotáže.³⁹

---

³⁴ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, s. 13

³⁵ HRDLIČKA, František. Rozhlas v okupaci 1939-1945. In: *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 153–154.

³⁶ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 99.

³⁷ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*, s. 342.

³⁸ MOHN, Volker. Literární ceny a soutěže jako nástroj německé kulturní politiky v protektorátu Čechy a Morava. In: *Zatemněno*, s. 32-39.

³⁹ HRDLIČKA, František. Rozhlas v okupaci 1939-1945. In: *Od mikrofonu k posluchačům*, s. 169.

Kulturní život byl s postupem války výrazně omezován. Již v roce 1943 byl totiž v souvislosti s mobilizací Německa v důsledku neúspěchu na východní frontě protektorát uveden více než kdy předtím do role „klidného zázemí“, které mělo poskytnout hospodářské zásobení Říši. V tomto roce se také do hlavní vedoucí pozice co se týče směřování protektorátu dostal K. H. Frank, vedení již tedy nebylo rozpolceno na půl cesty mezi říšským protektorem a státním tajemníkem.⁴⁰ Zástavy zábavních akcí sice byly vyhlášovány již za působení Reinharda Heydricha, s nepříznivým vývojem válečného konfliktu však bylo jejich množství radikálně zužováno stále více. Frank ostatně kulturní autonomii protektorátu oproti Goebbelsovi nikdy příliš neuznával.⁴¹ Čím více se tedy blížilo válečné běsnění ke konci, priorita se přesunula z pěstování říšské myšlenky na podnícení mobilizace vojenské výroby. Protektorátní občané byli postiženi vojenským odvodem do Říše. Vrcholem se stalo léto 1944, kdy zde pracovalo okolo 400 tisíc českých mužů a žen.⁴² Postup války se v případě MLO odrazil především na ustávajícím přísunu financí, což dále vplynulo v zužování struktury ministerstva i personálního obsazení. Nicméně činnost MLO byla v souvislosti s postupnou zástavou kulturních podniků stále méně potřebná. V září 1944 byla omezena již valná většina kulturních aktivit a situace se nesla ve stejném duchu až do konce války.⁴³

2 Vybrané protektorátní spolky v roli podpůrného systému

Reorganizace vlády a zřízení MLO reflektuje posun propagandistického snažení a kontroly, k jejichž upevnění mělo dojít rokem 1942. Kontrola kulturního života byla více než předtím rozšířena také o vlastní aktivní zásahy, a to zejména prostřednictvím kulturních organizací. Každá z nich byla víceméně zaměřena na význačnou skupinu obyvatel a sloužila využívání kultury k cílům okupačních úřadů. Zdánlivě apolitické vystupování těchto spolků mělo do jisté míry, stejně jako vše ostatní, odvést pozornost od reálného politicko-vojenského dění. Všechny tyto organizace působily ve vzájemné symbióze a svým vlastním stylem

---

⁴⁰ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*, s. 346.

⁴¹ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 56.

⁴² MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*, s. 97.

⁴³ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 150-152.

směřovaly obyvatelstvo říšským směrem.

VOS byla v tomto kontextu Moravcem zařazena do příbuzenecké skupiny s Kuratoriem pro výchovu mládeže (dále jen Kuratorium) a Sociální pomoci. Každý z těchto orgánů měl v onom rodinném vztahu jasně vytyčenou roli: VOS byla určena k převychování českého národa k říšskému smýšlení napříč věkovými skupinami, zatímco Kuratorium se v této výchově soustředí na cílovou skupinu mládeže do 18 let. Sociální pomoc měla pak ve své kompetenci otázky hmotné nouze potřebných a vyrovnávání sociálních rozdílů, které odporují národněsocialistickému smýšlení.⁴⁴

Kuratorium bylo z této trojice organizací nejmasovější a v jistém smyslu také neprotěžovanější. Cílem tohoto spolku bylo nadchnout v rámci mimoškolní výchovy české obyvatele pro říšskou myšlenku již od útlého věku a připravit je na germanizaci. Činnost byla postavena na základech německé Hitlerjugend, jejíž členové se svým poradním hlasem na chodu aktivně podíleli. Vlastní proces národně socialistické výchovy probíhal v rámci již existujících zájmových organizací podle vydaných směrnic.⁴⁵ Kuratorium bylo těmto spolkům svrchovanou entitou, z čehož vyplývala jejich kontrola a likvidace těch, které se nebyly schopny přizpůsobit. Vedle rodiny a školy mělo Kuratorium v podstatě představovat třetí výchovný pilíř. Ujalo se rovněž sirotků a obsahovalo také dívčí referát. Vstoupení do Kuratoria bylo povinné pro všechny od 10 do 18 let a pokud se některý jedinec nechtěl stát tohoto sdružení součástí, mohl být zadržen policejními složkami.⁴⁶

Zahájení činnosti proběhlo 17. června 1942, práce na celém konceptu však započala již na podzim roku 1941 za vydatné podpory německé strany v čele s Reinhardem Heydrichem. Už tehdy bylo Frankem rozhodnuto o tom, že Kuratorium bude fungovat jako německý úřad, oficiálně tak bylo vedeno v němčině, pouze v psaném projevu byl dodržován dvojjazyčný systém. Všichni aktivní spolupracovníci byli samozřejmě podrobena politickým školením. Angažováni byli především někdejší funkcionáři Mládeže Vlajky, kteří se kvůli neshodám ohledně vedení Ryse-Rozsévače rozhodli ke spolupráci s jeho rivalem, Emanuelem Moravcem. Mezi tyto představitele patřil například MUDr. František Teuner, někdejší vedoucí Mládeže Vlajky. Teuner byl rozhodně na poli Kuratoria významnou osobností. Vystupoval poměrně radikálně, v květnu 1943 se například zasazoval o opatření

---

⁴⁴ ABS, f. 44, 112/1, s. 55. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

⁴⁵ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 228.

⁴⁶ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 414.

proti „potápkám“, tedy nepřizpůsobivé mládeži, které měly být podle jeho přání odesláni k nucené práci v Říši a jejich rodiče měli být finančně postiženi.⁴⁷

Do čela řízení jednotlivých regionů bylo v roce 1943 plně postaveno 15 hlavních pověřenců Kuratoria, kteří byli nadřizení pověřencům okresním. Tito funkcionáři byli povinni podávat pravidelná měsíční hlášení německým úřadům. Všichni pověřenci zastávali funkce placené a byli oficiálně zaměstnanci Kuratoria, služné pobírali rovněž tělovýchovní, sociální i duchovní referenti, zodpovídající se okresním referentům.⁴⁸

Od října 1942 začal vycházet časopis „Zteč“ v čele s odpovědným redaktorem Vladimírem Dejmkem. Časopis sloužil k reprodukování myšlenek Kuratoria, veškerý obsah byl nějakým způsobem spojen s nacistickou ideologií. Nad tematickou osnovou dohlížel sám Emanuel Moravec. „Zteč“ vycházela v nákladu 90 tisíc kusů a její distribuce probíhala prostřednictvím středních škol a zájmových spolků.⁴⁹ Časem byla tato publikační činnost rozšířena a „Zteč“ byla doplněna například o časopisy „Správný kluk“ a „Dívčí svět.“⁵⁰

Jednou z ústředních činností Kuratoria byla bezesporu organizace sportovních akcí, jako například sportovních dnů a závodů. Podle Teunera představoval sport lákadlo, které mělo mládež k organizaci přitáhnout. Asi nejznámější akcí Kuratoria byl Den mládeže, který probíhal po vzoru předválečných sokolských sletů a který měl megalomansky demonstrovat říšskou myšlenku v doprovodu sportovních utkání a představení národních tradic. Mezi další aktivity patřil například zotavovací pobyt mládeže s názvem Akce Reinharda Heydricha, jejíž pravým účelem byla politická výchova. Jednou ze zdaleka největších událostí však byl Týden mládeže, organizován 1. června 1944. Jeho součástí byly plamenné projevy, představení, výstavy děl mládeže, koncerty, manifestační průvody a lehkootletické závody. Pod hlavičkou Kuratoria vnikl i tzv. Klub české mládeže, který měl pokrýt výchovu spíše dospívajících a v jehož prostorách byly pořádány především veřejné přednášky funkcionářů. Dalším polem působnosti byly také politické přednášky pro širokou veřejnost.⁵¹

---

⁴⁷ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 414.

⁴⁸ Tamtéž, s. 413.

⁴⁹ Tamtéž, s. 414.

⁵⁰ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 232.

⁵¹ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 414–416.

Na rozdíl od jiných spolků té doby mělo Kuratorium pro funkcionáře vlastní stejnokroj, který stříhově působil jako vojenská uniforma, do jisté míry podobná té, kterou nosili příslušníci SS. Skládala se z černých kalhot, zelenošedého saka, bílé košile s vázankou a brigadýrky.⁵² Vojenský dojem organizace byl podpořen v druhé polovině roku 1944 zformováním tzv. oddílů Zvláštního nasazení (dále jen oddíly ZZ), které představovaly skupiny mladých protektorátních mužů soustředěných pod vedení bývalého důstojníka Eduarda Chalupy. Název těchto oddílů sice evokoval vojenské tendence, v praxi však jejich práce obnášela například úklid trosk způsobených nálety. Muži nicméně byli opatřeni vojenskými uniformami a do budoucna se předpokládala transformace do vojenské jednotky. Daleko více vojensky zaměřena však byla Dobrovolnická svatováclavská rota, která vznikala na začátku roku 1945 a do jejíhož vedení byl opět postaven důstojník Chalupa. Přímý odkaz na Svatého Václava a českou bojovnost spojenou s touto postavou je zde více než zřejmý.⁵³

Všechny činovníky a především pak instruktory Kuratoria samozřejmě nemohla minout ideologická školení a výcvikové tábory k ověření psychické a fyzické síly a nastavení správného politického smýšlení. Tyto kurzy byly stejně jako armádní cvičení pro zmíněné složky hojně pořádány na Čerperce. Pořádány zde byly i četné kurzy pro vychovatele a sociální referenty, doplněny byly i kurzy pro řečníky, které se zdály být nutností poté, co na oslavách 55. narozenin vůdce působily mnohé projevy značně nedůvěryhodně.⁵⁴

Ivo Pejčoch (2011) nastiňuje dvě vnitřní protisíly, které byly během existence Kuratoria formovány a postupně jej rozkládaly zevnitř. Způsob smýšlení Jana Pipoty byl striktně napojen na Německo a okupační úřady, zatímco již zmiňovaný František Teuner ve svém nitru více tíhnul alespoň k částečné autonomii. Podobné vnitroorganizační boje již byly k vidění i u jiných pravicových hnutí (např. v hnutí Vlajka), a tak jim byla Moravcem učiněna přítrž vysláním na měsíční výcvik vedený SS na Čerperce. Těmto výcvikům se později přezdívalo „kárné tábory“.⁵⁵

Plány Kuratoria hleděly daleko dopředu. Výchova mládeže měla po konci války plynule přejít ke germanizaci těch nejnadanějších českých dětí, část by případně byla odvedena do německých továren. Duše dětí a mladistvých se však ukázaly daleko odolnějšími, než se

---

⁵² Tamtéž, s. 414.

⁵³ PASÁK, Tomáš. *Český fašismus a kolaborace*, s. 355.

⁵⁴ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 415.

⁵⁵ Tamtéž.

zprvu zdálo, a říšská propaganda na ně ve většině případů příliš nezapůsobila. Kuratorium bylo přitom jednou z nejvíce podporovaných ideologických organizací, získalo si ostatně podporu i u K. H. Franka a mnoho jeho nejdůležitějších funkcionářů bylo oceněno štítem se Svatováclavskou orlicí.⁵⁶

Působení hlavních funkcionářů Kuratoria bylo po skončení války postaveno jako celek před Národní soud v Praze. Nejzásadnější osobnosti této organizace, jako byl Eduard Chalupa, František Teuner, Karel Mihalíček a Jan Svoboda, byly odsouzeny k trestu smrti, poté byl tento rozsudek změněn na trest doživotního odnětí svobody. Všichni byli po několika letech předčasně propuštěni. Nižší představitelé byli postaveni před tradiční mimořádné lidové soudy.⁵⁷

Další organizace, Sociální pomoc pro Čechy a Moravu (dále jen Sociální pomoc), vznikla náhradou za organizaci s názvem Národní pomoc, která působila na našem území od roku 1938 za účelem pomoci lidem přechajícím z pohraničí. Sociální pomoc byla ustanovena na základě vládního nařízení z 19. listopadu 1942 jako „doplňovací sociální péče o obyvatelstvo s protektorátní příslušností“. Organizace opět spadala pod dozor ministra MLO, který rovněž prezidentovi republiky navrhoval jejího pověřence. Ten měl po ruce rovněž ústřední výbor a několik pověřenců okresních. Vzorem pro strukturální podobu organizace byla německá Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (Národní socialistická lidová péče). Činnost Sociální pomoci byla financována z veřejných sbírek a okupační úřady jí tak v podstatě krom osvobození od daní a dalších poplatků z tohoto úhlu nepodporovaly. Tento spolek fungoval sice jako charitativní organizace pro pomoc potřebným, avšak každý dar, který byl těmto lidem jejím prostřednictvím věnován, byl spojen rovněž s propagací říšské myšlenky. Zároveň zde však bylo uplatněno šíření idejí darwinismu a práva silnějšího.⁵⁸

Emanuel Moravec se kromě VOS a Kuratoria stal iniciátorem také další výrazné kolaborantské organizace, a to České ligy proti bolševismu (dále jen ČLPB), která byla zformována účelově pro boj s komunismem a stalinismem. Moravec si od založení ČLPB slíboval, že jeho činnost přiměje obrátit názory těch obyvatel, kteří sice nesympatizovali

---

⁵⁶ Tamtéž, s. 414.

⁵⁷ Tamtéž, s. 430.

⁵⁸ Vládní nařízení č. 378/1942 Sb. ze dne 19. listopadu 1942 o Sociální pomoci pro Čechy a Moravu. POHLOVÁ, Věra a kol. *Sociální práce a život ve 20. století*, s. 75.

s okupanty, na druhou stranu ale kriticky a s obavou hodnotili expanzi bolševismu.⁵⁹ Její založení je spjato s datem 12. prosince 1943, kdy prezident Beneš podepsal v rámci exilové vlády smlouvu o poválečné spolupráci se Sovětským svazem. To poskytlo Moravcovi a dalším proněmeckým aktivistům slovní municí na adresu zahraničního odboje. Podnět k vytvoření ČLPB údajně vznesl český fašista a aktivistický novinář Karel Werner na schůzi Kuratoria několik dnů po této události⁶⁰ a samotná činnost ČLPB byla zahájena hned v lednu 1944. Zařazena byla stejně jako mnoho dalších přímo pod MLO⁶¹ a do předsednické funkce byl jmenován bývalý předseda spolku Národní rada prof. Josef Drachovský, který byl paradoxně jen o pár měsíců později zatčen gestapem pro styk s odbojem.⁶² Agendu okolo ČLPB měl na starost Adolf Leitgeb a do výboru byl zvolen například zástupce nejvyššího pověřence VOS Hugo Tuskány, o kterém bude hovořeno v následujících kapitolách.⁶³

Tato organizace nikdy nedostala oficiálního schválení, nicméně se jí dostalo podpory a uznání protektorátních úřadů, což jí umožnilo činnost provozovat. Její hlavní náplní byly ideologické přednášky na protibolševická témata, které byly pronášeny i v rámci tzv. závodních srazů, kde školení řečníci přednášeli zaměstnancům. Činovníci ČLPB rovněž tvořili výstavy na téma ohrožení komunismem, které často obsahovaly zfalšované statistické údaje. Část pracovníků ČLPB byla zapojena do SD, a to zejména prostřednictvím Huga Tuskányho a Jana Marečka, další postavy VOS působící v I. obvodu.⁶⁴

Svou myšlenku ČLPB šířila i prostřednictvím tisku, především pak vlastních listů s názvem „Denní korespondence“ a „Korespondence České ligy proti bolševismu.“ Nezřídka zde byly reprodukovány informace přímo z Goebbelsova ministerstva informací, byly obsaženy také kritiky Beneše či Masaryka prostřednictvím pronesených vět vytržených z kontextu. Články o životě v Sovětském svazu byly rovněž dále používány jako materiál k veřejným přednáškám. Obsahem Korespondence se zabýval Ivo Pejčoch (2011), podle kterého zní texty nadměru věrohodně, jen málo manipulují se skutečností a literárně jsou na mnohem

---

⁵⁹ PERNES, Jiří. *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*, s. 196.

⁶⁰ Tamtéž, s. 195.

⁶¹ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 430.

⁶² PERNES, Jiří. *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*, s. 196.

⁶³ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 433-435.

⁶⁴ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 433–435 a 438.

lepší úrovni než například články publikované v Árijském boji.⁶⁵

Do ledna 1945 uspořádala ČLPB celkem 231 shromáždění, která měla většinou vysokou účast – ta byla však většinou vynucena výhružkami a jinými donucovacími prostředky. Kolaborace v rámci ČLPB byla poválečně souzena stejně jako každá jiná. Profesor Jan Drachovský byl díky prokázané tajné aktivitě v odboji odsouzen pouze k 8 měsícům vězení, Karel Wierer byl ale odsouzen k smrti a popraven.⁶⁶

Poslední uskupení, které zde alespoň okrajově zmíníme, je NS, o kterém již bylo hovořeno v souvislosti s kulturou. Během utváření protektorátu bylo NS masovým obranářským hnutím sdružujícím příslušníky různých předmnichovských politických uskupení a také jediné povolené politické sdružení českého národa na území Protektorátu. Představovalo množinu veškerých prvků češství za účelem udržení národní jednoty. NS se těšilo podpoře prezidenta Háchy, nicméně nebylo příliš po chuti místním extremistickým silám i samotné okupační politice, která v tomto uskupení cítila hrozbu.⁶⁷

Ač se totiž navenek prezentovalo jako árijské hnutí, opravdovým záměrem NS bylo postavit obranu proti germanizaci českého národa. Jeho reprezentanti se snažili navenek působit totalitně a jednotně, v jejich řadách se však mj. daly najít jak složky sympatizující s odbojem, tak složky vysloveně proněmecké vyznávající loajalitu s Říší, které získávaly stále větší zastoupení spíše v pozdějších letech fungování protektorátu. NS podle Pasáka (1998) obsahovalo několik rovin působení a vedle politické opoziční aktivity sehrávalo důležitou roli také v kulturní a osvětové činnosti.⁶⁸ V lednu 1943 se NS navíc zapojilo do reformních změn ohledně národní osvěty a zahájilo svou přestavbu z politického uskupení na organizaci s osvětovým a kulturním účelem.⁶⁹ Svou činností mělo NS podporovat například i samotnou VOS a podílet se na organizování kulturně politických přednášek, zejména na úrovni vlastní členské základny.⁷⁰ Jak uvádí Maršálek (2012) a další, reorganizace souručenství se však u protektorátního obyvatelstva již setkala s absolutním nezájmem.

Historické publikace zabývající se obdobím protektorátu zmiňují ještě další významné

---

⁶⁵ Tamtéž, s. 436–437.

⁶⁶ Tamtéž, s. 439.

⁶⁷ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*, s. 58–64 a 96–100.

⁶⁸ Tamtéž, s. 58–64 a 96–100.

⁶⁹ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, s. 96.

⁷⁰ ABS, f. 44 Veřejná osvětová služba, 112/1, s. 55. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

organizace, které hrály ve fungování veřejného života svou vlastní roli. Tyto menší či větší útvary se mj. věnovaly organizování akcí, vydávání časopisů i knižních titulů. Z těchto organizací můžeme zmínit například Svaz českých válečníků, Národní odborovou ústřednu zaměstnaneckou (dále jen NOÚZ) nebo fašistická uskupení jako Vlajka, Národní obec fašistická (dále jen NOF) nebo Národní árijská kulturní jednota (NAKJ).⁷¹ Dále tuto problematiku však rozvíjet nebudeme, protože přímé napojení na organizaci VOS, alespoň dle dostupných pramenů, povětšinou chybí.

3 Veřejná osvětová služba a její vedení

Pojem „osvěta“ je podle sociologického slovníku z roku 1970 definován jako „výchovné působení na dospělé lidi prostřednictvím záměrného šíření informací a kulturních hodnot.“⁷² Systematické osvětové aktivity na našem území sahají do osmdesátých a devadesátých let 19. století, kdy vznikaly první osvětové instituce. Ty se věnovaly především zakládání vlastních poučných knihoven a vedení přednášek. I když byly vytvořeny nezávisle na politické moci, vyznačovaly se již tehdy národními a sociálními tendencemi.⁷³

VOS navázala na osvětovou činnost, která fungovala za první republiky. Tehdy však měla osvětová služba odlišné strukturální členění a také zcela jiné poslání než VOS, o které je hovořeno v této práci. Původní osvětová činnost byla na území Československa organizována podle zákona č. 67 Sb. ze dne 7. února 1919 o organizaci lidových kurzů občanské výchovy. V době protektorátu osvětové sbory existovaly již jen formálně, nicméně i tak ministr Moravec prosadil jejich zrušení vládním nařízením ze dne 11. května 1943.⁷⁴

Nová osvětová služba byla coby orgán Ministerstva lidové osvěty založena po rekonstrukci vlády 27. května 1943⁷⁵ v odpovědi Emanuela Moravce na neutuchající odpor protektorátních obyvatel vůči okupaci. Oficiálně měla sloužit ke „kulturně politické výchově českého národa a k jeho ochraně před rušivými vlivy“⁷⁶ a „posílit v českém lidu říšskou

---

⁷¹ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 170-174.

⁷² Kolektiv autorů. *Malý sociologický slovník*.

⁷³ HOLMAN, Jaroslav. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu: 1918–1966*, s. 7 a 8.

⁷⁴ PERNES, Jiří. *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*, s. 201.

⁷⁵ ABS, f. 305, 887/3, s. 2. Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby.

⁷⁶ ABS, f. 44, 127/8, s. 86. Organizace Veřejné osvětové služby.

myšlenku, pracovat na sblížení mezi národem českým a německým a přiblížit českému člověku národně socialistickou revoluci.“⁷⁷ Činnost VOS slibovala potlačit obavy českého národa ze ztráty svébytné kultury a přimět jej k přijetí „nové formy národního života.“⁷⁸

Nejvyššího zástupce organizace a také přímou spojku s MLO představoval pověřenec pro veřejnou osvětovou činnost. Touto funkcí Moravec pověřil Huga Tuskányho, vytrvalého a úspěšného protektorátního kolaboranta, který se již před válkou dobře orientoval na fašistické scéně. Jeho jméno figurovalo na členských listinách několika aktivistických spolků. Svou politickou kariéru zahájil ve 30. letech členstvím v Lize proti vázaným kandidátským listinám,⁷⁹ poté v aktivistické činnosti pokračoval v NOF. Jeho hlavním zájmem byla snaha o sjednocení pravicových stran za účelem vytvoření nového fašistického hnutí, čehož se snažil dosáhnout také prostřednictvím svého řečnického nadání. Nevyhýbal se ani vystoupením v rozhlasových pořadech. Své protižidovské názory navíc prezentoval ve svém vlastním periodiku s názvem *Árijská korespondence*,⁸⁰ která začala být vydávána roku 1934 a vycházela (s krátkou přestávkou kvůli nařízenému pozastavení v roce 1939) po celou válku. Přispíval i do řady dalších podobných titulů.⁸¹ Své upřímné antisemitské a protimarxistické přesvědčení prosazoval velice vehementně (dle svých slov „fanaticky“) a své názory nepopírá ani u poválečných výsledků.⁸² Za své kolaborantské aktivity byl mimořádnými lidovými soudy (dále jen MLS) v roce 1947 odsouzen k pětadvacetiletému vězení.⁸³

Hugo Tuskány byl z neznámých důvodů⁸⁴ ve své funkci ve VOS již na podzim roku 1944 vystřídán Rudolfem Dominikem a stal se tak jeho sekundářem. Prof. JUDr. Rudolf Dominik byl univerzitním profesorem z Brna, který za první republiky zastával funkci poslance

---

⁷⁷ ABS, f. 305, 887/3, s. 2. Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Volební blok složený z českých fašistů pod vedením Radoly Gajdy a radikálních slovanských socialistů Jiřího Stříbrného, který vznikl před volbami roku 1929. (PASÁK, Tomáš. *Český fašismus a kolaborace*, s. 93-94)

⁸⁰ Původně tento časopis podle Tuskányho vydával generál a československý fašistický politik Radola Gajda.

⁸¹ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 400–402.

⁸² SOA, f. LS 3604-46 Tuskány Hugo, s. 8. Protokol z výslechu Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

⁸³ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 400–402.

⁸⁴ Sám Tuskány v rámci poválečného výslechu uvedl, že se domnívá, že byl sesazen z funkce kvůli Moravcovi, vůči kterému dlouhodobě zastával rezervovaný postoj kvůli jeho „přeběhlictví k moci“ (SOA, f. LS 3604-46 Tuskány Hugo, s. 15) Ve skutečnosti se však podle Slezáka (2014) mohlo jednat o pochybení v hospodářském vedení organizace.

za NOF.^{85,86} S Tuskánym tedy sdílel pravicově orientovanou minulost. I přesto se ale podle Tuskányho údajně nejednalo o příliš politicky exponovanou osobu, soustředil se spíše na administrativní vedení organizace řešením právních a personálních záležitostí a dokonce se distancoval rovněž od ideologické přednáškové činnosti.⁸⁷ I přes tato tvrzení je však nutné podotknout, že v rámci poválečných procesů byl souzen vedle předních českých fašistů.⁸⁸

Historik Volker Mohn (2018) v souvislosti s krajně pravicovou minulostí dvou nejvýznamnějších funkcionářů VOS poukazuje na rozdíl oproti NS nebo Kuratoriu, kde byly zapojeny osobnosti výrazně méně politicky extremistické.⁸⁹ Přítomnost radikálního fašismu ve VOS potvrzují i samotné počátky její výstavby. Prvním vyhledáváním spolupracovníků během přípravného období byl totiž pověřen sám Tuskány společně se svým kolegou Aloisem Šlechtou („bývalým tajemníkem fašistickým“), kteří čerpali především z jim známých fašistických kruhů. Postavili tak základy této organizace na půdě extrémní pravice.⁹⁰ Do VOS tak byli do vysokých funkcí zapojeni i jiní sympatizanti s NOF či hnutím Vlajka.⁹¹ Na pozice na nižších instancích bylo stěžejní kompetencí říšské smýšlení, dále pak čistá politická minulost a veřejný status. Vykonávání svěřené funkce bylo považováno za samozřejmou veřejnou povinnost.⁹²

Mohn Volker (2018) dále poukazuje na ideologický náboj VOS a staví ji do kontrastu například s NOÚZ, která rovněž kulturní činnost v této době provozovala.⁹³ Tento předpoklad by mohl částečně doplnit článek Huga Tuskányho, který vyšel v Árijské korespondenci v červnu 1943, tedy pouhý měsíc po ustanovení nové osvětové organizace. „Je nutno poučovat českou veřejnost o prapříčině všeho zla – mezinárodním Židovstvu, a její rozhodující důležitosti pro dnes i budoucno.(...) K splnění tohoto úkolu je nutná mobilisace duchovních sil našeho národa a tu právě provádíme. Veřejná osvětová lidová

---

⁸⁵ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 402.

⁸⁶ Původně byl Dominik sociálním demokratem, do NOF vstoupil až na protest proti nátlaku své původní strany, aby se jako přísedící u soudu nad účastníky židenického puče postavil proti Gajdovi. (PASÁK, Tomáš. *Český fašismus a kolaborace*, s. 123.)

⁸⁷ SOA, f. LS 3604–46 Tuskány Hugo, s. 10. Protokol z výsledku Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

⁸⁸ PASÁK, Tomáš. *Český fašismus a kolaborace*, s. 379.

⁸⁹ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 182.

⁹⁰ SOA, f. LS 3604–46 Tuskány Hugo, s. 10. Protokol z výsledku Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

⁹¹ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 396.

⁹² ABS, f. 305, 887/3, s. 2. Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby.

⁹³ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 182.

služba nastupuje jako první výzva a vy jste její důstojníci a poddůstojníci.“ Toto „úvodní slovo k nástupu veřejné osvětové služby“ halí stručnou zmínku o ustanovení VOS do bohatého zábalu velebení Vůdce a jeho vítězství v boji proti bolševismu a Židům.⁹⁴

Možná právě díky jejich politickému a ideologickému založení byli pracovníci VOS využíváni také k dalším potřebám nacistů. Spolupráce byla navázána například se zpravodajskou službou NSDAP⁹⁵ či Sicherheitsdienst (SD), která měla zájem o zprávy o „náladě obyvatelstva v Protektorátě“. SD tento vliv uplatňovala především prostřednictvím „sekčního šéfa MLO“ Adolfa Leitgeba a později Augusta Von Hoopa.⁹⁶ Právě Adolfa Leitgeba, do jehož kompetencí na MLO spadala rovněž organizace propagandy, lze mj. považovat hlavní spojku ministerstva s nejvyšším pověřencem a také jednotlivými obvodovými pověřenci VOS. Jeho jméno se objevuje v četné dochované korespondenci, všichni tito funkcionáři s ním navíc vcelku pravidelně přicházeli osobně do styku.⁹⁷

I přes svou rozsáhlou strukturu a vydatnou finanční podporu ze strany protektorátní správy však nepřinášela VOS příliš dobré výsledky, čehož si všímaly i okupační úřady. Přesto ve své činnosti pokračovala i po ukončení působení většiny kulturních institucí v září 1944. Dokonce ani na počátku roku 1945, kdy se situace na frontě vyvíjela pro německou stranu velice nepříznivě, činnost neustala.⁹⁸ Aktivita VOS byly podle archivních pramenů přirozeně i přes všechny nesnáze navenek prezentovány jako úspěšné a samotná VOS byla údajně „uznávána i z nejvyšších míst.“⁹⁹

Zánik VOS nastal s koncem druhé světové války. Poté byla zařazena na seznam kolaboračních uskupení a mnoho pracovníků VOS bylo následně souzeno v procesích krajských MLS. Ty byly zřízeny na základě tzv. velkého retribučního dekretu prezidenta republiky a byly význačné v tom, že vedle předsedajícího soudce v komisi zasedali rovněž soudci z lidu.¹⁰⁰ Menší provinění nižších funkcionářů byla trestána prostřednictvím Trestních nalézacích komisí (dále jen TNK) zřizovaných při okresních národních výborech,

---

⁹⁴ Úvodní slovo k nástupu veřejné osvětové lidové služby. *Árijská korespondence*, 1943, 6 (9), s. 1. Dostupné v SOA, LS 3604/46 Tuskány Hugo, kart 447, s. 242.

⁹⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*.

⁹⁶ ABS, f. 305, 887/3, s. 6–7. Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby.

⁹⁷ SOA, f. LS 3604–46 Tuskány Hugo, s. 10. Protokol o výslechu Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

⁹⁸ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 187.

⁹⁹ ABS, f. 44, 112/1, s. 48. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹⁰⁰ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*, s. 41–43.

jejichž působení upravoval tzv. malý retribuční dekret.¹⁰¹

3.1 Struktura VOS

Organizace byla z územního hlediska rozdělena do 12 obvodů, přičemž každý z nich obsahoval několik okresů, které nemusely nutně odpovídat oficiálnímu správnímu členění. Do čela každého z nich byl postaven okresní vedoucí, který působil ve spolupráci se širším vedením. Tento orgán pak dále kontroloval činnost vedení místního i okresního vedení městského, které mělo v případě velkých měst na starost jednu či více městských částí. Činnost VOS tedy byla v protektorátě řízena 72 okresními vedeními, působících na poli 67 politických okresů a 5 měst se samostatným statutem, jako byla například Praha nebo Olomouc. Okresní a místní působení organizace bylo personálně pokryto pracovníky působícími v čestných funkcích, tedy bez nároku na finanční ohodnocení.¹⁰²

Hlavní kontrolní funkci v obvodě zastával obvodový pověřenec, který byl povinen dohlížet na osvětovou činnost ve všech příslušných okresech, a to na úrovni okresní i místní. Zodpovídal se přímo pověřenci VOS a za svou činnost byl oproti svým podřízeným v nižších etážích finančně ohodnocen.¹⁰³ Působili zde i další pracovníci, a to jak smluvní zaměstnanci, tak místní dobrovolníci schválení vedením VOS. Tato struktura bude blíže představena na příkladu I. obvodu v jedné z následujících kapitol.

Komunikace obvodových pověřenců a okresních a místních vedoucích s protektorátními úřady (vč. MLO) byla považována za nepřipustnou a veškeré záležitosti musely být řešeny prostřednictvím úřadu nejvyššího pověřence,¹⁰⁴ odkud byl celý systém VOS řízen. Ten podléhal členění na dvě oddělení: na Tuskányovo oddělení osvěty (I.) a na úsek zabývající se hospodařením (II.), který měl na starosti František Köppl. První jmenovaný segment dále obsahoval odbor osvětových akcí (pod který spadal i Filmový ústav VOS), odbor práce v kulturním úseku, který měl usměrňovat veškeré akce, a odbor školení spolupracovníků. Ten měl na starosti univ. prof. JUDr. Rudolf Wierer, jehož jméno bude zmíněno i v následujících kapitolách. Druhá část úřadu pověřence byla úzce zaměřena na ekonomickou stránku organizace a obsahovala tedy účtárnu, odbor hospodářský a odbor

---

¹⁰¹ Tamtéž, s. 35.

¹⁰² ABS, f. 305, 887/3, s. 2. Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Věstník Veřejné osvětové služby. *Osvěta*. Praha, Orbis, 1944, 1 (1), s. 43–45.

organizační a osobní. Poslední dva jmenované však byly postupem času z ekonomických důvodů zrušeny a zasazeny přímo do struktury MLO (*Příloha č. 1*).¹⁰⁵

Toto výchozí členění prošlo následně restrukturalizací a ze dvou oddělení byla utvořena čtyři. Segment organizace (I.) dohlížel na aktivity obvodových pověřenců a okresních vedoucích. To byla doména Jana Marečka, bývalého člena Vlajky a generálního tajemníka NS, o jehož osobě bude hovořeno dále v souvislosti s činností I. obvodu. Úsek osvěty (II.) měl v agendě veškerou osvětovou činnost a věnoval se například tvorbě osnov jednotlivých kurzů. Oddělení školení funkcionářů (III.) se zabývalo usměrňováním pracovníků a jejich vzděláváním a spadala sem i redakční činnost měsíčníku *Osvěta*. Poslední úsek (IV.) byl zaměřen na oblast kultury, především pak na regulaci kulturních podniků (*Příloha č. 2*). Každý z těchto úseků dále sestával ze tří odborů.¹⁰⁶

3.2 Aktivity VOS

Účelem VOS coby „kostry budoucího národněsocialistického hnutí v českém národě“ bylo soustředit na jednom místě veškerou kulturně-politickou výchovu. VOS tak ve svých činnostech pokrývala všechny oblasti, které se této problematice dotýkaly, včetně aktivity ryze kulturní, byla-li „správně politicky zaměřena“.¹⁰⁷

Veškerá činnost VOS, od jednotlivé přednášky až po větší kulturní akci, byla podmíněna souhlasem příslušného obecního úřadu. Z logického důvodu: náklady na plně vybavené a funkční zázemí a jeho provoz byly v souladu s oficiálním nařízením zahrnovány do výdajů dané obce, případně okresu.¹⁰⁸ Samotná VOS pokrývala z finančního hlediska pouze personální zabezpečení, tedy honoráře a případné diety a dopravu přednášejících. Schvalovací proces následně doplňovala také vnitroorganizační kontrola. Místní vedení sice fungovalo jako lokální vykonavatel a kontrolor dané činnosti, žádná z nich ale nemohla být uskutečněna bez předchozího hlášení na okresní a obvodové vedení, potažmo na úřad samotného pověřence. V případě přednášek byly zásadní podrobnosti jako termín, téma i osoba řečníka standardně v režii okresního vedoucího.¹⁰⁹ Některé akce byly také přímo

---

¹⁰⁵ ABS, f. 305, 887/3, s. 4. Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ ABS, f. 44, 112/1, s. 54–55. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹⁰⁸ Vládní nařízení č. 126 ze dne 11. května 1943 o organizaci veřejné osvětové služby.

¹⁰⁹ ABS, f. 44, 7/3, s. 7. Pokyny pro pořádání přednášek a kulturně politických podniků: Pokyny č. 3.

nakázány z vyšších instancí.¹¹⁰

Tento byrokratický postup doplňovala celá řada procedurálních pokynů. Směrnice upravovaly například požadavky na vizuální podobu celé akce, která měla reflektovat říšskou i protektorátní identitu - nezbytností bylo umístění obou vlajek v kontrastu k jednolitému neutrálnímu pozadí. Událost musela začít pronesením árijského pozdravu a slavnostnější akce byly navíc doplněny bustami Adolfa Hitlera (případně prezidenta Háchy) a reprodukcí obou hymen.¹¹¹ Speciální požadavky se týkaly podoby plakátů a pozvánek, které byly využívány jako hlavní propagační prostředky. Nutností byl obligátní nápis „vstup volný“ a „hosté vítáni“,¹¹² případně „Přednáška jest veřejná a tudíž nezvaným přístupná“.¹¹³ Tyto pozvánky byly zpravidla číslovány tak, aby byl udržován přehled o účasti konkrétního občana. Měly být zasílány hlavně tzv. „vedoucí vrstvě“, ostatní občané byli zváni spíše nepřímo ostatními formami propagace. Na některé akce byly zasílány rovněž hromadné pozvánky adresované místním podnikům, po kterých byla žádána jmenná evidence, která pak mohla být na akci kontrolována. Celkový počet rozeslaných pozvánek měl přesahovat kapacitu sálu o 50 – 100 %.¹¹⁴ Vedle plakátů a pozvánek měly být přirozeně využívány i veškeré další dostupné formy propagace, například rozhlas, vyubnování, články v místním tisku aj. Netradiční formou bylo například oznámení strážníka nebo reklama v kině.

Zásadní byla otázka, jakým jazykem budou obyvatelé k aktivitám vyzýváni. Sám pověřenec Dominik nakonec svolil, aby plakáty a případně rozhlasové upoutávky byly prezentovány v jazyce českém, jelikož byly tyto akce určeny výhradně pro české obyvatelstvo. Využití češtiny bylo vyhodnoceno jako výrazně „taktičtější“.¹¹⁵ Bylo tak učiněno i přesto, že tento postup odporoval tehdejšímu zvyklostem o preferování německého jazyka v oficiálních záležitostech.¹¹⁶

Efekt všech užitých propagačních technik pomáhala odhalit následná evidence účastníků. Adresáře, které byly za tímto účelem vytvořeny s využitím dat od obecních úřadů, byly strukturovány podle jednotlivých sociálních skupin: veřejní zaměstnanci, podnikatelé,

---

¹¹⁰ Například celostátní přednáškové cykly spisovatele Jaroslava Babuly.

¹¹¹ ABS, f. 44, 4/14, s. 6. Přednášky a kulturně-politické podniky: Pokyny č. 2.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ ABS, f. 44, 7/3, s. 7. Pokyny pro pořádání přednášek a kulturně politických podniků: Pokyny č. 3.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ ABS, f. 44, 3/10, s. 5. Dotaz ohledně plakátů.

¹¹⁶ SCHELLE, Karel. *Vývoj české veřejné správy*, s. 366.

učitelé a kněží, soukromí zaměstnanci, rolníci, dělníci.¹¹⁷ Zvláštní evidovanou skupinou byli učitelé, případně také příslušníci úřadů a významní činitelé, jejichž přítomnost byla žádoucí.¹¹⁸ Zvány byly i místní spolky. Příznačné je, že naprosto nevýznamnou skupinou byli pro kontrolory veškerí účastníci ženského pohlaví, ženy byly až na učitelky během rozesílání pozvánek ignorovány. V hlášení z účasti na přednáškových akcích například bylo uváděno procentuální zastoupení žen, pravděpodobně z toho důvodu, že jejich přítomnost nebyla pro VOS zvláště významná a snižovala tak celkové počty.

3.2.1 Přednášková činnost

Přednášková činnost byla stěžejní aktivitou VOS. Během roku 1944 proběhlo na území protektorátu 1963 přednášek, a to včetně 268 řečnických akcí většího rozsahu, na kterých bylo podle oficiálních prohlášení přítomno až 100 000 posluchačů. Jedná se o obrovský statistický nárůst oproti zimnímu období roku 1943, kdy celkový počet uskutečněných přednášek činil 268. Přednášková činnost byla zároveň praktikována i v průmyslových podnicích nebo pronášena konkrétním skupinám obyvatelstva – typicky zemědělcům. Přednášky měly „zachytiti všechny oblasti a všechny vrstvy obyvatelstva.“¹¹⁹ Typické byly také přednáškové cesty konkrétních řečníků, například spisovatele Jaroslava Babuly, který byl se svou přednáškou „Základy nového evropského řádu“ schopen navštívit 17 českých měst během dvou týdnů. Taková přednášková cesta se odehrála dokonce několikrát. Účast běžných občanů byla většinou motivována strachem z postihu, který přetrvával i díky nedávné heydrichiádě. Na akce občané docházeli často organizovaně na základě oficiální výzvy přímo ze zaměstnání.¹²⁰

Adepti vhodní pro realizaci přednáškové činnosti ve VOS byli většinou vybíráni obligátním způsobem – hlavní kompetencí byla opět pravicově orientovaná minulost. Z profesního hlediska se jednalo veskrze o vzdělané jedince, například lékaře, právníky a nezřídka také pedagogy. Právě tento fakt odkrývá nápadný rozpor s nacistickou ideologií, jejímž hlavním nepřítelem byla právě inteligence. VOS se v tomto případě podle Pejčocha (2011) vymyká

---

¹¹⁷ ABS, f. 44, 4/14, s. 6. Přednášky a kulturně-politické podniky: Pokyny č. 2.

¹¹⁸ Dle ABS, f. 44, 4/7, s. 4. byla dokonce vedena statistika návštěvnosti pracovníků konkrétních podniků a škol.

¹¹⁹ ABS, f. 44, 112/1, s. 48. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹²⁰ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 122.

trendům i mezi ostatními protektorátními formacemi sympatizujícími s režimem. Předpokládá, že tato výchylka pramenila z aspirace na vysokou důvěryhodnost řečníků a v případě pedagogů také z jejich řečnické průpravy.¹²¹

Pejčoch (2011) označuje za jednoho z nejlepších řečníků Huga Tuskányho, který svým charisma a rétorickým uměním vynikal.¹²² Dalšími řečníky, kteří si svou aktivitou vedení VOS získali, byli podle něj například Jaroslav Babula, Miroslav Benáček, Jiří Bezděk, Jaromír Hlušička, Jan Mareček, Stanislav Putna, Josef Rejthar, Antonín Vlach, Jiří Zavřel¹²³ a Rudolf Wierer, který byl rovněž autorem mnohých přednáškových textů.¹²⁴

Opakovanými motivy všech přednášek byla všeobjímající velikost a ochrana Třetí říše a také postava velkého vůdce, Adolfa Hitlera, kterému byl ke konci řečnění zpravidla pronesen pozdrav. Typické byly samozřejmě antisemitsky laděné texty, zabývající se židovskou světovládou, která (slovy Huga Tuskányho) „pokřivuje páteř českého člověka a zmrzačuje jeho duši.“¹²⁵ Ihned v těsném závěsu se drží protibolševická témata a další útoky na zneprátelené strany konfliktu.

Texty byly napsány v předstihu a úkolem řečníků bylo jen dané myšlenky poutavě přednést. Měli se samozřejmě držet připraveného sylabu pečlivě a bezchybně, avšak nikoliv otrocky. Právě přirozený procítěný projev a srozumitelný přednes bez cizích slov byl hlavním předpokladem pro řečníkův úspěch. Kupříkladu prof. Karel Stránský, okresní vedoucí VOS Kladno, popsal tuto nutnost velice příznačně: „(...) zde jsme ve styku s lidskou duší, která hlavně u malého člověka je velmi citlivá a snadno vystihuje, zda slova, která pronášíme, vycházejí ze srdce, nebo z úřední gramofonové desky.“¹²⁶ Řečníkům bylo kladeno na srdce, aby zůstávali neustále informováni o aktuálním politickém dění, aby na něj mohli pružně reagovat a svou přednášku uzpůsobit.¹²⁷

---

¹²¹ Tamtéž, s. 122.

¹²² Právě Tuskány jako jediný přednášel s takovým zápalem, že si nenárokoval žádný honorář, který v mnohých případech údajně činil až 600 K. (dle SOA, LS 3604-46 Tuskány Hugo, s. 15)

¹²³ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 397.

¹²⁴ SOA, f. LS 3604-46 Tuskány Hugo, s. 10. Protokol o výslechu Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

¹²⁵ ABS, f. 44, 112/1, s. 91. K pravé osvětě.

¹²⁶ ABS, f. 44, 5/10, s. 7. Proslov prof. Stránského k činovníkům VOS ze dne 4. prosince 1943.

¹²⁷ ABS, f. 44, 114, s. 1. Řečnická služba VOS.

3.2.2 Kulturní akce

VOS se věnovala také pořádání hudebních, divadelních, koncertních a dalších akcí, jako byly například umělecké výstavy.¹²⁸ Řadu z nich zorganizovala také od počátku roku 1944 v rámci svého oddělení Umění všem, vedeném Jiřím Zavřelem.¹²⁹ Tato instituce zajišťovala „péči o kulturní potřeby protektorátního obyvatelstva“, a to za předpokladu, že není obstarávána NOÚZ¹³⁰ nebo Kuratoriem. Akce povětšinou probíhaly ve spolupráci s místními kulturními ústavy a spolky a výdělek byl v několika případech následně věnován na činnost Sociální pomoci.¹³¹

Již krátce po utvoření VOS v r. 1943 se její činovníci zapojili do organizování oslav narozenin státního prezidenta Háchy a pátého výročí jeho zvolení. V této době však ještě nebyla její činnost plně vyvinuta. Daleko významnější události přinesl rok 1944, během kterého VOS stihla uspořádat 9 357 proběhlých kulturních akcí, z toho 567 podniků v rámci projektu Umění všem.¹³² Důležitá byla především dvě výročí, která otevřela prostor k organizaci mnoha kulturních a přednáškových podniků po celé zemi. Tou první byly oslavy pěti let vzniku protektorátu, v rámci níž proběhla řada slavnostních proslovů za vydatné účasti. Ještě daleko úspěšnější akcí byly oslavy 120. výročí narozenin a 60. výročí úmrtí Bedřicha Smetany, které byly pořádány společně s Kuratoriem a měly podle VOS „vskutku celonárodní ráz a předstihly jak rozsahem, tak i celkovou úroveň všechny obdobné kulturní akce.“ Po celé zemi proběhlo několik stovek koncertů a k této příležitosti byl vydán rovněž „příkladně upravený a levný“ Památníček.¹³³

Jak válka postupovala, veškeré kulturní akce čelily mnoha restrikcím v důsledku totálního nasazení. Na základě výnosu ze dne 23. července 1943 o omezení válečně nedůležitých podniků vydalo MLO seznam povolených divadelních her, který byl průběžně doplňován. Tento seznam čítal zpočátku 1167 děl, včetně těch určených pro dětské obyvatelstvo.¹³⁴

¹²⁸ ABS, f. 44, 112/1, s. 49. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹²⁹ ABS, f. 305, 887/3, s. 2. Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby.

¹³⁰ NOÚZ, neboli Národní odborová ústředna zaměstnancká, byla utvořena v roce 1938 společně s Ústředím veřejných zaměstnanců (ÚVZ). Její založení vycházelo z koncepce sjednocených odborů, která byla do té doby nezvyklá. Do roku 1941 se tato organizace věnovala převážně jednáním o podmínkách práce dělníků, v roce 1941 však došlo k její reorganizaci a byl zařazena pod „orgán zastupujícího říšského protektora pro kontakt s českými odbory“. NOÚZ se poté nově začala věnovat propagandistickým přednáškám v pracovních závodech a také organizování rekreačních akcí. (Čornejová, 2014, s. 10 a 58)

¹³¹ ABS, f. 44, 112/1, s. 49. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ ABS, f. 44, 132/2, s. 2-29. Nachtrag zum Verzeichnis der geheimigten Theaterstücke.

Předváděny mohly být i hry, které nebyly součástí oficiálního seznamu, v tom případě ale musely projít schválením MLO. Okresní vedoucí VOS tak musel předložit její kompletní text a také vlastní posudek o tom, zda daný divadelní spolek je schopen hru náležitě reprodukovat. Sekční šéf Leitgeb ve svém výnosu apeluje především na kulturně-politickou a uměleckou hodnotu díla.¹³⁵ Do celého procesu byli přirozeně zapojeni i pracovníci místního vedení, kteří rovněž tvořili důležitý kontrolní článek. Museli být přítomni na každém představení v dané lokalitě a podat o něm hlášení svému okresnímu vedoucímu.

3.2.3 Film

Kinematografická aktivita VOS byla dotována především MLO. VOS se v rámci svého Filmového ústavu angažovala především na poli úzkého filmu, ve kterém byly spatřovány výhody v pokrytí i menších měst, kde nebyly k dispozici stále biografy a nevyplatily se ani zájezdy biografů „kočovných“.¹³⁶ Dle oficiálních záznamů tyto filmy sklízely u diváků úspěch a možná právě proto bylo během roku 1944 takových akcí uspořádáno přes 5 tisíc.¹³⁷ Veškerá kinematografická činnost VOS byla popisována Filmovému ústavu v podobě čtvrtletních hlášení.

Promítání filmů bylo organizováno okresním (případně místním) vedením VOS, a to konkrétně pověřencem s funkcí spolupracovníka pro filmové záležitosti. Tato osoba měla kromě pořádání filmových akcí v rámci osvětové výchovy pečovat o okresní půjčovnu filmů VOS, zkoumat vliv osvětové kinematografie na obyvatelstvo, angažovat se v propagaci filmů v tisku a také sledovat tvorbu regionálních děl.¹³⁸ Správce filmové půjčovny nebyl v tomto ohledu spolupracovníkem VOS v pravém slova smyslu, nýbrž zaměstnancem Filmového ústavu spadajícím pod MLO.¹³⁹

Pokud nebyly k dispozici příslušné technologie či prostory pro promítání filmů, bylo úkolem okresního vedení VOS zajistit náhradu těchto akcí například zájezdovým představením. Obecně bylo povoleno předvádět pouze filmy propagační, výchovné a kulturní, které byly vždy doplněny krátkou a cílenou úvodní přednáškou. Schválené filmy byly opatřeny

---

¹³⁵ ABS, f. 44, 132/2, s. 30. Omezení válečně nedůležitých podniků. Povolování divadelních představení.

¹³⁶ ABS, f. 44, 133/2, s. 22. Okresní půjčovna úzkých filmů.

¹³⁷ ABS, f. 44, 112/1, s. 50. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹³⁸ ABS, f. 44, 133/2, s. 24. Směrnice pro vedení osvětové kinematografie.

¹³⁹ ABS, f. 44-7/11, s. 16. Půjčovna úzkých filmů.

tzv. schvalovacím lístkem.¹⁴⁰ Za propagandistickým účelem byly promítány například snímky pořízené z bombardovaných Pardubic a Brna,¹⁴¹ které měly názorně ukazovat „hrůzu a zkázu anglo-amerických teroristů.“¹⁴² Zábavná díla byla vyhrazena kinematografickým koncesím, a proto promítání těchto filmů nemohlo být zařazeno VOS.¹⁴³

3.2.4 Vzdělávací aktivity

Původní dvojjazyčná komunikace byla již od založení protektorátu postupně více posunována k preferenci německého jazyka a jeho znalost se tak stávala pro jeho obyvatele v podstatě nutností. Převaha němčiny nad češtinou byla minimálně pro úřední záležitosti ustanovena na přelomu let 1941 a 1942. Během tohoto období byla výuka němčiny také zařazena do sylabů všech škol. Někteří dospělí obyvatelé protektorátu však znalost německého jazyka rovněž postrádali a byli tak nuceni své jazykové dovednosti doplnit. Dostatečnou motivací mohly být jazykové zkoušky, které byly od března 1942 požadovány po všech zaměstnancích veřejného sektoru.¹⁴⁴ Od roku 1944 tedy začaly být organizovány německé jazykové kurzy podporované MLO, které měly například v jarním běhu roku 1944 podle dostupných informací 4 597 posluchačů v rámci 346 kurzů ve 48 okresech. Podzimní běh však již zaznamenal úbytek, a to až o čtvrtinu původního počtu. I tak ale vedení VOS tato čísla považovalo za dobrý výsledek.¹⁴⁵ Pověřencem Dominik ani jeho zástupce Tuskány ostatně nepovažovali jazykové kurzy za prioritu.¹⁴⁶

Účast obyvatelstva na kurzech byla propagována prostřednictvím rozhlasu i tisku. Například návštěva rozhlasové relace „Doba – práce – události“ pověřencem Dominikem doložená v archivních pramenech vykazuje prvky dobře zvládnuté reportáže tak, jak ji známe dnes. Při organizování kurzů byl podle Dominika kladen důraz na soustředění účastníků do malých skupin (zpravidla s maximem 15 účastníků) a na výuku prostřednictvím aktivní mluvy. Dle oficiální propagace účast na výuce nebyla nijak zvlášť finančně náročnou.¹⁴⁷ Zápisné činilo

---

¹⁴⁰ ABS, f. 44, 133/2, s. 43. Výměna schvalovacích lístků kulturně výchovných filmů.

¹⁴¹ Tato bombardování byla ostatně hojně využita k propagandě rovněž v denním tisku, který podle analýzy Dostálové (2013) vytvořil mediální obraz plánovaného krveprolití. Tyto útoky podle dobových médií jen potvrdily krutost a zákeřnost Spojenců podporovaných prezidentem Benešem.

¹⁴² ABS, f. 44, 112/1, s. 50. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹⁴³ ABS, f. 44, 133/2, s. 19-20. Směrnice pro pořádání kulturních filmových představení.

¹⁴⁴ VELČOVSKÝ, Václav. Politizace jazykových kódů za protektorátu. In: *Zatemněno*, s. 47 a 49.

¹⁴⁵ ABS, f. 44, 112/1, s. 50. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹⁴⁶ SOA, f. LS 3604–46 Tuskány Hugo, s. 10. Protokol o výsledku Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

¹⁴⁷ Tamtéž.

10 K a cena jedné vyučovací hodiny byla 1 K. Vhodný instruktor musel být nejen kompetentní, ale také „v ideologicko-politickém směru naprosto spolehlivý.“ Za každou vyučovací hodinu mu bylo zapláceno 25 K.¹⁴⁸

Vedle veřejných jazykových kurzů byly organizovány školicí akce pro vnitřní potřebu, například školení pro funkcionáře na Čeperce a v Luhačovicích. Probíhaly také kurzy pro řečníky VOS a pracovní srazy okresních vedoucích.¹⁴⁹

VOS byla do jisté míry zapojena také do problematiky literatury. Pražské ústředí distribuovalo soubor padesáti základních politicky výchovných knih do malých knihoven, které byly instalovány do prostor okresních vedení.¹⁵⁰ Tyto příruční knihovny ale byly k dispozici především činovníkům VOS.

4 Regionální sonda do I. obvodu

Fungování organizace VOS lze nejlépe představit na příkladě konkrétního obvodu. Zvolen byl obvod první, který zaujímal přibližně severní část nynějšího středočeského kraje a hlavního města Prahy. Spadalo pod něj celkem 8 okresů: Mladá Boleslav, Mělník, Kladno, Roudnice nad Labem, Brandýs nad Labem, Slaný, Louny a Praha-venkov-sever. Tyto celky však byly vytvořeny pouze pro potřebu VOS a neodpovídaly oficiálnímu územnímu členění. Okres mladoboleslavský tedy například pokrýval tři tehdejší okresy soudní, a to Mladou Boleslav, Mnichovo Hradiště a Bělou pod Bezdězem.¹⁵¹

4.1 Struktura I. obvodu

Hlavním představitelem prvního obvodu (obdobně jako u všech ostatních obvodů) byl obvodový pověřenec. Tím se stal v tomto případě Antonín Frajt, v minulosti nadšený člen Vlajky, který uskupení opustil v roce 1942 kvůli rozporům s tehdejšími vedeními. Právě působení ve Vlajce mu poskytlo dostatek cenných zkušeností s činností v aktivistické

---

¹⁴⁸ ABS, f. 44, 4/14, s. 7. Pokyny č. 1.

¹⁴⁹ ABS, f. 44, 112/1, s. 50. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

¹⁵⁰ MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, s. 183.

¹⁵¹ ABS, f. 44, 4/12, s. 1. Organizace VOS pol. okresu Mladá Boleslav ze dne 3. dubna 1944.

organizaci a zároveň širokou sítí kontaktů, kterých následně využíval během výstavby členské základny VOS.¹⁵² K činnosti u VOS se údajně přihlásil dobrovolně ze strachu před pracovním nasazením,¹⁵³ brzy se však stal jedním z nejaktivnějších a nejambicióznějších funkcionářů VOS.¹⁵⁴

Tuskánymu byl Frajt původně doporučen jako „inteligentní a čilý člověk.“ Svého rozhodnutí učinit jej obvodovým pověřencem však podle svých slov postupně litoval. Důvodem byly především četné diference hlavně s venkovskými funkcionáři pro jeho „neústupnou a panovačnou povahu.“ Mimo svou nedostatečnou sociální inteligenci neovládal výrazně ani řečnické umění. Na druhou stranu však z jeho přehnané cílevědomosti vyplývala také výrazná pečlivost.¹⁵⁵ Podle dostupných hlášení se Frajt důkladně věnoval návštěvám okresních i místních vedení, kde si tvořil přehled o daných aktivitách a jejich úspěchu, o plnění zadaných úkolů a v neposlední řadě také o schopnostech konkrétních činovníků. Figura obvodového pověřence zároveň fungovala jako spojovací článek mezi jednotlivými částmi obvodu. Jeho prostřednictvím tak docházelo ke vzájemnému sdílení rad a návodů ke správnému fungování okresní i místní osvětové komunity.¹⁵⁶ Antonín Frajt své povinnosti plnil opravdu poctivě a obětavě. Nutno ovšem podotknout, že jeho funkce byla také s výjimkou kancelářských sil jediným placeným postem začleněným do obvodové struktury.¹⁵⁷

Frajtovi byla podřízena jednotlivá okresní vedení, do jejichž čela jmenoval okresní vedoucí a jejich zástupce. Úkolem okresního vedoucího bylo následně vyhledat vhodné osoby především na pozice organizátora, jednatele a hospodáře a získat placenou kancelářskou sílu. Podpůrnou funkci okresního vedení zastávali kulturní referenti. Důmyslnou strukturou disponoval v tomto ohledu okres Slaný, kde byli zapojeni uspokojivě kompetentní jedinci. Funkci kulturního referenta pro hudbu a zpěv kupříkladu zastával Karel Makárius, okresní důvěrník kapelníků a učitel městské hudební školy. Divadelními referenty se stali slánští odborní učitelé Jaroslav Hanuš a Jaromír Novák, kteří byli oba angažováni ve Švamberkově okrsku divadelních ochotníků a také v ochotnickém spolku „Slánská scéna.“ Post referenta

---

¹⁵² ABS, f. 305, 571/8, s. 135. Protokol z výsledku Huga Tuskányho ze dne 17. března 1949.

¹⁵³ SOA, LS 3604–46 Tuskány Hugo, s. 11. Protokol o výsledku Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

¹⁵⁴ O jeho dalších aktivitách toho bohužel příliš nevíme. Krátce po skončení války totiž spáchal sebevraždu. Nedočkal se tak soudního procesu, který by nabídl záznam obhajoby. (f. 305, 574/1, s. 3)

¹⁵⁵ Podle Tuskányho byl Frajt jediný ze všech pověřenců, který pravidelně každý týden zasílal protokoly o činnosti VOS. (f. 44, 571/8, s. 135)

¹⁵⁶ ABS, f. 44, 2/5. Hlášení o úředních cestách konaných obvodovým pověřencem Frajtem.

¹⁵⁷ ABS, f. 305, 887/3, s. 1–2. Zpráva o činnosti VOS.

pro výtvarné umění zastával učitel kreslení a praktický výtvarník Jan Jungmann společně s akademickým malířem Stanislavem Holečkem, který se rovněž věnoval přípravám scén na všechny oficiální podniky VOS ve Slaném. Tito kulturní referenti byli k dispozici i všem obcím v okrese, kde povětšinou pro nedostatek pracovních sil zastával podobnou funkci jiný člen místního vedení. Většinou se jednalo o někoho z učitelů.¹⁵⁸ Zapojení umělců rozmanitých směrů do struktury VOS však nebylo zdaleka pravidlem. Přesvědčit se dařilo převážně jedince aktivní v divadelnictví, jako tomu bylo například v okrese Brandýs n. L.¹⁵⁹ Vedle kulturních referentů fungoval také samostatný okruh pracovníků pro film: filmový referent, spolupracovník pro úzký film a správce půjčovny úzkých filmů. O obsazení těchto pozic musel být vždy informován rovněž Filmový ústav VOS,¹⁶⁰ fakticky byli totiž tito spolupracovníci považováni za jeho zaměstnance.

Vyhledání spolupracovníků pro obsazení pozic místních vedení bylo opět v kompetenci okresního vedoucího. Právě místní vedení plnilo velice důležitou funkci, jelikož bylo obyvatelstvu zdaleka nejbližší a mnohdy se jeho členové znali s místními osobně. Sestávalo zpravidla z vedoucího a jeho zástupce, v případě absence vhodné vedoucí osoby zastával funkci místního vedoucího starosta obce. Tak tomu bylo například v případě okresu Slaný.¹⁶¹ Další spolupracovníci (například jednatel či organizátor) byli získáváni podle potřeby, která souvisela s počtem obyvatel v obci. Malé obce tak mohly získat maximálně dva další spolupracovníky.¹⁶² Místní činovníky doplňoval také výbor, kde byli sdružováni členové bez konkrétních funkcí. Byli do něj mj. přerazováni pracovníci, kteří neměli na vykonávání konkrétní funkce dostatečný časový prostor, ale chtěli být součástí organizace. Místní vedoucí musel být nicméně schopen fungovat sám o sobě, jelikož jedině on za celou kulturní a osvětovou činnost v obci skutečně zodpovídal.¹⁶³

Některá menší města místní vedení zcela postrádala. V okrese Praha-venkov-sever existovalo například v lednu 1945 celkem 67 místních vedení, při čemž samotný okres čítal 75 obcí.¹⁶⁴ Lze proto předpokládat, že zde k osvětové aktivitě nedocházelo nebo byla řízena z jednoho z okolních měst. Členění VOS totiž otevíralo možnost individuálním přestavbám

---

¹⁵⁸ ABS, f. 44, 9/1, s. 126. Dopis okresního vedoucího VOS ve Slaném Josefa Korejse adresovaný nejvyššímu pověřenci ze dne 2. září 1944.

¹⁵⁹ ABS, f. 44, 3/1, s. 54. Přezkoušení spolupracovníků pro kulturní úkoly ze dne 4. září 1944.

¹⁶⁰ např. ABS, f. 44-5/1, s. 43. Změna filmového spolupracovníka ze dne 19. července 1944.

¹⁶¹ ABS, f. 44, 2/5, s. 44. Hlášení o úředních cestách Antonína Frajta v lednu 1944.

¹⁶² ABS, f. 44, 3/1, s. 63. Nesrovnalosti v osobních listech ze dne 17. listopadu 1944.

¹⁶³ ABS, f. 44, 6/13, s. 4. Pokyny k činnosti ze dne 17. listopadu 1943.

¹⁶⁴ ABS, f. 44, 2/6, s. 1. Zpráva o organizační, informační, dohledací návštěvě dne 24.1.1944 v okrese Praha-Venkov-Sever.

dle potřeby konkrétních okresů. Okresní vedení Mladé Boleslavi kupříkladu sestavilo systém větších spádových obcí, kde fungovalo místní vedení o pěti členech a dvou až čtyřech potenciálních spolupracovnících, a tzv. „školních obcí“, kde bylo vedení založeno pouze na třech funkcionářích se dvěma spolupracovníky. Tito činovníci zpravidla zastávali více než jednu funkci. K těmto školním obcím mohly být přiřčeny ještě další menší útvary, u kterých by bylo zřízeno vlastní vedení bezpředmětné a činovníci zde fungovali pouze jako důvěrníci.¹⁶⁵ Roudnický okres byl naproti tomu za účelem efektivnější kontroly rozšířen dále do struktury jednotlivých okrsků, které byly doplněny o tzv. okrskové dozorce.¹⁶⁶ Do těchto funkcí byli jmenováni ti nejschopnější místní vedoucí. Jejich úkolem bylo tvořit spojovací článek mezi okresním vedoucím a vzdálenými vedoucími místními a dohlížet nad plněním jejich úkolů prostřednictvím pravidelných inspekcí.¹⁶⁷

Všichni zvolení činovníci a funkcionáři VOS byly podrobena řádné prověrce. Jmenovány mohly být pouze ty osoby, které byly mj. „absolutně aktivisticky orientovány a společensky na výši.“¹⁶⁸ Nutností bylo vyplnění osobního dotazníku, který obsahoval například otázky týkající se árijského původu, předchozí aktivitu v OOS/MOK a dalších přípustných či naopak nepřípustných organizacích (např. zednářské lože). (*Příloha č. 3*) Kandidáti byli případně dále prověřeni u vlivných protektorátních funkcionářů nebo dalších spolehlivých jedinců. Do tohoto procesu byl zapojen i sám obvodový pověřenec Frajt. V zápisech ze svých úředních cest do obcí I. obvodu odkazuje na vlastní prošetřování jednotlivých jedinců a přebírá iniciativu při navrhování konkrétních osob. Při finálním schvalování byl pak velice striktní. Jako příklad může posloužit ustanovování místních vedení velkých obcí v okrese Slaném, která se rozhodl Frajt vystavět dokonce sám.¹⁶⁹ Stejně se zachoval například v případě jmenování místního vedení pro obec Kladno v říjnu 1943, kdy jedinci navržení okresním vedoucím opakovaně odmítali dané funkce zastávat.¹⁷⁰

Funkcionáři VOS měli zájem na tom, aby byli zapojeni pracovníci ze všech vrstev

---

¹⁶⁵ ABS, f. 44, 4/12, s. 2. Organizace místních vedení Veřejné osvětové služby v městech a školních obcích okresu mladoboleslavského. ABS, f. 44, 4/12, s. 10. Dopis nejvyššího pověřence okresnímu vedoucímu VOS Mladá Boleslav Františku Augustovi ze dne 28. června 1943.

¹⁶⁶ ABS, f. 44, 9/13, s. 10. Přípis okresního vedoucího VOS Slaný Františka Korejse místním vedoucím ze dne 6. února 1944.

¹⁶⁷ ABS, f. 44, 9/3, s. 3. Zápis z porady okresního vedení VOS Slaný ze dne 24. srpna 1944.

¹⁶⁸ ABS, f. 44, 4/13, s. 2. Organizace místních vedení Veřejné osvětové služby v městech a školních obcích okresu mladoboleslavského.

¹⁶⁹ ABS, f. 44, 2/5, s. 13. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta ve dnech 6.–9.července 1943.

¹⁷⁰ ABS, f. 44, 2/5, s. 28. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta ve dnech 1.–17. října 1943.

obyvatelstva,¹⁷¹ a proto na členských listinách figurovali jak dělníci a řadoví úředníci, tak jedinci s vysokoškolskými tituly.¹⁷² Právě o zástupce inteligence bylo usilováno nejvíce. Jednalo se především o učitele a profesory, protože právě členové učitelského stavu měli mít k činnosti ve VOS nejvyšší kompetence díky svým řečnickým schopnostem a všeobecné vážnosti u obyvatelstva. Učitelé často odmítali své nově nabyté poslání z nedostatku času, který byl aktuální zejména během zkouškových období. Do činnosti však byli tlačeni jako do „samozřejmé mimoškolní povinnosti“, a proto byly jejich rezignace ve většině případů odmítány.¹⁷³ Plošné zapojení učitelů tak může být vysvětleno také tím, že oproti jiným lidem, kterým se dařilo odmítat spolupráci ze závažných (např. zdravotních) důvodů, učitelé neměli příliš na vybranou. Oficiálně tak tvořili více než třetinu osob zainteresovaných v chodu prvního obvodu a například v okresním vedení VOS Mladá Boleslav kantoři představovali jeho podstatnou část.¹⁷⁴

Odborné schopnosti byly vyžadovány u kancelářských sil, kde byla z logických důvodů podmínkou znalost německého jazyka.¹⁷⁵ U všech ostatních se nejdůležitější „kompetencí“ stala vnitřní motivace a víra v říšskou myšlenku. Jak prohlásil prof. Stránský, okresní vedoucí VOS Kladno, na srazu místních vedoucích v prosinci 1943: „Ne povolání, ne věk, ne schopnost aktivně tvůrčí, ale spolehlivost, věrnost, oddanost, upřímnost, neohroženost osoby k říšské myšlence je tím, co z vás činí vhodné a schopné spolupracovníky veřejné osvětové služby.“ A v rámci své přednášky ještě dodává: „Činnost osvětová, jak jsem již řekl, je především problém víry a pak teprve přichází problém schopnosti. Je to práce apoštolská.“¹⁷⁶ Říšské smýšlení bylo pro některé funkcionáře tak důležité, že se pro ně během hledání nových spolupracovníků stalo hlavním požadavkem. Lounské okresní vedení například kvůli vysokým nárokům okresního vedoucího Eduarda Milky muselo fungovat dlouhou dobu bez kulturního referenta.¹⁷⁷ Podle něj byla totiž sounáležitost s říšskými zájmy obyvatelstvem vehementně posuzována a členové VOS museli jít příkladem. Ve svých oběžnicích proto mj. nabádá činovníky VOS ke zdravení zdviženou paží. Měli dbát také

---

¹⁷¹ Tato rozmanitost však měla své hranice. Ženy byly zastoupeny jen velice zřídka, a to spíše v kancelářských funkcích – jako funkcionářky nepřicházely podle nejvyššího pověření vůbec v úvahu. (ABS, f. 44, 3/1, s. 63)

¹⁷² ABS, f. 44, 2/1, s. 1–2. Seznam osob nepostradatelných pro činnost VOS ze dne 18.8.1944.

¹⁷³ např. ABS, f. 44, 4/2, s. 37. Zamítnutí návrhu o zproštění prof. Jaroslava Schütze z jednatelské funkce ze dne 14. září 1943.

¹⁷⁴ ABS, f. 44, 2/6, s. 20. Zpráva Antonína Frajta z okresu Mladá Boleslav ze dne 1. března 1944.

¹⁷⁵ ABS, f. 44, 7/1, s. 11. Miroslav Spěšný žádá o převelení do VOS Mělník dne 20. prosince 1943.

¹⁷⁶ ABS, f. 44, 5/10, s. 4–7. Proslov prof. Stránského z VOS Kladno ze dne 4. prosince 1943.

¹⁷⁷ ABS, f. 44, 6/14, s. 9. Přípis Eduarda Milky nejvyššímu pověření ze dne 5. září 1944.

na to, aby si na tento způsob pozdravu přivykli i všichni protektorátní obyvatelé.¹⁷⁸

Ve výsledku se (minimálně podle dostupných záznamů) podařilo do činnosti zapojit velké množství lidí. Jen v mladoboleslavském kraji ke 3. dubnu 1944 působila VOS ve 126 politických obcích a disponovala 566 členy - 214 rolníků, 100 řemeslníků-živnostníků, 96 učitelů-profesorů, 88 dělníků, 66 úředníků, 1 farář a 1 lékař, přičemž funkci místních vedoucích zastávali především rolníci a učitelé.¹⁷⁹ Záznamy o těchto počtech však mohou podléhat zkreslení. Jak okresní vedoucí Otto Achatz vysvětluje během výslechu ke svému poválečnému soudnímu procesu, někteří pracovníci figurovali na členských listinách pouze formálně, a to z toho důvodu, aby byli uchráněni od totálního pracovního nasazení, případně nebyli pověřeni jinou záslužnou činností ve prospěch Říše. Na tvorbě těchto pasivních členství měl mít v mladoboleslavském okrese zásluhu sám Achatz, který se snažil, aby „nakomandovaní“ učitelé nemuseli nic v politickém směru podnikat, takže kancelář VOS údajně sloužila jen jako místnost pro tisk dokumentů pro potřebu českých škol a učitelů.¹⁸⁰ Zapojením do VOS mělo být od pracovních táborů uchráněni například členové mladoboleslavského kvarteta.¹⁸¹ Obdobné možnosti chtěli protektorátní obyvatelé využít i v okrese Roudnice n. L., okresní vedoucí Stanislav Kabelka poukazuje ve své korespondenci na řadu „prospěchářů“.¹⁸² Vcelku bizarním příkladem může být příběh Romulanda Čápa, který byl přijat do funkce místního vedoucí VOS Čelákovice na popud obvodového pověřence Frajta. Následně se ukázalo, že usiloval o funkci ve VOS jen z toho důvodu, aby získal pracovní příležitost v kanceláři Kuratoria pro svou dceru.¹⁸³

4.2 Činnost I. obvodu

Působení VOS v prvním obvodě bylo v následujících podkapitolách rozděleno do tří časových období. První z nich představuje úsek od zahájení činnosti v květnu 1943 až do přelomu roku 1943 a 1944. Právě během těchto prvních měsíců VOS silně zápolila s nastolením systému práce. Nejúspěšnější éru lze pak přisoudit zejména první polovině roku

---

¹⁷⁸ ABS, f. 44, 6/13, s. 4. Pokyny k činnosti činovníkům VOS Louny ze dne 17 listopadu 1943.

¹⁷⁹ ABS, f. 44, 4/12, s. 1. Organizace VOS v pol. okrese Mladá Boleslav ze dne 3. dubna 1944.

¹⁸⁰ SOA, f. MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 46–49. Vývodní návrhy k procesu s Ottem Achatzem.

¹⁸¹ SOA, f. MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 70. Zápis z hlavního přelíčení procesu s Otto Achatzem ze dne 8. dubna 1946.

¹⁸² ABS, f. 44, 10/12, s. 6. Návrhy na jmenování do obce a okresu ze dne 19. září 1943.

¹⁸³ ABS, f. 44, 3/4, s. 105–107. Dopis okresního vedoucího VOS Brandýs n. L. Václava Lišky nejvyššímu pověřenci ze dne 18.11.1943.

1944, kdy byla činnost do jisté míry stabilizována. Na podzim téhož roku je již aktivita VOS rapidně zpomalena a v důsledku postupující války je redukována na minimum, jak se dozvíme v poslední podkapitole. Jednotlivé časové úseky se zde samozřejmě prolínají, částečně také v důsledku propastných rozdílů mezi jednotlivými okresy. Některé z nich jsou schopny započít osvětovou činnost poměrně rychle, zatímco další se potýkají se svými lokálními problémy po celou dobu působení organizace.

4.2.1 Rok 1943: Nelehké začátky

Lokální aktivita VOS započala likvidací osvětových sborů a komisí, z nichž pramenila většina výchozího finančního rozpočtu a inventáře nových služeb. Agendu krajských i okresních osvětových sborů přejímalo již během letních měsíců roku 1943 místně příslušné okresní vedení.¹⁸⁴ O něco složitější byla situace pro všechna místní vedení a pro vedení Prahy, která ještě na konci července nedostala k převzetí agendy místních osvětových komisí a městských osvětových sborů žádné pokyny.¹⁸⁵ Přebírání agendy tak bylo hlavní náplní VOS během prvních měsíců existence, zatímco započítí reálné osvětové činnosti bylo oddalováno. Přípisem z MLO ze 17. června bylo totiž důrazně doporučováno vyčkat s pořádáním jakýchkoli akcí, dokud nebude tranzice dokončena.¹⁸⁶ Převod majetku nabytého během několika desítek let však vyžadovalo notnou dávku času a trpělivosti. Často totiž nastávaly komplikace, jako například pátrání po ztracených prvcích inventáře nebo nevole ze strany původních správců. Převod byl navíc komplikován tím, že část majetku náležela ministerstvu školství.¹⁸⁷

Další organizační položek, kterou bylo potřeba co nejdříve vyřešit, byla úřední místnost. Sídla okresních osvětových sborů byla většinou součástí okresních soudů a neměly tedy k dispozici služebnu, která by vyhovovala účelům VOS. Zajištění služebny bylo delegováno na okresní a obecní úřady, kterým bylo uloženo opatřit je na vlastní náklady, z nichž bylo rovněž čerpáno na nezbytnou údržbu a doplnění chybějícího vybavení.¹⁸⁸ Tento postup samozřejmě vyvolal řadu protestů. Vyhovění žádosti o služební místnosti tak zpravidla

---

¹⁸⁴ ABS, f. 44, 158/4, s. 87. Informace a pokyny č. 5 ze dne 31. července 1943.

¹⁸⁵ ABS, f. 44, 158/4, s. 87. Informace a pokyny č. 5 ze dne 31. července 1943.

¹⁸⁶ ABS, f. 44, 158/4, s. 48–49. Přípis MLO ze dne 17. června 1943.

¹⁸⁷ ABS, f. 44, 158/4, s. 89. Informace a pokyny č. 5 ze dne 31. července 1943.

¹⁸⁸ ABS, f. 44, 158/4 s. 90. Informace a pokyny č. 5 ze dne 31. července 1943. ABS, f. 44, 6/13, s. 4. Pokyny k činnosti vedoucím VOS v pol. okrese lounském ze dne 17. listopadu 1943.

trvalo i několik týdnů až měsíců,¹⁸⁹ což samotné spuštění aktivit VOS komplikovalo. Některá vedení se tak uchylovala například do prostor školních sboroven. Spolupráce obcí byla pro VOS klíčová i z hlediska dalšího chodu organizace a jejího financování, místní vedení totiž bylo na obci závislé např. co se týče přidělování prostor pro konání přednášek a jiných akcí. Neochota ze strany radnic byla pochopitelná, pokud uvážíme, že ke zformování celého útvaru VOS došlo ve velice krátkém čase. Spousta obcí tak nedisponovala potřebnými prostředky, jelikož během sestavování rozpočtu s takovými položkami nebylo kalkulováno. To stavělo VOS do obtížné pozice, jelikož materiální či finanční podpora z jiných než místních zdrojů byla spíše výjimečná. Z úřadu pověření proudily pouze malé jednorázové příspěvky a účty byly propláceny zřídka (téměř výhradně se jednalo o účty za honoráře pro řečníky a aktéry kulturních akcí). Možná i proto byli okresní vedoucí povinni dbát na to, aby náklady spojené s pořádáním akcí byly co nejnižší.¹⁹⁰

V mezičase těchto organizačních příprav měli být činovníci postupně zasvěceni do politicko-kulturních záležitostí, mezi mnoha písemnými pokyny a oběžníky proto do kanceláří VOS putovalo množství informativních materiálů. Okresním vedoucím byly zaslány tzv. situační zprávy, které obsahovaly novinky ze zahraničí, a to především ze západních mocností. Hojně zastoupeny byly zprávy ze Spojených států a Spojeného království. Povahu těchto textů mohou podhalit již jejich názvy: „Válka plutokracie,“ „Odhalený Roosevelt,“ „Střední Orient předmětem vykořisťování“ (v tomto případě se jednalo o Američany a Angličany), „Katastrofální stav anglického hospodářství.“¹⁹¹ Okresní vedení byla rovněž informována prostřednictvím výtisků Böhmen und Mähren a dalšími publikacemi z nakladatelství Volk und Reich.¹⁹²

Pozvolný rozjezd činnosti VOS narušilo významné výročí, na které nová politicko-kulturní organizace musela reagovat. Jednalo se o oslavy jmenování státního prezidenta Háchy připadající na neděli 11. července 1943. Slavnost musela uspořádat všechna okresní vedení VOS. Mělo se jednat o první velkou akci, nutností tedy bylo zajištění vhodného sálu, číslovaných pozvánek a řečníků. Pokyny k těmto náležitostem však byly rozeslány jen týden před termínem akce, a to navíc v době, kdy se většina okresních vedení stále potýkala

---

¹⁸⁹ např. ABS, f. 44, 2/5, s. 30. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Mělníka dne 13. října 1943.

¹⁹⁰ ABS, f. 44, 158/4, s. 90. Informace a pokyny č. 5 ze dne 31. července 1943.

¹⁹¹ ABS, f. 44, 158/4, s. 54–57. Situační zpráva č. 1 ze dne 27. června 1943.

¹⁹² ABS, f. 44, 158/4, s. 70. Pokyny č. 4 ze dne 7. července 1943.

s přebíráním agendy osvětových sborů.¹⁹³ I přesto však oslavy proběhly s menším či větším úspěchem takřka ve všech okresech obvodu. V Kladně se kupříkladu zúčastnilo 200 z 500 pozvaných,¹⁹⁴ V Mladé Boleslavi akce s účastí 600 lidí předčila veškerá očekávání.¹⁹⁵

Dne 23. července bylo vydáno nařízení o omezení válečně nedůležitých představení, po domluvě s policejními složkami tedy bylo zakázáno pořádat podniky, které by odporovaly zostřenému pracovnímu nasazení. MLO zakazovalo především činnost ochotnických spolků, jejichž představení byla pro svou „nízkou úroveň z hlediska kulturního zcela postradatelná.“ Omezovány byly také zábavné a společenské večery a podobné aktivity. Okresní úřady byly pro posouzení nepostradatelnosti daného podniku směřovány na okresní vedení VOS, v úvahu měla být brána především kulturně-politická a umělecká hodnota díla a také kvalita uměleckého provedení. V případech, které přesahovaly místní význam, měla být věc konzultována s MLO,¹⁹⁶ stejně tak kabarety a koncerty musely být před úředním schválením rovněž povoleny ministerstvem.¹⁹⁷

Plnému propuknutí dalších aktivit bránil nedostatek schopných činovníků, kteří po svém jmenování vzápětí na své funkce rezignovali. Jedním z důvodů mohly být falešné představy o účelu nové osvětové organizace. Antonín Frajt se v jednom ze svých hlášení zmiňuje například o případu okresního vedoucího pro Mladou Boleslav Matěje Vozába, který podle něj předpokládal, že VOS bude „kulturně zábavní institucí, která bude se starat, aby národ vážnou dobu prožil v radosti a zábavě a nikoliv útvarem, který bude převychovávat český lid k říšskému myšlení.“¹⁹⁸ Matěj Vozáb byl údajně také jedním z těch, kteří funkci přijali z obavy před pracovním nasazením, a možná právě kvůli jeho osobě činnost v mladoboleslavském okrese stagnovala až do jara 1944. Stížnosti na jeho osobu vehementně předkládal například básník Jaroslav Rejthar, který poukazoval na neprofesionálnost místních vedoucích v souvislosti s neuspokojivou organizací jeho přednášek. Kritizuje Vozába za bagatelizování osoby řečníka a absolutní nezáměr o dění v okrese.^{199,200} Nejen Vozáb, ale i všechny ostatní nedostatečně motivované a neznalé osoby

---

¹⁹³ ABS, f. 44, 158/4, s. 65. Oslava narozenin pana státního presidenta Dr. Emila Háchy ze dne 3. července 1943.

¹⁹⁴ ABS, f. 44, 2/6, s. 10–11.

¹⁹⁵ ABS, f. 44, 2/6, s. 11. Zpráva č. 11 z okresu Mladá Boleslav ze dne 17. února 1944.

¹⁹⁶ ABS, f. 44, 158/4, s. 84. Omezení válečně nedůležitých podniků ze dne 23. července 1943.

¹⁹⁷ ABS, f. 44, 158/4, s. 92. Koncerty a kabarety. Nová praxe v povolování. ze dne 31. srpna 1943.

¹⁹⁸ ABS, f. 44, 2/5, list 34. Frajt – Hlášení o úřední cestě ve dnech 19.10.–31.10.1943.

¹⁹⁹ SOA, f. MLS Mladá Boleslav, LS 1/48 Achatz Otto, s. 124–125. D

²⁰⁰ Ve svém dopise Rejthar dodává: „Co se obětavosti vůči VOS týče, zdají se jmenovaní učitelští nevychovaní Vašimi důstojnými protějšky. (...) hodí se na svá místa právě tak málo jako Vy na místo

byly po nalezení schopného náhradníka z činnosti uvolněny.

Nespočet dalších lidí se nechalo přesvědčit ke spolupráci s neochotou, následně svého kroku litovali a žádali o uvolnění z časových nebo zdravotních důvodů. Výrazně frustrován byl opakovanými rezignacemi okresní vedoucí VOS Roudnice n. L. Stanislav Kabelka. Nově získaní pracovníci pro okresní a místní vedení na Roudnicku museli být v září 1943 funkcí zproštěni, „poněvadž by oni a jejich rodiny trpěli, kdyby to špatně dopadlo. Přitom se někteří z nich kryjí lékařskými čmáraninami, poněvadž jak je každému známo, lze u každého muže od 30 let nahoru něco nalézt, čemu se říká patologický nález.“²⁰¹ Kabelka, stejně jako jiní oddaní pracovníci, neměl pro rezignace pochopení a důvody pro odmítnutí funkcí označuje za „roušku zbabělosti.“²⁰²

Období prvních měsíců existence VOS narušoval v prvním obvodě rovněž nešťastný management jednotlivých etáží organizace. Opakovaně docházelo ke stížnostem ohledně nesplnění zadaných úkolů místními nebo okresními vedoucími, kteří však na oplátku postrádali neuskutečněné dodávky potřebných materiálů z kanceláře pověřence. Toto selhání pak následně oddalovalo například včasné vystavení protibolševických plakátů, které byly během vylepovány ve spolupráci s ČLPB.²⁰³

Nevhodné nastavení spolupráce bylo také doprovázeného častými kompetenčními střety. Antonín Frajt své připomínky shrnuje ve své korespondenci pověřenci datované k prosinci 1943, tedy již půl roku po založení organizace. Stěžuje si zde například na nedostatečné pokyny ohledně jmenování spolupracovníků okresního vedení a místních vedoucích, cítil se v tomto obcházen (*Příloha č. 4*).²⁰⁴ Frajt vyžadoval přímé zasvěcení do všech obvodních záležitostí a svému svěřenému regionu vládl pevnou rukou. Již během léta 1943 také podnikal úřední cesty do jednotlivých obcí, pečlivě kontroloval činnost okresních a místních vedení a zároveň je seznamoval se základními informacemi ohledně fungování osvětové služby.²⁰⁵ Snažil se tak zajistit vhodnou půdu pro širší rozvoj aktivit, který činovníky čeká v následujících měsících.

---

okresního vedoucího!“

²⁰¹ ABS, f. 44, 10/1, s. 8. Změny v podaném návrhu na jmenování do vedení v Roudnici ze dne 19. září 1943.

²⁰² ABS, f. 44-10/12, s. 6. Návrhy na jmenování do obce a okresu ze dne 19. září 1943.

²⁰³ např. ABS, f. 44, 2/5, s. 47. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta v Lounech dne 18. ledna 1944.

²⁰⁴ ABS, f. 44, 2/7, s. 6. Zjištěné závady a dotazy ze dne 9. prosince 1943.

²⁰⁵ ABS, f. 44, 2/5. Hlášení o úředních cestách konaných obvodovým pověřencem Frajtem.

4.2.2 Přelom let 1943/1944: Počátek aktivní osvětové činnosti

Činnost se po četných počátečních komplikacích zvolna rozjíždí na podzim roku 1943. Během října jsou v prvním obvodu pořádány první přednášky. Zpočátku byli k řečnění povoláváni prakticky všichni činovníci, zejména pak místní a okresní vedoucí. Ti povětšinou ochotně spolupracovali, možná právě díky slíbenému honoráři, který činil 80 – 200 K za přednášku.²⁰⁶

První téma, které bylo před obecnstvem přednášeno, byl elaborát s názvem „Češi a dnešní boj.“ První část textu je zaměřena na vysvětlení nadvlády Židů, a to zejména v Anglii, Spojených státech a Sovětském svazu. Druhá sekce popisuje geopolitické a dějinné spojení Němců s Čechy, přičemž zamítá možnost existence samostatného Československého státu a označuje Československo v souvislosti s historickými událostmi za srdce Říše. Zajímavé je znevážení původu husitského hnutí, jehož myšlenky měly pramenit od drážďanských mistrů. Poslední součástí přednášky je politický přehled, který zmiňuje kupříkladu postavu Jana Masaryka nebo zřízení fašistické republiky v Itálii.²⁰⁷

První přednášky na toto téma byly v obvodu uspořádány během října 1943, a to zpravidla ve všech okresních městech. Přítomen byl u nich sám obvodový pověřenec Frajt, který využil své návštěvy rovněž k poučení přítomných činovníků o úkolech VOS. V mladoboleslavském okrese proběhla první přednáška 24. října 1943. Text kvalitním přednesem pronesl redaktor Václav Nejedlý, účast však bohužel nebyla uspokojivá. Zúčastnilo se pouze 200 lidí a obsazeno tak bylo 40 % kapacity sálu. Okresní vedení se před přednáškou potýkalo s neochotou ze strany NOÚZ a dalších organizací, které odmítly poskytnout adresy členů pro zaslání pozvánek.²⁰⁸ Jedna z prvních přednášek v Kladně, která byla uspořádána 10. října 1943, dopadla ještě o něco hůře. Přednášejícího Eduarda Milku si vyslechlo pouze 90 lidí ze 600 pozvaných. Antonín Frajt tento neúspěch přisuzoval neschopnosti vedení a také nedostatečné spolupráci ze strany města.²⁰⁹ Další říjnová akce, tentokrát první přednáška v Mělníce, rovněž neměla valný úspěch a naplněna byla polovina kapacity sálu.²¹⁰ Výjimkou byla v rámci říjnových akcí přednáška Theodora Bachra

²⁰⁶ ABS, f. 44, 4/8. Honoráře řečníkům.

²⁰⁷ ABS, f. 44, 112/48, s. 1–13. Češi a dnešní boj.

²⁰⁸ ABS, f. 44, 2/5, s. 34. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Mladé Boleslavi ve dnech 23.–24. října 1943.

²⁰⁹ ABS, f. 44, 2/5, s. 29. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Kladna ve dnech 1.10.–17.10.1943.

²¹⁰ ABS, f. 44, 2/5, s. 31. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Mělníka ve dnech 16.–17. října 1943.

v Roudnici n. L., která byla i přes nízkou kvalitu přednesu naplněna 400 účastníky.²¹¹

Možná právě v důsledku poměrně neuspokojivého zahájení činnosti přicházejí ze strany Antonína Frajta další restriktce. Ještě téhož měsíce Antonín Frajt omezuje konání zábavních podniků na dvě akce týdně.²¹² Oficiální odůvodnění okresního hejtmána pro Mladou Boleslav odkazuje na solidaritu – tvrdí, že „v čase války jest přespríliš radováněk v době, kdy tisíce životů jest obětováno.“²¹³

Po redukci těchto kulturních událostí je otevřen prostor pro konání dalších přednášek, které získávají profesionálnější průběh. Úspěšní aktivisté začínají být postupem času titulováni funkcí okresních řečníků a věnují se této činnosti naplno. Každý z nich se většinou orientuje na jedno či několik málo témat. Z nejlepších řečníků VOS, které ve své publikaci zmiňuje i Ivo Pejčoch (2011), v prvním obvodě přednášeli Jaromír Hlušíčka a Antonín Vlach z Brandýsa n. L. a také Jan Mareček, který mj. působil jako vedoucí VOS v okrese Praha-venkov-sever. Mezi další nejaktivnější protagonisty se řadili například Jaroslav Mayer, okresní řečník Kladenska, již zmíněný Eduard Milka, okresní vedoucí VOS Louny, nebo Jan Tureček z Mladoboleslavska.²¹⁴ Obvod se však neomezoval jen na lokální lidské zdroje. Byli zváni i externí řečníci, především z Prahy. Tyto návštěvy byly díky výhodné poloze obvodu velmi časté. Hojně byl angažován například Jiří Zavřel, šéfredaktor časopisu Osvěta, spisovatel Jaroslav Babula, básník Jaroslav Rejthar a jiní. Nejlidnatější obce byly výjimečně poctěny návštěvou samotného Huga Tuskányho. Všichni tito řečníci byli považováni za opravdové profesionály, jejich přednášky byly zdaleka nejžádanější a budily největší ohlas.

Výborně si vedl právě Jaroslav Rejthar. S přednáškou „Češi a dnešní boj“ sklízel pro svůj plynulý přednes pozitivní ohlasy z nejvyšších míst a jen velice zřídka přednášel v nezaplněném sále.²¹⁵ Po přednášce dokonce podroboval obecnostvo přezkoušení, aby se ujistil o správnému porozumění výkladu.²¹⁶ Úspěch slavil například v Debři n. Jizerou v březnu 1944: „Přednáška splnila své poslání a můžeme říci, že byly prolomeny ledy

---

²¹¹ ABS, f. 44, 2/5, s. 32. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Roudnice n. L. dne 20. října 1943.

²¹² ABS, f. 44, 2/5, s. 26. Hlášení z úřední cesty Antonína Frajta v okrese Mělník dne 30. září 1943. ABS, f. 44, 2/5, s. 27. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta v okrese Mladá Boleslav dne 1. – 2. října 1943.

²¹³ ABS, f. 44, 2/5, s. 34. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Mladé Boleslavi dne 23. října 1943.

²¹⁴ PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, s. 397.

²¹⁵ např. ABS, f. 44, 4/7, s. 7, 9 a 10. Hlášení o přednáškách Jaroslava Rejthara ze dnů 15. prosince, 12. prosince a 13. prosince 1943.

²¹⁶ ABS, f. 44, 4/7, s. 10. Hlášení o přednášce Jaroslava Rejthara v Bakově n. Jizerou dne 13. prosince 1943.

nedůvěry jen zásluhou p. přednášejícího, který mluvil z vnitřního přesvědčení, což na posluchače působilo, že se 100% zájmem přednášku až do konce pozorně vyslechli a odměnili potleskem.²¹⁷ Rejtharovy výborné výkony však nemohou nikoho překvapit. Na jeho jméno jsme již mohli narazit výše v textu v souvislosti s možnou tvorbou rozhlasových skečů. V oblasti propagandy měl tedy jisté zkušenosti. Jinak se tento středoškolský učitel proslavil především jako básník.²¹⁸ Během své spisovatelské kariéry našel zalíbení převážně v tvorbě textů písní, morálně pokleslých veršů i článků pro tisk. Vedle velice aktivní činnosti ve VOS býval angažován také v uskupení Vlajka.²¹⁹

Hojně přednášený text „Češi a dnešní boj“ s příchodem roku 1944 zvolna vystřídaly silně protibolševické náměty v čele s oblíbenou přednáškou „Bolševismus – nepřítel světa.“²²⁰ Ta obsahuje důrazná varování před zákeřnou sovětskou propagandou, osvětluje existenci židovlády a teroru v Sovětském svazu a prokazuje „židovskou krvežíznivost“ v Rusku a ve Španělsku. Překvapivé jsou zde četné citace Winstona Churchilla z předválečné doby, kdy ještě údajně netušil, že se „Sověty stanou pomocníkem v jeho protievropské politice.“²²¹

Tohoto protibolševického tématu se chopil především spisovatel Jaroslav Babula, který s touto přednáškou plnil kapacity i větších sálů. Přednáška pronesená v Lounech 24. ledna 1944 zaznamenala účast téměř tisíce osob.²²² Tyto přednáškové akce byly pro okresní vedoucí náročné, jelikož termíny byly součástí pevného rozpisu a na úspěch těchto přednášek bylo hleděno se zvláštním zájmem. Velký ohlas tohoto řečníka nejspíš vyústil v další přednáškové cesty, tentokrát s textem „Základy nové evropského řádu.“²²³ Tato přednášková cesta byla uskutečněna na jaře 1944 a byla Babulou opakována ještě na podzim téhož roku.²²⁴

Propagační techniky, které byly využívány ke zvýšení návštěvnosti přednášek VOS, již byly popsány výše. V Mladé Boleslavi se vedle plakátů a číslovaných pozvánek doporučovalo využít i místního tisku. Ohledně této spolupráce Otto Achatz odkazoval na redakce Národní práce, Českého slova, A-zetu a Hlasu našeho venkova.²²⁵ Snaha byla po celém prvním

²¹⁷ ABS, f. 44, 4/7, s. 16. Hlášení o přednášce Jaroslava Rejthara v Debři n. Jizerou dne 5. března 1944.

²¹⁸ ŽITNÝ, Radek. *Protectorátní rozhlasový skeč. Jak zlomit vaz (nejen) králi komiků*, s. 63.

²¹⁹ ŽITNÝ, Radek. *Protectorátní rozhlas a zneužití jeho moci*. In: *Zatemněno*, s. 309.

²²⁰ ABS, f. 44, 4/6, s. 24. Přednášky v okrese Mladá Boleslav ze dne 5. dubna 1944.

²²¹ ABS, f. 44, 112/10, s. 257–261. Bolševismus nepřítel světa.

²²² ABS, f. 44, 6/8, s. 19. Přednáška Babuly v Lounech dne 24. ledna 1944.

²²³ ABS, f. 44, 4/6, s. 14. Přednáška spisovatele Jaroslava Babuly ze dne 25. března 1944.

²²⁴ ABS, f. 44, 4/6, s. 46. Přednáška spisovatele Babuly pro učitele ze dne 4. července 1944.

²²⁵ ABS, f. 44, 4/14, s. 4. Pokyny č. 4 ze dne 6. března 1944.

obvodu rovněž o využití rozhlasu, nicméně realizace této formy propagace nebyla snadná, jelikož místním rozhlasem nedisponovaly ani zdaleka všechny obce.²²⁶ Pokud byl k dispozici, byl navíc využíván primárně k prezentaci závažných událostí a důležitých vyhlášek.

Úspěch přednášek dále závisel na velkém množství okolností. Tou nejzásadnější proměnnou byla volba samotného termínu, které byly zpočátku určovány metodou pokus-omyl. Postupem času se jako nejvhodnější ukázaly večery všedního dne. Víkendy totiž byly často využívány pro venkovní zábavní aktivity, kulturní večery i zemědělské práce.²²⁷ Právě zemědělství se do návštěvnosti přednášek promítalo velmi výrazně. Pozornost zemědělců byla například naprosto ztracena během letního období žní, kdy byli zahlceni prací. Nejvhodnější tak pro ně byly akce v zimní nebo podzimní sezóně, kdy byla práce na poli omezena. I proto byly přednášky kupříkladu ve slánském okrese během léta 1944 pozastavovány.²²⁸ V návštěvnosti však mohla hrát roli koneckonců čirá náhoda, typicky nepřízeň počasí v pozitivním smyslu a slunečný den ve smyslu negativním. Poněkud kuriozní byla například přednáška Eduarda Milky pronesená v únoru 1944 v Pochvátlově, která se podle jeho slov těšila opravdu hluboké pozornosti, pravděpodobně v souvislosti s tím, že byly krátce předtím zabaveny všechny rozhlasové přijímače. V tomto případě se tedy nedostatek mediálních nosičů obrátil v prospěch VOS.²²⁹

Mnoho z přednášek nemělo úspěch v konkurenci jiné oblíbené akce, typicky sportovního utkání nebo divadelního představení. Proto během letních měsíců roku 1944 docházelo k dalšímu omezování těchto „nedůležitých podniků“. Vrchním představitelům VOS totiž nebylo po vůli organizování jiných událostí, dokud nebyly uspokojivě splněny kvóty pro akce přednáškové. Antonín Frajt proto zakazoval zábavní podniky kupříkladu obcím Čelakovice a Klánovice, a to až do doby, než uspořádají úspěšnou přednášku, a vyhrožuje dalším postihem.²³⁰ Stejný osud čekal i menší obce na Kladensku.²³¹ V souvislosti s prioritizováním politických přednášek byly omezovány také přednášky na jiná než ideologická témata. Odmítnuta byla například cestopisná reportáž Ferdinanda Pachmana na téma „Bez halěře kolem světa,“ která byla nakonec pronesena prostřednictvím

---

²²⁶ V lounském okrese bylo například k dispozici pouze jedno zařízení. (ABS, f. 44, 6/13, s. 4)

²²⁷ Víkendové dny přicházely v úvahu pouze pro obyvatele venkovských obcí, kde pro zemědělství nebyly podmínky – zde totiž ocenili dostatek času na přesun za akcí do většího města.

²²⁸ ABS, f. 44, 9/13, s. 20. Oběžník č. 7 ze dne 23. srpna 1944.

²²⁹ ABS, f. 44, 6/8, s. 29. Hlášení o přednášce Eduarda Milky v Pochvátlově dne 5. února 1944.

²³⁰ ABS, f. 44-2/6, s. 86. Zpráva č. 74 z obce Brandýs n. L. ze dne 19. června 1944.

²³¹ ABS, f. 44, 2/6, s. 77. Zpráva č. 64 z obce Kladno ze dne 23. května 1944 – příloha.

Kuratoria.²³²

Ročně byly v každém okrese uspořádány přednášky v řádu desítek. Za rok 1944, který je pro VOS nejvíce směrodatný, jejich celkový počet v celém prvním obvodu vystoupal na číslo 453, což v celkovém protektorátním počtu 1963 zaujímal významný podíl. Nejméně přednáškových akcí bylo během tohoto roku uspořádáno v okrese Mělník a zdaleka největší činnost vykazoval okres Roudnice n. L.²³³ Evidovaná účast na přednáškách byla v konečném důsledku velice proměnlivá, v několika případech byly sály zahlceny stojícími posluchači a jindy naopak sedadla zela prázdnotou. Ve většině případů však účast mírně přesahovala polovinu kapacity sálu. Co se týče kvalitativního zhodnocení těchto vystoupení, zpravidla byly akce dle hlášení samotných řečníků i jiných činovníků hodnoceny kladně. Úspěch byl posuzován obvykle podle míry potlesku, počtu dotazů nebo výrazů tváře. Názory nezaujatých posluchačů byly v hlášení uváděny zřídka. Výjimkou potvrzující pravidlo může být například přednáška Jiřího Zavřela v Kostelci n. L., která byla lidem bez obalu označena za „nacistickou propagandu.“²³⁴ Nelze vyloučit, že negativních ohlasů bylo více, ale ze strachu nebo snad nedostatku prostoru nebyly skrz podaná hlášení reprodukovány. Chladného přijetí se však řečníkům na první pohled dostávalo od příslušníků inteligence. „Intelektuálové, veřejnozaměstnanečtí, polovzdělanci přicházejí povětšinou z donucení, což dávají cynicky najevo,“ sděluje ve svém dopise nejvyššímu pověřenci Jan Mareček, aktivní činovník a později okresní vedoucí VOS Praha-venkov-sever. „Střední vrstvy, živnostníci apod.“ jsou podle něj na druhou stranu „zbabělí v nepochopení situace“ a neobjevují se na přednáškách z důvodu, že „hledí tak získat alibi pro budoucnost, doufajíce že s nimi bude milosrdně ze strany bolševiků jednáno až tito přijdou.“(sic!)²³⁵

S příchodem roku 1944 byla okresní a místní vedení pověřena několika dalšími úkoly. Pozornost činovníků VOS byla vedle přednášek aktivně upírána na veškeré další kulturní záležitosti v jejich okolí. Byli zapojeni do systému tzv. kulturně-politického dozoru. Tato činnost nebyla v oficiální prezentaci organizace výslovně popisována, nicméně jak plyne z pravidelných hlášení, jednalo se o jeden z nejtěžejnějších úkolů místních vedení VOS, který byl ostatně prováděn „v zájmu celého českého národa.“²³⁶ Měl být původně zahájen

---

²³² ABS, f. 44, 5/4, s. 23. Korespondence mezi okresním vedoucím VOS Kladno a kanceláří pověřence ve dnech 2.–5. března 1944.

²³³ ABS, f. 44, 2/4, s. 8. Výkaz práce za rok 1944 ze dne 12. února 1945.

²³⁴ ABS, f. 44, 4/7, s. 93. Hlášení o přednášce Jiřího Zavřela v Mladé Boleslavi dne 25. května 1944.

²³⁵ ABS, f. 44, 8/8, s. 4. Činnost okresního vedení až do 31. července 1944.

²³⁶ ABS, f. 44, 9/13, s. 17. Oběžník č. 5 ze dne 27. června 1944.

od počátku působení organizace, na mnoha místech obvodu měl však velmi vlažný rozjezd z důvodu nepochopení úřadů, které byly povinny poskytnout místnímu vedení VOS na veškeré akce volný přístup. Kontrolní činnost měl zpravidla na starosti místní vedoucí VOS, případně jiný člen místního vedení, na kterého byla tato povinnost delegována. Podle oficiálních nařízení byli preferováni jednotlivci ve vyšší funkci, kteří nutně nemuseli disponovat velkým uměleckým přehledem. Možná právě z tohoto důvodu nebyly závady hlášeny příliš často a jednalo se spíše o výjimečné případy.²³⁷

I přes malé množství hlášených závad činovníci VOS představovali důležitý článek lokálního kontrolního procesu a jistým způsobem tvořili prodlouženou ruku MLO. Tento systém hlášení pomáhal ministerstvu posuzovat uměleckou úroveň a nezávadnost kulturních a zábavních akcí na území protektorátu, zejména pak divadelních představení, koncertů a filmových promítání. Vítána však byla jakákoliv jiná zpravodajská činnost i mimo záběr VOS a činovníci byli opakovaně vyzýváni ke sledování veškerého veřejného dění ve svém okolí. Hlášení podléhaly například akce spolupůsobících organizací – především události Kuratoria a přednášky ČLPB. VOS zároveň pomáhala udržovat pořádek v repertoáru divadelních spolků, jelikož veškeré hry musely být zahrnuty do seznamu povolených děl MLO.

Aktivní působení na poli kultury však nebylo omezeno pouze na kontrolní činnost. Sama VOS se v roce 1944 stala organizátorem dvou velkých slavností. Tou první byly březnové oslavy pátého výročí zřízení protektorátu, které se ve formě slavnostních večerů odehrávaly po celé zemi. Jednalo se o slavnostní události, proto byly sály vyzdobeny říšskou a protektorátní vlajkou, obrazy vůdce a prezidenta. Byly zakončovány zpravidla árijským pozdravem a oběma hymnami.²³⁸ Záměr těchto oslav byl samozřejmě silně tendenční, což se promítlo zejména do zahajovacích řečí funkcionářů. Ti povětšinou bravurně shrnovali hlavní myšlenky, které měly podpořit v obyvatelích jejich říšské smýšlení a obrátit jejich odpor v nadšení. Výstižným příkladem je proslov Eduarda Milky pronesený na oslavách v Lounech. V něm odkazuje na historické skutečnosti, které potvrzují odvěkou závislost českých zemí na Říši. Posluchači byli zavedeni až do časů dávné historie Přemyslovců a následně Lucemburků, kteří „uznávali pevný svazek s Říší.“ Tento předpoklad byl následně převeden do aktuální protektorátní reality. „Každý bedlivý pozorovatel poměrů

---

²³⁷ ABS, f. 44,2/6. Zprávy o organizačních, informačních, dohledacích návštěvách.

²³⁸ ABS, f. 44, 4/9, s. 36. Hlášení slavnosti 15. března ze dne 19. března 1944.

jasně vidí a rozpoznává, že německý národ je nám opravdu nejbližší a že veškerá jeho tvorba, hodnoty, duch i pochopení jsou nám daleko bližší a srozumitelnější, než všechno ostatní kolem nás,“ poukazuje Milka. Zdůrazňoval také výhody příslušnosti malého národa k většímu ochrannému celku s příslibem hospodářských a sociálních jistot a uchránění českého obyvatelstva od válečného běsnění.²³⁹ Podobné přednášky byly poté zpravidla doplněny bohatým kulturním programem v podobě koncertů, představení a krojových manifestací jak kulturního, tak profesního charakteru. Podium tak bylo v jednu chvíli zavaleno houfem kominíků, kovářů a hasičů a ve chvíli druhou národními kroji všeho druhu. To vše mělo vyvolat pozitivní dojmy z aktuální národní situace a podpořit sounáležitost s Němci. V okrese Roudnice n. L. byly pod taktovkou okresního vedoucího Stanislava Kabelky akce uspořádány na 5 místech,²⁴⁰ v okrese Louny se dokonce jednalo o 13 obcí.²⁴¹ Na Slánsku oslavy probíhaly po celém okrese, přičemž VOS byla hlavním pořadatelem, ale fungovala ve spolupráci s rozličnými místními organizacemi. Byla zde odehrána řada divadelních představení a koncertů, která měla být převážně vážného a důstojného charakteru.²⁴² Na Mladoboleslavsku byla přednášková činnost rovněž doplněna hudebními představeními. Pozoruhodný je seznam skladeb, které byly při této příležitosti reprodukovány. Ve valné většině se totiž jedná o zahraniční tvůrce, jako např. Schuberta, Mozarta či Beethovena. Český skladatel Bedřich Smetana je zastoupen pouze okrajově v rámci oslav v Bělé pod Bezdězem.²⁴³ I přes očividnou snahu o manipulaci byly tyto akce (alespoň z hlediska návštěvnosti) nadmíru úspěšné.

Druhou protektorátní akcí byly oslavy na počest Bedřicha Smetany. Na rok 1944 totiž připadalo 120. výročí narození a zároveň 60. výročí smrti tohoto slavného českého skladatele, jehož postava byla ostatně k protektorátní propagandě hojně využívána. Ve jménu Bedřicha Smetany se po celém obvodu odehrálo několik desítek akcí, přirozeně zejména koncertů. Zajímavé však bylo, že ač se jednalo o oslavy života Bedřicha Smetany, ne vždy byly v rámci oslav reprodukovány pouze skladby od tohoto autora. Například na slavnosti v Lysolajích byly do programu zařazeny i skladby Richarda Wagnera nebo Antonína Dvořáka.²⁴⁴ Obyvatelstvo však rádo přivítalo hudbu všeho druhu.

---

²³⁹ ABS, f. 44, 6/11, s. 4–9. Eduard Milka: Pět let Protektorátu Čechy a Morava.

²⁴⁰ ABS, f. 44, 2/6, s. 12. Ke zprávě č. 12 ze dne 22. února 1944.

²⁴¹ ABS, f. 44, 2/6, s. 14. Ke zprávě č. 13 ze dne 24. února 1944.

²⁴² ABS, f. 44, 9/11, s. 23. Oběžník o oslavách zřízení protektorátu ze dne 23. února 1944.

²⁴³ ABS, f. 44, 4/9, s. 25. Program oslav 5. výročí vzniku protektorátu ze dne 8. března 1944.

²⁴⁴ ABS, f. 44, 8/7, s. 26. Program k oslavám Bedřicha Smetany 17. května 1944.

Na Mladoboleslavsku byla hudební představení ve smyčcových i pěveckých podáních doplněny i o pojednání o umělci místními hudebními profesionály. Významné akce byly filmovány, jako např. slavnost v Jablkynicích.²⁴⁵ Vlastní publikace VOS vytvořená k této události, Smetanův památníček, byla úspěšná i v prvním obvodu a její distribuce do jednotlivých okresů byla doprovázena četnými prosbami o další dotisk. Do organizace byly zapojeny spřátelené organizace v čele s Kuratoriem, posílen byl také vztah s místními kulturními spolky – jako např. umělecké skupiny, orchestrální sdružení, sbory a hudební školy.²⁴⁶ Tyto akce slavily obrovský úspěch napříč celým obvodem a byly na několika místech beznadějně vyprodány,²⁴⁷ možná také proto, že byly osvobozeny od politických přednášek, které by podle pověření působily zbytečně tendenčně a rušivě.²⁴⁸

Souběžně s přednáškovou a kulturní činností probíhaly v rámci prvního obvodu, stejně jako v celém protektorátě, kurzy německého jazyka. Kurzy však byly organizovány pouze v místech, kde byl o tuto činnost zájem, počet účastníků na jeden kurz totiž neměl klesnout pod číslo 7.²⁴⁹ Proto v některých městech nebyly vůbec uskutečněny nebo byly v důsledku pomalého zapracování místního vedení pozdrženy. V Brandýse nad Labem, který byl co se týče kurzů považován za jeden z úspěšnějších okresních měst, byly za rok 1944 organizovány kurzy dva, a to v jarním a podzimním termínu. Okresního vedoucího Stránského dokonce překvapila nezanedbatelná účast mladých jedinců.²⁵⁰ Pro zemědělské okresy typu Slaný bylo nejvhodnější dobou pro podobné vzdělávání pouze období od listopadu do února a uspořádání dvou termínů bylo proto nemožné.²⁵¹ Kurzy měly naneštěstí konkurenci v podobě soukromých učitelů,²⁵² podobné akce navíc například v roudnickém okrese podnikal i NOÚZ v rámci své „školy práce.“²⁵³

Agenda VOS se postupem roku 1944 rozrůstala. S přibývajícemi úkoly se však kupily další rezignace, mnoho činovníků totiž s ohledem na své pracovní povinnosti své funkce nezvládalo.²⁵⁴ VOS navíc postupem času naráží na toliko hojné zapojování učitelstva, které

---

²⁴⁵ ABS, f. 44, 4/9, s. 13. Filmování holdu Bedřichu Smetanovi ze dne 4. dubna 1944.

²⁴⁶ např. ABS, f. 44, 4/9, s. 3. Smetanovy oslavy na Mladoboleslavsku ze dne 16. února 1944.

²⁴⁷ např. ABS, f. 44, 10/8, s. 34. Koncert Smetanův v Roudnici ze dne 10. května 1944.

²⁴⁸ ABS, f. 44, 10/8, s. 32. Politický projev ke Smetanovým oslavám ze dne 5. května 1944.

²⁴⁹ ABS, f. 44, 4/14, s. 7. Pokyny č. 1 ze dne 31. ledna 1944.

²⁵⁰ ABS, f. 44, 2/4, s. 4. Výkaz činnosti za rok 1944 ze 2. ledna 1945.

²⁵¹ ABS, f. 44-9/12, s. 2. Vnitřní vysvětlivky k činnosti okresního vedení ve Slaném ze dne 12. dubna 1944.

²⁵² ABS, f. 44-9/12, s. 2. Vnitřní vysvětlivky k činnosti okresního vedení ve Slaném ze dne 12. dubna 1944.

²⁵³ ABS, f. 44, 10/12, s. 7.

²⁵⁴ např. f. 44, 9/1, s. 77. Žádost o zproštění Josefa Hezla z funkce jednatele okresního vedení VOS Slaný dne 10. února 1944.

je sezónně zaneprázdněno zkoušením a výukou, odpolední vyučování zamezuje návštěvám schůzí a někteří z nich jsou navíc nově zaměstnáni hodinami německého jazyka.²⁵⁵ Vyhrocená situace byla na Mladoboleslavsku. Poté, co se okresní vedení vymanilo z problémů díky náhradě Matěje Vozába penzistou Otto Achatzem ve funkci okresního vedoucího, přivalila se vlna rezignací na pozice v místních vedeních. Z celé situace Achatz obviňuje obvodového pověřence Frajta, který při svých návštěvách okresu opakovaně působí silný tlak na všechny pracovníky. Vyvrcholením byl jeho proslov během pracovní porady v listopadu 1943, který byl „bohužel obsahem velmi radikální a v něm se též vyjádřil, že funkcionáři jsou nyní samozřejmě odpovědní za smýšlení obyvatelstva v říšském směru.“²⁵⁶ Na základě Frajtova jednání bylo údajně mnoho činovníků kvůli obavám z extrémní zodpovědnosti od spolupráce odraženo. Otto Achatz dokonce v květnu 1944 podal na Antonína Frajta stížnost nejvyššímu pověřenci: „(...) pan Frajt chce úkoly, které mu byly svěřeny, řešit radikálním, skoro bych řekl bezohledným způsobem. Zapomíná však, že úkolem VOS je především převýchova českého národa k říšskému a evropskému smýšlení a že jen klidnou prací, taktem a trpělivostí a stálým přesvědčováním dosáhneme promyšlený úkol, který nám byl svěřen. Pan obvodový pověřenec je 100 % aktivistou, velmi pracovitý a spolehlivý, podle mého však žádným psychologem. Jeho návštěvy jsou pro mě nervové zkoušky.“ Jednání Frajta bylo podle Achatze direktivní přímo zarážejícím způsobem.²⁵⁷

Achatz ostatně nebyl jediný, kdo měl s jednáním Antonína Frajta problém. V podobné době vyvrcholilo rovněž napětí mezi ním a okresním vedoucím Václavem Liškou z Brandýse n. L. Původcem konfliktu byla Frajtova obvinění na adresu okresního vedení, které údajně podcenilo organizaci přednášek spisovatele Babuly. Liška označuje tyto výtky za „nemístné a tendenční.“ Ve svém dopisu nejvyššímu pověřenci si navíc stěžuje na Frajtovy neúměrně časté změny nařízení a na nepřiměřené zasahování do jmenování funkcionářů a jejich obměny, což vyvolalo značnou nechuť k práci všech zúčastněných. To ukazuje třeba na příkladu jmenování JUC. Josefa Pichla, městského tajemníka, který byl podle Lišky dávným stoupencem prezidenta Beneše: „Má-li okresní vedení V.O.S. v Brandýse

---

²⁵⁵ např. ABS, f. 44, 9/1, s. 83. Dopis Jaroslava Purkyta okresnímu vedoucímu Stránskému ze dne 3. března 1944.

²⁵⁶ f. 44, 2/7, s. 28. Poznatky, týkající se hlavně spolupráce s obvodovým pověřencem Frajtem – dopis Otto Achatze zaslaný nejvyššímu pověřenci.

²⁵⁷ ABS, f. 44, 2/7, s. 29. Poznatky, týkající se hlavně spolupráce s obvodovým pověřencem Frajtem ze dne 23. května 1944.

nad Labem býti opravdu platným činitelem a vykonávat svěřený úkol, pak zdvořile žádáme, aby obvod. pověřenec kam. Frajt zbytečně nezaváděl byrokratismu, nestěžoval a neztrpčoval práci tím, že se mají stále prováděti změny osob funkcí, a nechtěl v místních vedeních všude jen JUDr, inženýry nebo kantory, poněvadž by si ten konglomerát vrtichlostí musel dirigovat sám (...)²⁵⁸

Vnitroorganizační rozepře však nebyly ve VOS nic neobvyklého. Achatz ve svém poválečném výslechu rozvíjí teorii o dvou silách, které si v organizaci neustále odporovaly. Na jedné straně stál konzervativní, silně proříšsky smýšlející proud v čele s Hugem Tuskánym, na straně druhé existovala skupina lidí okolo Rudolfa Dominika, která byla v tomto ohledu výrazně umírněnější.^{259, 260}

Otto Achatz, podplukovník ve výslužbě, se dle svých slov zhlížel právě v názorech Dominikových. Ač byl původem Němec a během svého působení ve VOS se nedobrovolně nacházel ve fázi přechodu na říšské občanství, které následně v roce 1945 obdržel,²⁶¹ k českému obyvatelstvu zaujímal velice pozitivní postoj. I proto se údajně stal jednou z hybných sil umírněnější strany VOS. Vědomě měl sabotovat německé germanizační snahy²⁶² a pod falešnými záminkami (například z důvodu polních prací) odvolávat některé akce VOS.²⁶³ Celá sabotáž měla probíhat za spolupráce s Antonínem Laštovičkou, okresním tajemníkem mladoboleslavského Národního shromáždění. „V této souvislosti vytyčuji, že právě s bývalým tajemníkem Nár. Souručenství Antonínem Laštovičkou jsem se dohodl, že radikální germanofilský směr požadovaný ve VOS obvodovým pověřencem Frajtem znemožníme a důsledně budeme sabotovati, což se mně také – za pomoci Laštovičky – plně podařilo.“^{264, 265} Tuskányův radikální směr měl vyznávat vedle Antonína Frajta rovněž

---

²⁵⁸ ABS, f. 44, 3/4, s. 106. Přednáškové akce a různá sdělení z 18. listopadu 1943.

²⁵⁹ SOA, MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 67. Hlavní přelíčení soudního procesu s Ottem Achatzem ze dne 8. dubna 1946.

²⁶⁰ Toto tvrzení však nepřímou rozporuje Hugo Tuskány, který tvrdí, že se ve věcech VOS s Dominikem shodoval – právě s Dominikem, který nikdy Čechům „nechtěl ubližovat.“ (LS 3604-46 Tuskány Hugo, s. 9)

²⁶¹ SOA, MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 2–3. Protokol z výslechu Otta Achatze ze dne 22. dubna 1945. V souvislosti s touto skutečností musel Otto Achatz navíc VOS opustit.

²⁶² SOA, MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 42. Vývodní návrhy v procesu s Ottem Achatzem ze dne 25. ledna 1946.

²⁶³ SOA, MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 69. Hlavní přelíčení soudního procesu s Ottem Achatzem ze dne 8. dubna 1946.

²⁶⁴ SOA, MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 49. Vývodní návrhy v procesu s Ottem Achatzem ze dne 25. ledna 1946.

²⁶⁵ Otto Achatz byl však i přesto na základě četných svědectví proti jeho osobě usvědčen a odsouzen pro zločin proti státu rozsudkem MLS v Mladé Boleslavi zprvu k 1 roku těžkého žaláře, (SOA, MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 320) po obnově trestního řízení byl tento trest prodloužen na 5 let. Žádost o milost mu byla zamítnuta. (SOA, MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 339)

básník Jaroslav Rejthar. Z VOS byl údajně na vrub Achatzových četných stížností nakonec vyloučen. Ten jej ve svém poválečném výslechu označoval za extrémně „germanofilsky smýšlejícího,“ na čemž se shodla i řada svědků.²⁶⁶ Konflikt těchto dvou sil mohl mít nesporný vliv na veškeré dění uvnitř organizace.

Krom těchto globálnějších problémů se s mnoha výzvami potýkaly také jednotlivé okresy. Z organizačního hlediska tápali především pracovníci VOS Praha-venkov-sever. Celou situaci výstižně popisuje okresní vedoucí Jan Mareček ve svém dopise ze srpna 1944 adresovaném nejvyššímu pověřenci. Okres se podle něj vyznačoval „lidnatostí venkovských okresů, velikostí obcí, strukturou obyvatelstva a komplikovaností kulturně-politických poměrů.“ Pracovní síla zde pokrývala nejen průmyslovou (a částečně také zbrojní) činnost okresu samotného, nýbrž také průmysl pražský. Mimo průmyslu zde stále zůstávala činnost zemědělská, ač v důsledku postupující války nyní ustupovala do pozadí. A mnoho obcí, jako například Stodůlky a Suchdol, v neposlední řadě sloužily jako rezidenční místa pro obchodníky z Prahy. To vše činilo potenciální cílovou skupinu jakékoliv osvětové činnosti velice různorodou. Mareček proto vlastní okres označuje příznačně za „noclehnaru Velké Prahy se všemi nepříjemnými znaky periferie.“ Maximální rozmanitost navíc neměla být odkud usměrněna, jelikož okres nedisponoval vlastním okresním městem. Tím totiž byla Praha, která jako hlavní město byla nesmírně vytížena. Vysoká lidnatost a počet obcí v okrese dále představovaly problém v přenosu informací.²⁶⁷ Samotné vedení okresu bylo navíc opakovaně opomíjeno v distribuci materiálů z kanceláře pověřence, zřejmě z důvodu nepřehledného dělení pražských okresů.²⁶⁸ Z politického hlediska pak okres podle Marečka představoval „kaleidoskop stran a hnutí politických s převahou komunistů.“ V čelech obcí údajně v mnoha případech přetrvávali lidé starého režimu nebo „alibisté.“ Naštěstí však činnost VOS nacházela oporu v okresním hejtmanovi, což byla i přes všechny nesnáze velice markantní výhoda.²⁶⁹

S politickým rozložením sil se nicméně potýkal i okres Slaný. Okresní vedoucí Josef Korejs ve svém dopisu pověřenci z ledna 1944 uvádí: „Většina bývalých politických veličin všech odstínů barev zakládala tu své politické posice. (...) Je tu tedy půda opravdu horká, zvláště

---

²⁶⁶ SOA, MLS Mladá Boleslav, LS 1/48, s. 70. Hlavní přeličení soudního procesu s Ottem Achatzem ze dne 8. dubna 1946.

²⁶⁷ ABS, f. 44, 8/8, s. 2–4. Zpráva o dosavadní činnosti okresního vedení VOS v politickém okrese Praha-Venkov-Sever do 31. července 1944.

²⁶⁸ ABS, f. 44, 8/10, s. 4. Přípis okresního vedoucího Jaroslava Horáka nejvyššímu pověřenci ze dne 25. ledna 1945.

²⁶⁹ ABS, f. 44-8/8, s. 2–4. Činnost okresního vedení VOS Praha-Venkov-Sever až do 31. července 1944.

tu máme plno lidí, které označil pan ministr Moravec jako „obílené hroby“. Máme tu tedy obzvláště těžkou stejně jako důležitou a významnou práci pro činnost VOS v Protektorátě. Přes všechny překážky však (...) prorazili jsme jejich frontu a vnikli za podpory našeho ústředního vedení v Praze do širokých vrstev lidu.“²⁷⁰ Veškerou činnost ve Slaném držel nad hladinou především okresní vedoucí Josef Korejs a prof. Rudolf Janovský, který působil ve funkci jednatele. Oba byli silně proříšsky smýšlející a motivovaní pro vznik nového evropského řádu.²⁷¹

Neuspokojivou činností byl pověstný okres Kladno. Antonín Vlach po svých přednáškách o výjimečně nízké účasti na jaře 1944 opakovaně upozorňuje na nedostatky v organizačních záležitostech a apeluje na zvýšení pozornosti kanceláře pověřence právě na tento okres.²⁷² V Hořelicích kupříkladu panují silné politické rozepře²⁷³ a obec Unhošť, která byla navíc vedena protiněmecky smýšlejícím místním vedoucím, ještě na jaře 1944 nebyla schopná prosperovat kvůli zachovanému stranictví.²⁷⁴ Výrazně nízká účast na přednáškách byla podle Vlacha zapříčiněna přetrvávajícími marxismem a také nedostatky v propagaci.²⁷⁵ Například v Hostivicích se však Vlachovi daří svými přednáškami prolomit nedůvěru místního obyvatelstva ve VOS. Vliv, které přednášky mají na smýšlení lidí, považuje za nesporný.²⁷⁶ *(Příloha č. 5)*

Totální neúspěch lze přisoudit okresu Brandýs n. L. Kontrolně-politická činnost a pravidelné pracovní srazy jsou zde započaty až na jaře 1944. Za celý rok je pak uspořádáno pouze 29 ideologických přednášek.²⁷⁷ Antonín Frajt ve svém pravidelném hlášení z ledna 1944 mluví dokonce o „odporu obyvatelstva vůči okresnímu vedení“ kvůli jejich nevhodnému jednání,²⁷⁸ který rovněž brání zisku dalších spolupracovníků. Brandýs n. L. však poměrně dlouhou dobu fungoval bez schopného okresního vedoucího, Václav Liška totiž dlouhodobě svůj úděl nezvládal a v listopadu 1944 se nervově zhroutil,²⁷⁹ načež po několika měsících

²⁷⁰ ABS, f. 44, 9/16, s. 6. Dopis okresního vedoucího Korejse nejvyššímu pověřenci ze dne 4. ledna 1944.

²⁷¹ ABS, f. 44, 9/12, s. 2–3. Vnitřní vysvětlivky k činnosti okr. vedení VOS ve Slaném ze dne 12. dubna 1944.

²⁷² např. ABS, f. 44, 5/5, s. 36. Hlášení o přednášce Antonína Vlacha v Rozdělově dne 1. května 1944.

²⁷³ ABS, f. 44, 5/5, s. 40. Hlášení o přednášce Antonína Vlacha v Hořelicích ze dne 29. dubna 1944.

²⁷⁴ ABS, f. 44, 5/5, s. 35. Hlášení o přednášce Antonína Vlacha v Unhošti dne 2. května 1944.

²⁷⁵ ABS, f. 44, 5/5, s. 37. Hlášení o přednášce Antonína Vlacha v Dubí dne 1. května 1944.

²⁷⁶ ABS, f. 44, 5/5, s. 38. Hlášení o přednášce Antonína Vlacha v Hostivicích ze dne 31.4.1944.

²⁷⁷ ABS, f. 44, 2/4, s. 4. Výkaz činnosti za rok 1944.

²⁷⁸ ABS, f. 44-2/6, s. 6. Zpráva č. 6 z obce Brandýs n. L. ze dne 10. února 1944.

²⁷⁹ Jak Karel Kudrna doslova píše ve svém dopise, Václav Liška se zhroutil „vinou určitých osobiček“,“ ve kterých v souvislosti s rozpory uvedenými výše v textu můžeme tušit mj. osobu Antonína Frajta.

zemřel.²⁸⁰ Frajt právě proto vložil důvěru v Josefa Pichla, městského tajemníka a znalce práva, který se údajně těšil důvěře obyvatelstva a měl situaci zachránit.²⁸¹ K ustálení činnosti opravdu došlo až po dubnu 1944, poté, co bylo okresní vedení opět doplněno novými spolupracovníky.²⁸²

V Roudnici nad Labem je oproti mnoha neúspěšným okresům situace zcela opačná. Roudnické okresní vedení bylo již na začátku roku 1944 zcela kompletní a v hlášení stojí, že „rozptyluje počáteční nedůvěru.“²⁸³ Sám Antonín Frajt jej i v následujících letech označoval za jeden z nejlepších okresů v Protektorátě.²⁸⁴

K předání pokynů k činnosti a ke zvýšení motivace členů VOS sloužily ideologické srazy, které fungovaly i na lokální úrovni. Okresní sjezdy většinou zahrnovaly referáty členů okresního vedení, obvodového pověřence, nejvyššího pověřence (či spíše jeho zástupce) a nezdávka také předvedení nových úzkých filmů. Přednášeny byly rovněž ideologické texty a informace o administrativních, organizačních a dalších záležitostech.²⁸⁵

Antonín Frajt požadoval po jednotlivých místních vedoucích rovněž organizaci vlastních porad, a to v nejlepším případě dvakrát měsíčně. Zpočátku k nim však nedocházelo a akce byly domlouvány spíše operativně. Na další nátlak obvodového pověřence začínaly být pomalu zaváděny na jaře 1944 a kopírovaly strukturu jiných srazů.²⁸⁶ Kromě plánování aktivit VOS zde byl rovněž uplatňován ideologický vliv a výsledný program tak působí spíše jako jedna z osvětových akcí. Důležité bylo zejména předcítání výňatků z oběžníků a publikací VOS, zejména pak z časopisu Osvěta a brožur „Na Sibiř“ a „Cesta do ráje,“ částečně také ze Zpravodajství VOS. Důležitou součástí byly referáty jednotlivých pracovníků o jejich činnosti, například o organizování filmových promítání. Zvání měli být kromě lokálních členů VOS i dva zástupci z každé místní organizace. Vedle Kuratoria, Národního shromáždění a uměleckých spolků byli vítanými hosty například zástupci tiskových redakcí a pozvání zpravidla obdrželi i úředníci a okresní hejtman. Zván byl také sám obvodový pověřenec, který se ovšem na těchto srazech ukazoval jen zřídka.²⁸⁷ Zajímavé je, že i po roce fungování VOS byl během všech srazů a pracovních porad znovu vysvětlován

²⁸⁰ ABS, f. 44, 3/1, s. 75. Dopis jednatele Karla Kudmy nejvyššímu pověřenci ze dne 15. listopadu 1944.

²⁸¹ ABS, f. 44, 2/6, s. 2. Zpráva č. 2 z obce Brandýs n. L. ze dne 27. ledna 1944.

²⁸² ABS, f. 44-2/6, s. 63. Zpráva č. 49 z Brandýse n. L. ze dne 28. dubna 1944.

²⁸³ ABS, f. 44, 2/6, s. 3. Zpráva č. 3 z obce Roudnice n. L. ze dne 28. ledna 1944.

²⁸⁴ ABS, f. 44, 10/10, s. 4. Zpráva obvodového pověřence nejvyššímu pověřenci ze dne 26. února 1945.

²⁸⁵ ABS, f. 44, 6/13, s. 6. Program schůze činovníků VOS lounského okresu 6. prosince 1944.

²⁸⁶ ABS, f. 44, 2/6. Zprávy o organizačních, informačních, dohledacích návštěvách.

²⁸⁷ ABS, f. 44, 4/10, s. 4. Zpráva o pracovní poradě VOS v Mladé Boleslavi ze dne 29. dubna 1944.

úděl a smysl organizace. K tomuto účelu byly i nadále využívány večery po konání přednášek nebo návštěvy obvodového pověřence.²⁸⁸

Jako bezesporu poslední ze všech aktivit VOS byla rozvedena činnost filmová. Ta kupříkladu v lounském okrese započala již na konci roku 1943,²⁸⁹ jinak se však v prvním obvodě rozebíhala mnohem později – zpravidla v létě 1944.²⁹⁰ Filmové aktivity totiž zpočátku nebyly oproti přednáškové činnosti velkou prioritou, možná také kvůli jejich náročnosti ohledně přístrojového a personálního zabezpečení. Tyto problémy však byly postupně vyřešeny: promítací stroje byly zřízeny putovní²⁹¹ nebo žádány k zapůjčení od škol či soukromníků. Personál pro jejich obsluhu byl postupně proškolen prostřednictvím kurzů, které VOS pořádala,²⁹² a poté případně poskytoval své služby po celém svém okrese.²⁹³ Zároveň začínají být po celém obvodě tvořeny „knihovničky“ a filmové půjčovny. Zde byly k dispozici především poučné a cestopisné filmy, zvláště z regionů protektorátu, ale také některých zahraničních měst. Objevovaly se také filmy zaměřené na českou tradici, např. „Náchod, město gumy,“ „Výroba piva,“ „České sklo“ nebo jen na hobby a běžný život jako „Péče o nemluvně“ nebo „Košíkářství.“²⁹⁴

Úspěch úzkého filmu se pochopitelně odrážel na existenci kin v dané lokalitě. Na Mělnicku například disponovala biografem každá menší obec a proto nebyl úzký film pro místní obyvatele příliš atraktivní zábavou. Některá stálá kina však byla používána právě na poučná promítání filmů klasické šire.²⁹⁵ Promítání mohla být doplněna úvodním proslovem, které však musely být zaslány předem k cenzuře. U cestopisných filmů (např. „Tajemný Tibet“ nebo „Boj o Himaláje“) bylo doporučeno zapojit některého z místních učitelů, aby doplnil promítání o zeměpisný výklad.²⁹⁶ Program byl v režii místního vedoucího, avšak okresní filmový spolupracovník byl v tomto ohledu zpravován a v případě potřeby nápomocen. Cena vstupenky na promítání byla stanovena max. na 5 K a čistý výtěžek měl být rozdělen ve stanoveném poměru mezi místní dobročinné aktivity a půjčovnu úzkých filmů.²⁹⁷

Závěrem této podkapitoly zmíníme také krátce organizace, s jejichž činností se aktivity VOS

²⁸⁸ ABS, f. 44, 2/6. Zprávy o organizačních, informačních, dohledacích návštěvách.

²⁸⁹ ABS, f. 44, 2/5, s. 37. Frajt – hlášení o úřední cestě ve dnech 30. listopadu–17. prosince 1943.

²⁹⁰ např. ABS, f. 44, 2/6, s. 109. Zpráva č. 97 z obce Lobkovice ze dne 11. července 1944.

²⁹¹ ABS, f. 44, 8/10, s. 33. Zproštění z funkce filmového referenta ze dne 1. července 1944.

²⁹² ABS, f. 44, 8/10, s. 33. Zproštění z funkce filmového referenta ze dne 1. července 1944.

²⁹³ ABS, f. 44, 4/10, s. 4. Zpráva o pracovní poradě VOS ze dne 29. dubna 1944.

²⁹⁴ ABS, f. 44, 9/11, s. 46. Seznam půjčovny filmů VOS ve Slaném ze dne 27. června 1944.

²⁹⁵ ABS, f. 44, 7/7, s. 11. Přípis Gustava Kuchynky nejvyššímu pověřenci ze dne 21. listopadu 1944.

²⁹⁶ ABS, f. 44, 7/7, s. 15. Zahájení kulturních filmových představení VOS ze dne 3. března 1944.

²⁹⁷ ABS, f. 44, 7/3, s. 11. Příprava filmových kulturních představení VOS ze dne 8. února 1944.

v prvním obvodu často prolínaly. Těmi nejdůležitějšími z nich je Kuratorium a Sociální pomoc, u nichž byla spolupráce důrazně doporučována.²⁹⁸ Se Sociální pomocí se vzájemné vztahy opíraly především o tradiční vánoční nadílky pro děti a charitativní akce.²⁹⁹ V některých okresech byli navíc činovníci VOS pobízeni k tomu, aby Sociální pomoci přispívali finančně prostřednictvím platové srážky.³⁰⁰

VOS podporovala charitativní akce i mimo působnost Sociální pomoci, jako například sbírky starého oblečení³⁰¹ nebo papíru, kterého bylo třeba na Mělnicku nasbíráno přes 200 kg.³⁰² Mimo sbírky probíhaly i další dobrovolnické iniciativy. Na podzim 1943 se s pomocí VOS odehrála řada kulturních akcí v podobě divadelních představení a koncertů pro Německý červený kříž.³⁰³ Akce byly rozptýleny do několika měst v okrese a nakonec bylo vybráno bezmála 30 000 K.³⁰⁴ Organizace VOS, známá převážně svými ideologickými přednáškami, tak alespoň částečně ukazovala svou lidskou tvář.

S Kuratoriem pro výchovu mládeže byla navázána spolupráce zdaleka nejužší. Sám obvodový pověřenec Frajt ostatně lokální služebny Kuratoria během svých cest hojně navštěvoval.³⁰⁵ Funkcionáři obou organizací spolu sdíleli tipy na potenciální nové spolupracovníky³⁰⁶ a VOS také využívala možnosti zapojit mladé lidi z Kuratoria do místních výborů.³⁰⁷ V neposlední řadě Kuratorium zapůjčovalo v případě potřeby svůj inventář.³⁰⁸ V jistém ohledu zde však i přesto panovalo napětí a rivalita. Kuratorium bylo oproti VOS daleko mohutnější a od MLO se mu dostávalo nepoměrně větší podpory. V kolaborantských kruzích také evidentně disponovalo větší prestiží.

Spolupráce mezi VOS a Kuratoriem byla velice problematická zejména v Mladoboleslavském okrese. Tamější okresní pověřenec totiž neměl valné mínění ani o činnosti a snahám VOS, ani o konkrétních členech organizace. Na dubnovém ideologickém srazu v roce 1944 se nechal slyšet, že „jednání o kulturní činnosti spolků a divadelních společností není důležitým úkolem VOS, nýbrž hlavně politická výchova

---

²⁹⁸ ABS, f. 44, 158/4, s. 70. Pokyny č. 4 ze dne 7. července 1943.

²⁹⁹ např. ABS, f. 44, 2/5, s. 42. Hlášení Antonína Frajta o úřední cestě do Loun dne 17. prosince 1943.

³⁰⁰ ABS, f. 44, 5/11, s. 3. Oběžník č. 9 ze dne 28. listopadu 1944.

³⁰¹ ABS, f. 44, 6/13, s. 3. Oběžník pro vedoucí VOS v okrese lounském ze dne 25. října 1943.

³⁰² ABS, f. 44, 7/11, s. 6. Sbírka starého papíru 1944 ze dne 12. dubna 1944.

³⁰³ ABS, f. 44, 4/9, s. 54. Předběžné hlášení akce pro válečné Dílo pomoci ze dne 24. září 1943.

³⁰⁴ ABS, f. 44, 4/9, s. 55. Výsledek akce ve prospěch Německého červeného kříže ze dne 9. listopadu 1943.

³⁰⁵ ABS, f. 44, 2/5. Hlášení o úředních cestách konaných obvodovým pověřencem Frajtem.

³⁰⁶ ABS, f. 44, 2/5, s. 16. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Kladna dne 18. srpna 1943.

³⁰⁷ ABS, f. 44, 4/12, s. 6.

³⁰⁸ Okresní vedení Brandýse n. L. například navázalo spolupráci s Kuratoriem především z toho důvodu, že jeho služebna vlastnila promítací přístroj. (ABS, f. 44, 3/10, s. 1)

občanstva k říšskému smýšlení.“ Dále pronesl, že není přesvědčen o pravém aktivismu členů VOS, o čemž svědčí také fakt, že nezdraví árijským pozdravem.³⁰⁹ Okresní vedoucí Achatz toto napětí aktivně řeší přímo s nejvyšším pověřencem.

Od Kuratoria a ČLPB přejímala VOS řadu protibolševických propagačních plakátů a starala se o jejich umístění. Nejčastější byla přirozeně protibolševická témata jako například „Bolševismus – nepřítel světa,“ ale také další problematiky jako „Za nepřátelskými mocnostmi Žid“ a „5 let v novém duchu.“³¹⁰ V podstatě tak tyto výstavy kopírovaly témata ideologických přednášek. Poněkud zvláštním příkladem může být plakát, kterému vévodí nápis „Nedej zahynouti nám ni budoucím,“ který jasně odkazuje na postavu sv. Václava. Jedná se o výňatek ze svatováclavského chorálu, který je rovněž vyveden na sousoší sv. Václava a dalších patronů České země na Václavském náměstí.³¹¹ Vývěs plakátů v několika případech ztroskotal na neochotě podniků a obchodů, které disponovaly vhodnou výstavní plochou,³¹² a také často na nedůsledné a opožděné distribuci samotných materiálů od kanceláře pověřence.³¹³ Výsledný účinek na obyvatelstvo lze posoudit jen velmi obtížně. Podle Eduarda Milky z Lounského okresu slavily úspěch,³¹⁴ na Slánsku o výklady zájem nebyl. Byly sice „umělecky hodnotné,“ ale kolemjdoucí je ignorovali.³¹⁵

VOS zároveň svými zkušenostmi ČLPB podporovala ohledně jejich přednášek,³¹⁶ a pomáhala jí plošným nábohem ve vlastních řadách prostřednictvím oběžníků zasílaných do místních vedení.³¹⁷ S NOÚZ bylo spolupracováno především opět ohledně výlepu plakátů, a to například v akci sběru obuvi pro české dělníky, na které činovníci (leč poměrně neúspěšně) sami participovali. Na Slánsku však spolupráce vážla kvůli přístupu NOÚZ ke svým kulturním akcím, o kterých nebylo místní vedení VOS zpravováno.³¹⁸

---

³⁰⁹ ABS, f. 44, 4/10, s. 6–8. Zpráva o pracovní poradě VOS Mladá Boleslav ze dne 27. dubna 1944.

³¹⁰ ABS, f. 44, 2/4, s. 4. Výkaz činnosti za rok 1944 ze dne 2. ledna 1945.

³¹¹ ABS, f. 44, 3/10, s. 7. „Nedej zahynouti nám ni budoucím“ plakátování ze dne 23. března 1945.

³¹² ABS, f. 44, 9/16, s. 32. Přípis okresního vedoucího Korejse nejvyššímu pověřenci ze dne 16. března 1945.

³¹³ např. 44, 4/15, s. 22. Neobdržení rámu ze dne 7. února 1944.

³¹⁴ ABS, f. 44, 6/13, s. 2. Dopis nejvyššímu pověřenci ze dne 23. října 1943.

³¹⁵ ABS, f. 44, 9/16, s. 11. Propagace VOS ze dne 7. července 1944.

³¹⁶ ABS, f. 44, 3/4, s. 110. Přednáška 20. dubna 1944.

³¹⁷ ABS, f. 44, 4/14, s. 7. Pokyny č. 1 ze dne 31. ledna 1944. ABS, f. 44, 7/3, s. 5. Pokyny okresního vedoucího č. 2 ze dne 26. ledna 1944.

³¹⁸ ABS, f. 44, 9/16, s. 10. Podniky NOÚZ ze dne 22. června 1944.

4.2.3 Konec roku 1944: útlum

Odvádění protektorátních obyvatel k nuceným pracím bylo praktikováno již na jaře 1939, kdy Češi pracovníě odjížděli do Říše pod příslibem většího výdělku. Okolo roku 1942 byl úbytek těchto pracovních sil řešen nasazováním zbylých pracovníků na území protektorátu.³¹⁹ Jak již bylo zmíněno, mnoho lidí ze strachu před pracovním nasazením našlo útočiště právě ve VOS, mnohdy však ani účast na osvětových aktivitách nebyla dostatečným důvodem k osvobození od práce pro Říši. Komplikace s náborem a udržení pracovníků v souvislosti s touto situací popisuje Otto Achatz již v létě 1943.³²⁰ Téhož času se Antonín Frajt snaží z pracovního nasazení vysvobodit například kladenského učitele Hanzlíka, který byl pro své říšské smýšlení vítanou silou pro činnost VOS.³²¹

Výrazný přesun pracovních sil však můžeme pozorovat zejména v druhé polovině roku 1944. Lidé byli kromě zákopových prací nasazováni kamkoliv, kde situace další síly vyžadovala – v Mělníce se jednalo například o ASAP, organizaci Todt nebo místní cukrovar.³²² V kladenském okrese bylo jen v listopadu 1944 totálně nasazeno 6 místních vedoucích, a to především do Pražské železářské společnosti (PŽS).³²³

Pro chod VOS znamenalo pracovní nasazení a zákopové práce výraznou komplikaci. Mnozí činovníci byli zaměstnáni tak, že na další aktivity nezbývala energie a neúčastnili se ani ideologických srazů.³²⁴ Někteří museli být své funkce na vlastní žádost zproštěni a nahrazeni, zejména pokud byli odveleni mimo své bydliště.³²⁵ Okresní vedoucí VOS proto vkládali veškeré úsilí do snahy o záchranu svých pracovníků v místních i okresních vedeních. Kancelář pověřence byla v tomto ohledu zaplavena přípisy s prosbami o přímluvu, podle Dominika však měli být uchráněni pouze funkcionáři nezbytně nutní pro chod organizace.^{326,327} Již během léta 1944 byly proto zřizovány tzv. seznamy funkcionářů nepostradatelných pro veřejnou osvětovou službu, kam byli umístěni skutečně jen ti nejdůležitější aktivisté. Otto Achatz kupříkladu na seznam umístil pouze 5 místních

³¹⁹ POLÁČKOVÁ, Andrea a KAŠKA Václav. *Protektorát 1939-1945: Okupace, odboj, denní život*, s. 48,74.

³²⁰ ABS, f. 44, 4/12, s. 5. Organizace VOS ze dne 12. srpna 1943.

³²¹ ABS, f. 44, 2/5, s. 6. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Kladna ve dnech 27. – 29. července 1943. ABS, f. 44, 2/5, s. 8. Hlášení o úřední cestě Antonína Frajta do Slaného dne 29. července 1943.

³²² ABS, f. 44, 7/2, s. 2. Seznam nasazených funkcionářů ze dne 9. prosince 1944.

³²³ ABS, f. 44, 5/2, s. 2. Seznam totálně nasazených pracovníků VOS Kladno ze dne 25. listopadu 1944.

³²⁴ ABS, f. 44, 5/8, s. 1. Výkaz činností okresního vedení v Kladně za měsíc leden 1945.

³²⁵ ABS, f. 44, 5/2, s. 2. Seznam totálně nasazených pracovníků VOS Kladno ze dne 25. listopadu 1944.

³²⁶ ABS, f. 44, 4/4, s. 1. Totální nasazení funkcionářů VOS ze dne 8. září 1944.

³²⁷ Na rozdíl od členů Kuratoria, kteří byli údajně uchráněni od pracovního nasazení prioritě oproti členům VOS. (ABS, f. 44, 4/4, s. 2.)

vedoucích z celkového počtu 126.³²⁸ Tyto jmenné seznamy však ve výsledku nepředstavovaly žádnou záruku. Příkladem může být osud Františka Kršky z Řeporyjí, který byl na seznam zařazen 6. srpna 1944 a ihned v září byl k pracovnímu nasazení přesto přivolán.³²⁹ Ani další přímluva nejvyššího pověřence nebyla ve většině případů nic platná a úředníci na jeho výslovné dopisy nebrali zřetel.³³⁰ Činovníci se tak uchýlovali alespoň k žádostem o nasazení v místě bydliště, aby mohli dále vykonávat aktivitu pro VOS.³³¹ Někteří funkcionáři se dokonce uchylují k zoufalým krokům, jako například Eduard Milka, který ve svém dopise nejvyššímu pověřenci ze dne 27. září 1944 nabízí k odvedení učitele Václava Tietze namísto svého řečníka Josefa Brůny.³³²

System výběru pracovníků pro totální pracovní nasazení byl naprosto neprůhledný. Pravděpodobně byli jedinci voleni zcela náhodně, jelikož podle četných svědectví nebyli ušetřeni ani politicky spolehlivé osoby. Jan Mareček, okresní vedoucí VOS Praha-venkov-sever, s rozhořčením poukazuje na fakt, že „právě ti, kteří tvoří v učitelstvu výjimku a spolupracují aktivně jako místní vedoucí VOS, jsou pány inspektory vybírání nejdříve a lidé rázu odborného učitele Zvánovce ze Kbel (...) zůstávají na svých místech a cvičí svoje hlasivky na přivítání tovaryše Stalina.“³³³ Na Slánsku budí systém povolávání k práci zvláštní pozdvižení. Úspěšnost snahy o vyvolání říšského smýšlení zde dosud byla poměrně malá, proto odesílání spolehlivých pracovníků lidové osvěty nedávalo smysl. V souvislosti s nasazením kulturního referenta Václava Tourka okresní vedoucí Josef Korejs obviňuje skryté bolševiky ze sabotáže: „Zdá se, že tu působí síly, nepřátelské všem aktivistům, které jsou asi toho názoru, že vzhledem k událostem na východě se blíží jejich doba.“ Naverbování Turka k práci údajně obyvatelstvo obce považovalo za „kárné zakročení proti těm, kteří práci ve VOS berou jako vážný úkol jim svěřený.“³³⁴ Někteří z těchto aktivních lidí byli navíc nasazováni opakovaně, jako tomu bylo například v případě již zmíněného Korejse.³³⁵ Ve svém dopise pověřenci proto dodává: „Nezdráháme se pracovat pro Vůdce kdekoliv,

---

³²⁸ ABS, f. 44, 4/4, s. 5. Osvobození MVVOS od totálního nasazení ze dne 15. září 1944.

³²⁹ ABS, f. 44, 8/2, s. 4. Oznámení nejvyššího pověřence o zařazení Františka Kršky na seznam nepostradatelných funkcionářů. ABS, f. 44, 8/2, s. 5. Oznámení o pracovním nasazení Františka Kršky ze dne 7. září 1944.

³³⁰ např. ABS, f. 44, 8/2, s. 2. Nasazení Karla Lorence z Řep ze dne 19. června 1944.

³³¹ např. ABS, f. 44, 9/2, s. 4. Žádost o nasazení učitelů Adlta, Krčka a Šípka v místě bydliště ze dne 22. listopadu 1944.

³³² ABS, f. 44, 6/2, s. 1–2. Totální nasazení Josefa Brůny ze dne 27. září 1944.

³³³ ABS, f. 44, 8/2, s. 1. Zasazení učitelů-místních vedoucích VOS do zbrojního průmyslu ze dne 22. března 1944.

³³⁴ ABS, f. 44, 9/1, s. 118. Dopis Jaroslava Korejse nejvyššímu pověřenci ze dne 13. května 1944.

³³⁵ ABS, f. 44, 9/2, s. 9. Dopis Jaroslava Korejse nejvyššímu pověřenci ze dne 20. března 1945

ale je-li jako např. zde na Slánsku tolik lidí, kteří považují práci pro Říši za břemeno, jemuž se všemožně vyhýbají, proč by měli aktivisté už takto mimořádně pracující býti ještě nasezvaní do práce k velké radosti těch, kteří věrni zůstali a snad proto nejsou nasazováni.“³³⁶ Ke konci války byli k práci povoláváni i další vysocí funkcionáři obvodu - jako vedoucí zákopových prací měl působit okresní vedoucí Jaroslav Lajner.³³⁷

V důsledku postupné ztráty členské základny jsou přirozeně omezovány osvětové akce. Faktická kulturní omezení z hlediska činnosti VOS nastala již v září 1944, kdy byly veškeré kulturní aktivity zastaveny a probíhaly pouze veřejné přednášky, které byly i v této vyhrocené době považovány za velice účinný osvětový nástroj. Ve městech a větších obcích bylo nařízeno pořádat přednáškové akce na téma „Bolševismus – nepřítel světa“. Muselo být odpuštěno od plakátů, plně je nahradily přímo zasílané cyklostylované nebo litografové pozvánky.³³⁸ Slova přednášejících padala na úrodnou půdu především u dělnického obyvatelstva a u obyvatel s nižším vzděláním. Eduard Milka vyzdvihoval význam mluveného slova pro dělnickou vrstvu: „(...) soudím, podle všech rozhovorů, že další výchova je velmi potřebná a nutná, neboť dělnictvo, třebaže má ve svých společenských místnostech dostatek příležitosti číst denní tisk a příslušnou literaturu, jeví spíše zájem o rozptýlení a jen živě podané slovo je s to, aby mu ukazovalo správnou cestu.“³³⁹ Právě text „Bolševismus – nepřítel světa“ nyní dokázal překvapivě zaujmout i v obcích, kde stále v politickém spektru převládalo komunistické stranictví. Například ve Staré Huti bylo řečnění Eduarda Milky v listopadu 1944 vyslechnuta opravdu se zájmem a s pozitivním ohlasem na vysvětlení „skutečných událostí.“³⁴⁰ Zatímco protibolševické přednášky byly tedy vcelku úspěšné, text s názvem „Češi v totálním pracovním zasazení“ byl považován za krajně nepopulární.³⁴¹

Pořádány byly rovněž další přednáškové akce určené pro užší veřejnost. Kupříkladu série přednášek pořádané ve spolupráci se Svazem zemědělství a lesnictví byly uskutečněny v hojném počtu po celém obvodu během krátkých časových intervalů, a to s využitím také méně zkušených řečníků. Byly věnovány zejména protibolševickým tématům. V okrese

---

³³⁶ ABS, f. 44, 9/1, s. 118. Dopis Jaroslava Korejse nejvyššímu pověřenci ze dne 13. května 1944.

³³⁷ ABS, f. 44-4/2, s. 55. Přidělení okresního vedoucího k zákopnické práci ze dne 12. dubna 1945.

³³⁸ ABS, f. 44, 4/14, s. 15. Pokyn č. 18 ze dne 5. září 1944.

³³⁹ ABS, f. 44, 6/8, s. 38. Hlášení z přednášek v kladenských dělnických táborech ze dne 16. prosince 1944

³⁴⁰ ABS, f. 44, 6/9, s. 33. Hlášení z přednášky Eduarda Milky ve Staré Huti ze dne 13. listopadu 1944.

³⁴¹ ABS, f. 44, 6/9, s. 28. Hlášení z přednášky Josefa Brůny v Lounech dne 25. září 1944. ABS, f. 44, 6/9, s. 29. Hlášení z přednášky Eduarda Milky v Kladně dne 23. září 1944.

Kladno bylo v prosinci 1944 uspořádáno 44 takových přednášek během pouhých 10 dní.³⁴² VOS se vlivem nepříznivé situace zapojila do dalších charitativních akcí, například do sbírky „Národ svým dělníkům,“ v rámci které bylo v politickém okrese Brandýs n. L. nasbíráno několik set kusů šatstva.³⁴³ V Lounech byla celá tato akce organizována přímo okresním vedoucím Milkou a setkala se se značným nadšením a spoluprací všech činovníků.³⁴⁴ Ostatní činnost však na Lounsku v souvislosti se zhoršující se válečnou situací upadla. Po delší stagnaci během léta 1944 byla 25. září uspořádána poslední přednáška, která podle Antonína Frajta zapůsobila extrémně stísněným dojmem. Frajt lounský okres popisuje jako „náznový případ, jak změna vojensko-politické situace dovede rázem z města aktivistů udělat město pesimistů.“³⁴⁵ Okresní vedoucí Milka přistupuje k válečné situaci velmi chápavě a obětavě. V listopadu 1944 například pracuje bez kancelářské síly, a na její přidělení úřadem práce reaguje dopisem se slovy, že „s ohledem na totální nasazení a potřebu sil jinde sílu nepotřebuje.“³⁴⁶ Obdobně pozitivní přístup zvolil i Dr. Stanislav Kabelka, okresní vedoucí v Roudnici n. L., který ve svém výkazu uvedl: „Rok 1944 byl rokem pro VOS velice těžkým. Bylo třeba nasadit všechny síly, aby byl udržen zdárný chod celého aparátu. Mnoho jich umdlévalo, mnoho jich potřebovalo oporu, aby se nezhroutili, ukázal se koukol, od čistého obilí se oddělil, a poskytl jasný obraz smýšlení, který by jinak zůstal zahalen neproniknutelnou rouškou loyality. Bylo třeba ještě více pevné nechvějící se ruky, která zvládla ty hrozné chvíle a momenty historického dění. To, co se dalo na frontách, na polit. kolbišti, to vše působilo na činovníky VOS mého služeb. okresu. Zvládli jsme to a jdeme s novou vírou ve vítězství nacionál. socialismu do příštího roku.“³⁴⁷

Tato pozitivní vize však nebyla naplněna. Podle pravidelných měsíčních hlášení v roce 1945 byla prakticky veškerá činnost zastavena s výjimkou několika akcí pořádaných v rámci Umění všem, případně pár přednášek. V důsledku postupující války navíc bylo čím dál obtížnější zajistit adekvátní podmínky pro kulturní a přednáškové akce, které závisely především na důkladném výtopu sálů. Uhlí byl čím dál větší nedostatek a výtop byl během zimy 1945 prakticky nemožný.³⁴⁸ Například na Mladoboleslavsku nebylo ještě v březnu

³⁴² ABS, f. 44, 5/4, s. 1. Přednášková akce svazu zemědělství a lesnictví v prosinci 1944.

³⁴³ ABS, f. 44, 3/10, s. 27. Sbíрка „Národ svým dělníkům“ ze dne 24. března 1945.

³⁴⁴ ABS, f. 44, 6/13, s. 13. O sbírce „Národ svým dělníkům“ z 8. března 1945.

³⁴⁵ ABS, f. 44, 6/8, s. 40. Přednášky v okrese Louny z 5. března 1945.

³⁴⁶ ABS, f. 44-6/5, s. 2. Přípis nejvyššímu pověřenci ze dne 29. listopadu 1944.

³⁴⁷ ABS, f. 44, 2/4, list 5. Výkaz o činnosti za rok 1944 ze dne 1.1.1945.

³⁴⁸ ABS, f. 44, 4/6, s. 76. Přednášky VOS – anulování ze dne 22. ledna 1945. ABS, f. 44, 4/6, s. 77. Přednášky VOS ze dne 1. února 1945.

doporučeno s ohledem na uhelnou kalamitu pořádat přednášky vůbec.³⁴⁹ Téměř současně také ubývaly prostory, které bylo vůbec možné pro akce využívat. Všechny větší sály byly využity jako útočiště pro válečné uprchlíky a vojáky, případně byly propůjčeny jiným vojenským účelům.³⁵⁰ V podstatě jediný okres, kterému se alespoň částečně dařilo přednáškovou činností udržet, byla Roudnice n. L., kde ještě během března 1945 bylo uspořádáno 8 přednášek.³⁵¹

Surovinový nedostatek se projevil rovněž na rapidním úbytku papíru. Zpravodajství VOS a ostatní tiskoviny se z tohoto důvodu ani nedostaly ke všem místním vedením, probíhala selekce pouze na nejlidnatější obce.³⁵² O zpravování činností se však alespoň částečně mohly zasadit ideologické srazy, které byly stále v menší míře organizovány. Na ideologický sraz v prosinci 1944 v Brandýse n. L. byly dokonce zvány i osoby mimo VOS, a to jak politicky aktivní jedinci, tak také ti, kteří stáli od politického dění stranou.³⁵³ V Kladně byla v lednu 1945 zvána veškerá veřejnost, která „jeví zájem o aktuální kulturně politické otázky dneška,“ a to prostřednictvím zvacích dopisů a také tisku. Kladenská veřejnost však tyto pozvánky přešla bez reakce.³⁵⁴ V březnu 1945 se na kladenský ideologický sraz dostavili jen dva činníci.³⁵⁵ Obdobná březnová schůze v Roudnici n. L. zaznamenala účast 18 lidí, k čemuž okresní vedoucí Kabelka dodává: „Kdybych měl dnes vypočítati ty, kdož se osvědčili v dobách nejhorsích, napočítl bych jich z 500 spolupracovníků a pomocníků celého okresu sotva 10. To ostatní všechno selhalo a ztratilo nervy ve víru šeptané propagandy a štvání cizího rozhlasu. Dnes hledají alibi a čekají, kdy jim bude vyhozením z řad VOS dána nejméně legitimace.“³⁵⁶

Dobře fungující promítání úzkých filmů bylo postupující válkou rovněž utlumeno. V okresu Brandýs n. L. filmovou činností překazilo pracovní nasazení filmového referenta Jindřicha Šlapáka.³⁵⁷ Na Mladoboleslavsku se však promítání dařilo výborně. Ještě v březnu 1945

---

³⁴⁹ ABS, f. 44, 4/6, s. 78. Přednášky VOS a Mladoboleslavsku ze dne 10. února 1945.

³⁵⁰ ABS, f. 44, 3/4, s. 94. Odložení přednášky ze dne 1. března 1945. ABS, f. 3/4, s. 97. Nedostatek sálů pro přednášky ze dne 28. února 1945.

³⁵¹ ABS, f. 44, 10/10, s. 7. Výkaz činnosti okresního vedení VOS v Roudnici n. L. za březen 1945 ze dne 26. února 1945.

³⁵² ABS, f. 44, 8/10, s. 5. Zpravodajství VOS z 5. dubna 1945.

³⁵³ ABS, f. 44, 3/10, s. 30. Ideologický sraz ze dne 5. prosince 1944.

³⁵⁴ ABS, f. 44, 5/3, s. 2. Zápis o srazu ideologického školení spolupracovníků a pomocníků VOS ze dne 20. ledna 1945.

³⁵⁵ ABS, f. 44, 5/8, s. 5. Výkaz činnosti okresního vedení VOS v Kladně za měsíc březen 1945 ze dne 5. dubna 1945.

³⁵⁶ ABS, f. 44, 10/4, s. 17. Měsíční ideologické školení v Roudnici ze dne 4. března 1945.

³⁵⁷ ABS, f. 44, 3/2, s. 1. Seznam nasazených funkcionářů ze dne 29. listopadu 1944.

proběhlo vedle ostatní kulové činnosti 28 představení úzkého filmu.³⁵⁸

Zásadním zájmem Antonína Frajta bylo nyní udržení morálky všech členů VOS. V únoru 1945 tak v souvislosti s nastalou vojensko-politickou situací vydává vlastní motivační úvahy. Podle něj totiž mnoho činovníků a místních vedoucích „stává se bezradnými, podléhá nepřátelské propagandě neb panickému strachu z událostí příštích. (...)“³⁵⁹ Antonín Frajt vyžadoval ještě v dubnu 1945 po okresních vedoucích, aby se i přes mnohé překážky jali pořádání dalších přednášek, které „mají přímo rozhodující vliv na to, jaký postoj obyvatelstvo zaujímá k dnešním dějinným událostem a tím též na budoucnost českého národa.“ Kvůli nepříznivé situaci mělo v každém okrese ve větších obcích probíhat 6–8 politických přednášek za týden a nezapomínat přitom na promítání úzkých filmů a další kulturní podniky.³⁶⁰

Všeobecná bezmoc se však i přes Frajtovy snahy rozlévá po celém obvodu. Na Roudnicku se činovníky okresní vedení snažilo povzbudit oslavou výročí k 15. březnu. „Po formálním zakončení projevu nechtělo se nikomu domů a protože jsem viděl, že se na něco ode mě čekají, ujal jsem se znovu slova, abych všechny kamarády posílil a ubezpečil vítězstvím Říše, v něž skálopevně věřím. Tváře začaly se vyjasňovati jako na jarním sluníčku příroda.(...) Zaručil jsem se za vojenský obrat do půl roku a promluvil každému jednotlivci k srdci tak, jak jsem uznal za nutné, takže všichni odjížděli do svých obcí posílení k dalšímu boji,“ popisuje okresní vedoucí Kabelka.³⁶¹

Činnost VOS se však již zvolna chýlila ke konci. V dubnu 1945 byl okresním vedením zaslán oběžník, který nařídil skartování veškeré korespondence.³⁶² Řada členů VOS byla po skončení války souzena v poválečných mimořádných lidových soudech nebo trestních nalézacích komisích. Trestní nalézací komise se však v rámci trestního řízení mnohdy zabývala spíše tím, zda daná osoba zdravila árijským pozdravem nebo komunikovala s Gestapem. Aktivita ve VOS byla spíše vedlejším prohrěškem.

---

³⁵⁸ ABS, f. 44, 4/11, s. 5. Výkaz činnosti okresního vedení v Mladé Boleslavi za březen 1945 ze dne 4. dubna 1945.

³⁵⁹ ABS, f. 44, 2/7, s. 20. Žádost o schválení textu ze dne 26. února 1945.

³⁶⁰ ABS, f. 44, 2/3, s. 10. Veřejné přednášky ze dne 11. dubna 1945.

³⁶¹ ABS, f. 44, 10/8, s. 13. Vzpomínková oslava k výročí 15. března ze dne 16. března 1945.

³⁶² SOA, MLS, LS 552/45, s. 44. Proces s Karlem Stránským ze dne 22. listopadu 1946.

5 Publikační činnost VOS

Publikace vydávané osvětovou službou nelze sice považovat za masová média, přesto jim však nemůžeme upřít vliv, který mohly potenciálně mít na protektorátní obyvatelstvo. Vyznačovaly se silným dopadem na úzkou skupinu lidí zapojených do organizace osvětové práce, která musela být tímto způsobem kontinuálně vzdělávána a motivována, aby své přesvědčení dále předávala svému okolí. Veškeré ideologické materiály publikované prostřednictvím periodických i neperiodických titulů byly využívány v průběhu ideologických porad a srazů a zapůjčovány byly také ostatním místním spolkům, případně další veřejnosti. Všechny publikace vydané VOS byly distribuovány primárně do okresních a místních vedení, a to (v důsledku šetření) zpravidla po jednom výtisku.

I přes poměrně krátkou existenci VOS vzniklo pod její taktovkou několik titulů – brožur, periodických sešitů i klasických časopisů. Krom významné Osvěty a Zpravodajství VOS, o kterých bude hovořeno dále, vycházelo ještě několik málo titulů, které však byly tvořeny s výraznou nepravidelností. Ideologický záměr se snažila VOS pokrýt prostřednictvím svých publikací s názvem „Ideové srazy VOS,“ které (jak už název vypovídá) shrnovaly přednášky pronesené na pracovních srazech. Byly zřejmě určeny pro ty, kteří příslušnou akci zameškali. Vydávání tohoto titulu netrvalo dlouho – začal vycházet až na podzim roku 1944.

Pro řečníky bylo zpracováváno další „nepravidelné periodikum“, které bylo pojmenováno „Řečnická služba VOS.“ Shrnovala aktuální informace pro všechny činovníky zabývající se přednesem ideologických textů a sloužila tak jako jejich praktická pomůcka. Výtisky Řečnické služby byly záměrně velice stručné a odkazovaly dále na tituly Osvěta, Zpravodajství VOS a Ideové srazy VOS. Součástí jsou sylaby konkrétních přednášek, které jsou doprovázeny legendou. Ta obsahuje doporučení, na kterou stať je nutné klást největší důraz, případně kterou část textu zdůraznit tomu či kterému druhu obecnstva. Tyto sešity obsahovaly i další pokyny užitečné pro dokonalou reprodukci předepsaných textů. V prvním díle jsou například zpracovány rady, jak přistupovat k posluchačům z řad inteligence a jak se vypořádat s nadměrnou kritickým obecnstvem. Tvůrci očividně počítali s tím, že řečníci mohou být publikem přijímání přinejmenším s nedůvěrou. Další součástí byly například tipy na aktuální události ze zahraniční politiky, o které by měl řečník aktuálně svůj monolog doplnit. Jména autorů si bohužel musíme domýšlet.³⁶³

---

³⁶³ ABS, f. 44, 114. Pokyny Řečnická služba.

Co se týče ryze neperiodického tisku, VOS se podílela na tvorbě především brožur a příruček. Tou nejvýznamnější byl „Památníček Bedřicha Smetany,“³⁶⁴ který byl vydán k výročí narození a smrti slavného českého skladatele a doplnil tak množství oslav pořádaných na úrovni celého protektorátu. Vyšel dokonce ve stotisícovém nákladu.³⁶⁵ Pokud bychom však chtěli mezi řádky Smetanova památníčku hledat propagandisticky laděné texty, našli bychom toho poměrně málo. Jsou zde například zmíněny Smetanovy těžké životní zážitky a nedostatky v teoretické znalosti hudby, které lze při tendenční analytické snaze vnímat jako jistou narážku na absenci buržoazní příslušnosti. Zároveň jsou zdůrazněny neúspěchy na ruské scéně, které jsou dány do kontrastu s věhlasem, kterého Smetana dosáhl na scéně rakouské a hlavně německé. V tomto případě je však nutno zdůraznit, že se jedná o původní text Ottova naučného slovníku, jehož autorem byl prof. Otakar Hostinský. Ten byl v době vydání Památníčku již třicet let po smrti, a proto může být jakákoliv přímá spojitost s kopírováním říšských zájmů poměrně zavádějící.

Jednotlivé obvody byly dále povzbuzovány k vytváření publikací zaměřených na krásy tuzemských krajů, a to ve spolupráci s ještě existujícími osvětovými sbory a NS.³⁶⁶ Tento pokyn pramenil přímo od ministra Moravce a byl vyhlášen v červnu 1940. Publikace měly prezentovat nejen bohaté památky a zeměpisné informace, ale také mapovat osvětová zařízení a popis života kraje v písemnictví a umění. Vítána byla pojednání o uměleckých rodácích. Brožura měla být „stručná, věcná, přehledná, přístupná podáním i cenou, úhledná úpravou, aby souhrnně a výstižně informovala a co nejvíce rozšířila vědomosti o kraji a stala se pomůckou všem, kdož by se chtěli podrobněji obírat studiem kraje.“ K tvorbě byli vyzváni veškerí osvětoví pracovníci, nicméně pro samotné zpracování těchto publikací byla dána lhůta pouze tří měsíců.³⁶⁷ Tvůrci byli motivováni především láskou k vlasti a svému regionu, který měl získat díky těmto textům další věhlas. Podle proběhlé korespondence se však toto zadání přesto nesetkalo s valnou účastí. V září tedy byla motivační snaha doplněna o zavedení Krajské soutěže národopisné o nejlepší publikaci o duchovní kultuře krajů, která byla vyhlášena v polovině září a trvala v konečném důsledku až do listopadu.³⁶⁸

K edukativním účelům byly využívány ideologické příručky. Brožury „Na Sibiř“ a „Cesta

---

³⁶⁴ ABS, f. 44, 168, brožura č. 16.

³⁶⁵ ABS, f. 44, 112/1, s. 49. Veřejná osvětová služba. Její úkoly a cíle, organizace a prostředky.

³⁶⁶ ABS, f. 44, 90/1, s. 56. Dopis místním vedoucím z 25. října 1944.

³⁶⁷ ABS, f. 44, 90/1, s. 1. Výnos MLO z 10. června 1940 Publikace o duchovní kultuře krajů, č. j. 74.890/40-IV/4.

³⁶⁸ ABS, f. 44, 90/1, s. 2-4. Přehled kulturních snah v jednotlivých krajích, souhrnné publikace, soutěž.

do ráje“ byly určeny nejen pro pracovníky VOS, ale sloužily také k poučení ostatního obyvatelstva.³⁶⁹ Ač se VOS zcela určitě nepodílela na jejich vydání, byly velice aktivně využívány k poučení členů celé organizace během pracovních a ideologických srazů. Nejvíce citovaná příručka „Cesta do ráje,“ doplněná podnázvem „Co viděli čeští dělníci a sedláci v Sovětech,“ obsahovala velké množství fotografií a pojednávala skrz autentické popisy povětšinou o nuzných životních podmínkách obyvatel Sovětského svazu.

Hlavním periodikem byl časopis „Osvěta,“ který nejen že prezentoval činnost organizace, ale také přinášel četné články o národní kultuře. Relevantní novinky z domova i ze světa pokrývalo „Zpravodajství VOS,“ které bylo zasíláno do rukou širšího okruhu činovníků organizace, a „Důvěrné zpravodajství VOS,“ které bylo distribuováno pouze vyšším a důvěryhodným funkcionářům. Právě těmto titulům věnujeme pro jejich význam i rozsah v následujících podkapitolách největší pozornost a podrobíme je zprvu zběžné obsahové analýze.

5.1 Časopis Osvěta

Osvěta začala vycházet 31. ledna 1944 ve spolupráci s nakladatelstvím Orbis³⁷⁰ jako „pomocný orgán pověřence pro veřejnou osvětovou službu“ určený ke služebním účelům. Zpočátku byl časopis distribuován prostřednictvím okresních vedoucích, kteří výtisky předávali dále do služeben místních vedení. Osvěta byla tisknuta v nákladu 5 tisíc kusů.³⁷¹ Na jeden okres připadalo pouze 40 výtisků a každá osoba, které bylo periodikum zasláno, ručila za to, že nepadne do nepovolaných rukou. Na konci roku pak musela být všechna čísla daného ročníku uložena do inventáře. Přesto však bylo možné podle oběžníku z 22. ledna 1944 objednat odebírání časopisu pro soukromé účely.³⁷² Podle údajů na titulní straně byl navíc v provozu volný prodej, který mělo v režii nakladatelství Orbis. Cena jednoho sešitu činila 15 K.

Osvěta byla založena na popud Emanuela Moravce, potažmo vedoucího propagandistické sekce MLO Adolfa Leitgeba, který vyzval Jiřího Zavřela k vytvoření kulturně-politického měsíčníku v „českém probuzeneckém duchu.“ Ač nebyl členem VOS, podle Tuskányho byl

---

³⁶⁹ ABS, f. 44, 7/3, s. 14. Pokyny okresního vedoucího č. 5 místním vedoucím okresu Mělník.

³⁷⁰ ABS, f. 305, 571–8, s. 217. Protokol o výsledku Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

³⁷¹ ABS, f. 305, 571–8, s. 219. Protokol o výsledku Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

³⁷² ABS, f. 44, 136/1, s. 2–3. Oběžník čís. 2 ze 22. ledna 1944.

Zavřel velice oblíben přímo Emanuelem Moravcem³⁷³ a možná i z toho důvodu byl jmenován jejím šéfredaktorem.³⁷⁴ Jiří Zavřel jako pracovník pojišťovnictví nebyl profesionálním žurnalistou, nicméně už za časů pozdní První republiky navázal spojení s Dr. Václavem Crhou, šéfredaktorem Národní politiky, a zpravoval jej o filmovém umění a životě v USA a Anglii. Užší vztah k žurnalistice získal v roce 1942, kdy se pustil do tvorby článků v souvislosti s problémy české mládeže, což ho zároveň zavedlo k činnosti v Kuratoriu.³⁷⁵ Je kupříkladu autorem dvou důležitých článků, které vyšly v Národní politice po atentátu na Heydricha – „Vina padá na Beneše“ a „Nic než činy.“³⁷⁶ Poválečně byl odsouzen MLS na trest odnětí svobody na 12 let, mj. pro propagaci nacistických hnutí, z čehož jej usvědčilo rovněž členství v ČLPB a hnutí Vlajka.³⁷⁷

Zavřelovou obavou byla transformace Osvěty v titul typu Árijský boj, prioritou proto bylo především dodržení kulturní úrovně obsahu. Politické zájmy vnímal až jako druhořadé. Na tyto úvahy reagovali negativním zájmem především venkovští místní vedoucí, podle kterých byla Osvěta až příliš apolitická a „málo bojovná,“ stěžovali si dokonce, že „nepranýřuje.“ Obdobné výtky pronášel i ministr Moravec, jemuž Zavřel odvětil, že k prezentaci politických zájmů již slouží časopis Přítomnost. Zavřel však nenacházel podporu ani u radikálnějších jedinců. Jedním z nich byl i Hugo Tuskány, který navíc zpočátku viděl v Osvětě konkurenta své Árijské korespondence. Sympatie však šéfredaktor získal u Adolfa Leitgeba, který k němu i přes velké množství neaktivistických spolupracovníků, které jej obklopovali, choval důvěru.³⁷⁸ Leitgeb byl rovněž Zavřelovi velice nápomocen při odstraňování obtíží při styku s úřady.³⁷⁹

Na tvorbě Osvěty se podílelo několik spolupracovníků, kteří v ní rovněž publikovali vlastní statě, nicméně otěže pevně držel Zavřel pod Moravcovou kontrolou a klasická redakční týmová spolupráce zde spíše nefungovala. Důležitou postavou byl ale například Julius Pachmajer, který byl Zavřelovi dobrým kolegou v redakčních záležitostech a sám se věnoval i aktivní tvorbě příspěvků. Pachmajer byl zkušeným novinářem, který v minulosti působil

³⁷³ ABS, f. 305, 571–8, s. 151. Protokol o výsledku Huga Tuskányho ze dne 17. března 1949.

³⁷⁴ Původně se měl této iniciativy chopit Julius Pachmajer, bývalý šéfredaktor Venkova a Vlajky, časopis byl však podle mínění Leitgeba připravován již příliš dlouho. Pachmajer se navíc dlouhodobě netěšil oblibě nejvyššího pověřence Dominika.

³⁷⁵ ABS, f. 305, 571–8, s. 210. Protokol o výsledku Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

³⁷⁶ ABS, f. 305, 571–8, s. 213. Protokol o výsledku Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

³⁷⁷ Kolektiv autorů. *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 137.

³⁷⁸ ABS, f. 305, 571–8, s. 217–218. Protokol o výsledku Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

³⁷⁹ ABS, f. 305, 571–8, s. 220. Protokol o výsledku Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

ve funkci odpovědného redaktora mnoha titulů. Byl rovněž šéfredaktorem časopisu „Vlajka.“³⁸⁰ I přes své pokročilé stáří a zhoršený zdravotní stav³⁸¹ převzal po Zavřelovi redakční vedení Osvěty od únorového čísla roku 1945. To přinejmenším říká tiráž tohoto periodika – podle Huga Tuskányho však tento úkol fyzicky převzal Dr. Crha, kterému byl po Zavřelovi rovněž svěřen odbor Umění všem.³⁸² Dr. Crha byl dříve redaktorem Národní politiky a do Osvěty se dostal pro svoje význačné redaktorské schopnosti.³⁸³ Významným byl v redakci osvěty také prof. Rudolf Wierer, který participoval na sekci kultury.³⁸⁴

Celkem bylo vydáno 15 čísel, přičemž kompletní ročník 1944 následují pouze 3 čísla ročníku 1945. Každé číslo vycházelo vždy na přelomu uplynulého měsíce, tzn. například vznik dubnového čísla je datován na přelom měsíců dubna a května.

5.1.1 Podoba a obsah časopisu Osvěta

Časopis Osvěta se veskrze věnoval především kultuře a umění, a to od sochařství až po divadelnictví, a částečně také prezentoval činnost VOS. Čtenáře vítala titulní strana s jednobarevnou kresbou, nejčastěji od grafika Bohumila Krátkého. Ve valné většině obálku ovládl motiv národní osvěty, dělnictví a kultury, a tak ji zdobily například kresby s názvem „Český sedlák rozsévačem národní osvěty“, „Český dělník – osvětový dělník“ nebo „Umělci po boku dělníků brání kulturní statky Evropy.“ Bohumil Krátký témata povětšinou převtělil do symbolické ženské postavy. Pro ročník 1945 však vytvořil nový koncept a na titulní strany Osvěty byly umístěny kresby postav zvěrokruhu. Vykresleny byly například ryby pro únor nebo skopec pro březen.

Struktura jednotlivých čísel není zcela konzistentní. První z nich kupříkladu otevírá předmluva šéfredaktora Zavřela, číslo třetí je v souvislosti s pátým výročím vzniku Protektorátu ozdobeno známou fotografií Adolfa Hitlera shlížejícího na Prahu s popiskem hovořícím o vděčnosti a věrnosti. U ostatních čísel je titulní strana a tiráž rovnou následována sérií článků více či méně známých autorů. Většinou se jednalo o úvahy. Jako

---

³⁸⁰ Kolektiv autorů. *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*, s. 93.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² ABS, f. 305, 571–8, s. 151. Protokol o výsledku Huga Tuskányho ze dne 17. března 1949.

³⁸³ Tamtéž.

³⁸⁴ SOA, f. LS 3604–46 Tuskány Hugo, s. 15. Protokol o výsledku Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

jeden z neaktivnějších pisatelů v této první sekci figuruje ústřední postava VOS Emanuel Moravec a také spisovatel Karel Hadrbolec. Dále se zde opakuje například jméno spisovatele Bedřicha Slavíka, šéfredaktora deníku *Národní politika* Václava Crhy nebo umělce a hudebního kritika Vladimíra Hlocha. V seznamu autorů se objevuje také pověřenec pro VOS Rudolf Dominik a také významný český básník a spisovatel Jaroslav Seifert. Výjimečně jsou uváděny pouze zkratky.

Následuje sled víceméně pravidelných rubrik, který je zpravidla zahájen „Pozoruhodnými díly měsíce“. Tato rubrika mapuje umění v širokém rozsahu od sochařství až po film. Jednotlivé statě zpravují o divadelních představeních, probíhajících výstavách nebo nových uměleckých dílech. Někdy je do rubriky zařazen také rozbor umělecké činnosti konkrétního autora, jako například stať „J.K.D.“ v říjnovém čísle prvního ročníku pojednávající o výtvarníkovi Cyrilu Boudovi nebo pojednání o životě Josefa Bohuslava Foerster z pera autora s pseudonymem „rh“ v čísle prosincovém. Jistým překvapením je prezentace nedokončené knihy o britském dramatikovi Williamu Shakespearovi profesora Františka Chudoby v červencovém čísle.

Silně tendenčním se jeví článek s názvem „Americká trilogie“ z únorového čísla prvního ročníku, který má původně doporučovat vybraná knižní díla, ale věnuje se spíše úvahám o moderní Americe. Neznámý autor zde pojmenovává „americký mythus“ bezmezného obdivu, touhy a závisti, který se údajně zrodil v Evropě po francouzské revoluci a zhmotňoval se postupně až do čtyřicátých let. Evropa podle něj ztrácí svou hrdost a zapomíná na to, že veškerá americká kultura pramení z té evropské. Navíc navazuje na zřůdnost amerického systému: „(...) za sochou svobody v newyorském přístavu je skryto moderní otroctví, že za lesklými fasádami výstavných mrakodrapů nalezneme špinavé brlohy, jimž rovné jsou už jen sovětské „byty“, že Metropolitní opera dnes už stejně zavřená, byla jen pozlaceným shromaždištěm snobů, nemajících ponětí o kultuře.“³⁸⁵ Tento text pak zdánlivě „pro pořádek“ doplňují ony tipy na tři knihy, které odhalují pravý americký život.

Pozoruhodné byly rozpravy o filmu, které měla po většinou v peru redaktorka Kopelentová a která zde mimochodem figuruje jako jedna z mála ženských příspěvatelek. V říjnovém čísle prvního ročníku například hodnotí dva nově vzniklé komediální počiny, „Počestné paní pardubické“ Martina Friče a „Neviděli jste bobíka?“ Vladimíra Slavinského. Neodpouští si zde řadu nelibých srovnání a označuje tuto veselohru za „jeden velký omyl“. Zároveň se

---

³⁸⁵ KOPPELENTOVÁ. Americká trilogie. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1944, 1 (2), s. 64.

okrajově zaobírá hlubší podstatou komediálního filmu: „Nutno požadovat, aby i ve vtipu byla míra vkusu a uměleckého citění se smyslem pro odpovědnost, jak vzhledem ke kulturnímu poslání filmu, tak vůči obecenstvu, jež nelze překládáním a reklamním vychvalováním méněcenných her kaziti.“ V zářijovém čísle téhož roku se nevybíravě vyjadřuje rovněž o filmu „Kluci na řece“ Jiřího Slavička. Tímto počinem se opět podle autorky potvrzuje skutečnost, že český film málokdy vyprodukuje byť jen uspokojivý titul, jelikož je uchlácholen publikem, které přijme i zábavu silně chabou. Vesměs kladné recenze se výjimečně dočkal kupříkladu Fričův „vkusný líbivý film“ s názvem „Prstýnek.“

V osmém čísle prvního ročníku je rubrika „Pozoruhodná díla měsíce“ z nepochopitelných důvodů jednorázově zaměněna za oddíl s názvem „Kulturní rok 1943–44“. Tato sekce obsahuje několik článků zaměřených na uplynulou uměleckou sezónu. Dr. Bedřich Slavík kupříkladu odhaluje znaky současné lyriky, povídek a románů a kritizuje současný humor, který přirovnává ke grotesce. Odsuzuje rovněž „tápavé prvotiny“, které zpravidla pocházejí od ženských autorek. Zajímavé je také pohovoření J. R. Banzeta o uplynulé divadelní sezóně, který vedle několika úspěchů mj. kritizuje neodpovědnou dramaturgii, odvrát od české lidovosti v souvislosti s nasazováním omšelých komedií a také nedůstojné zpracování tzv. „velkého repertoáru“ ochotnickými divadly.

Další rubrika s názvem „Lidová četba v měsíci“, která figuruje v každém čísle bez výjimky, měla čtenářům přinést krátké recenze toho nejlepšího a nejhodnotnějšího, co se na trhu za uplynulý měsíc objevilo, a řídit tak jejich kupní záměry.³⁸⁶ V každém čísle měsíčníku Osvěta bylo uvedeno 21 až 38 titulů, ke kterým byl zhotoven zpravidla desetiřádkový popis. Tyto popisky většinou obsahují krátké žánrové a dějové shrnutí, které se omezuje spíše na pozitivní vykreslení daných děl, než jejich kritiku. I ta se zde však výjimečně objevuje, jako v případě Grussova díla „S poctivostí nejdál dojdeš,“ které se údajně vyznačuje „nevybíravým námětem, výrazovou obhroublostí i trapným nedostatkem reálného děje.“³⁸⁷

Jelikož měsíčník Osvěta vycházel až na konci měsíce, další sekce „Osvěta v tisku“ dokázala pokrýt kompletní portfolio periodického tisku za celý měsíc. Vedle klasického tisku jako byl A-Zet, České slovo, Národní politika, Lidové noviny, Večer nebo Lidové listy jsou citována rovněž regionální periodika – např. Pojizerské listy, Hlasy z Hané, Východočeský kraj

³⁸⁶ ABS, f. 44, 136/1, s. 33. Osvěta II. ročník.

³⁸⁷ Lidová četba v měsíci. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1 (4), s. 161.

nebo zlínský časopis Svět. Mezi další hojně zmiňované tiskoviny patří cíleně orientované tituly jako agrární list Venkov a Lidé práce. Z médií zaměřených na určitou oblast kultury můžeme jmenovat např. Kinorevue a Akord. Hojně zařazována je také Vajtauerova Přítomnost. Prezentovány jsou povětšinou novinky ze světa kultury, informace o proběhlých akcích nebo zajímavé úvahy.

Každé číslo prvního ročníku časopisu Osvěta uzavírá na vnitřní stránce obálky tzv. „Kulturně-historický kalendářík“, jehož podoba i pojmenování se během roku změnilo pouze nepatrně. „Kalendářík“ obsahuje výčet narozenin a úmrtí nejvýznamnějších českých osobností, nejdůležitější data jsou pak vyznačena tučnou úpravou písma. Jména jsou uváděna v drtivé většině velice stručně, jsou doplněna pouze typem umělecké činnosti. Nicméně některé osobnosti, vedle Bedřicha Smetany pak zejména němečtí autoři, jsou vedle ostatních vykresleni honosným popisem – např. „velký básník německý Friedrich Schiller“³⁸⁸ a „největší básník německý J. W. von Goethe, jenž měl mnohé vztahy k Čechám.“³⁸⁹ Pozoruhodný je „kalendářík“ listopadového čísla ročníku 1944, kde jsou spolu s Wolfgangem Amadeem Mozartem a Janem Evagelistou Purkyněm zvýrazněni také politici Antonín Švehla a Karel Kramář.

Data úmrtí a narozenin doplňují také data nejdůležitějších historických událostí, ty stěžejní jsou opět zvýrazněna tučně. Jako zajímavá se může jevit selekce význačných panovníků usedajících na trůn – pochopitelné vyzdvihnutí Karla IV.³⁹⁰ je doprovázeno Přemyslem Otakarem I.³⁹¹ a Jiřím z Poděbrad³⁹². Jako důležité události jsou přirozeně zdůrazněna data spojená s protektorátem a Říší: například „Schůzka Vůdce Adolfa Hitlera s B. Mussolinim, N. Chamberlainem a Daladierem v Mnichově“ a „Vůdce Adolf Hitler podepsal na Hradě pražském výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.“³⁹³ Tento údaj je doplněn poznámkou „Národu českému zaručena kulturní autonomie“, kde vidíme snahu nenásilně vyzdvihnout tuto skutečnost. V čísle 5/1944 se jeví pozoruhodnou formou popisu smrti Reinharda Heydricha: „padl Zastupující říšský protektor, SS-Obergruppenführer a generál policie Reinhard Heydrich“. Sloveso „padl“ zde navzdory reálné příčině úmrtí evokuje vidinu boje a hrdinského úsilí.

---

³⁸⁸ Český kulturně-historický kalendářík květnový. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1944, 1 (4), nečíslováno.

³⁸⁹ Český kulturně-historický kalendářík březnový. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1944, 1 (2), nečíslováno.

³⁹⁰ Český kulturně-historický kalendářík zářijový. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1944, 1 (8), nečíslováno.

³⁹¹ Český kulturně-historický kalendářík prosincový. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1944, 1 (11), nečíslováno.

³⁹² Český kulturně-historický kalendářík květnový. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1944, 1 (4), nečíslováno.

³⁹³ Český kulturně-historický kalendářík březnový. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1944, 1 (2), nečíslováno.

Ve druhém ročníku byl z pochopitelných důvodů „kalendářík“ nahrazen sekcí s názvem „Z nejvýznamnějších výroků měsíce.“ Není velkým překvapením, že je zde citován téměř výhradně Emanuel Moravec, Adolf Hitler a Joseph Goebbels. Výňatky jsou zaměřeny především na sílu Německa a nebezpečí, které představuje bolševismus. Zajímavá je skladba příspěvků v březnovém čísle druhého ročníku, tedy v úplně posledním čísle Osvěty. Je zde otisknuta telegramová konverzace mezi Vůdcem Hitlerem a prezidentem Háchou, kdy Hitler blahopřeje k šestému výročí vzniku Protektorátu, vyjadřuje důvěru ve zdárný vznik Nové Evropy a zdůrazňuje, že evropské národy musí před nepřáteli držet při sobě. Jedině tak prý může být zabezpečena existence českého národa a jeho autonomie. Prezident Hácha ve své odpovědi slibuje věrnost Říši a přiznává odvěké spojení Čechů a Němců. Tuto závěrečnou rubriku ukončuje Emanuel Moravec, který vyzdvihuje prezidenta Háchu, který „vede nás obezřetně celou válkou.“³⁹⁴

Pevnou součástí měsíčníku, avšak nikoliv každého čísla, byl také věstník VOS. Jeho první část měla připomínat směrnice a pokyny z kanceláře pověřence a také prezentovat akce VOS chystané na nadcházející měsíc. Druhá část měla být vyhrazena pro zprávy z jednotlivých obvodů, které byly zasílány obvodovými pověřenci a okresními vedoucími. Redakce si v tomto případě nárokovala právo na jejich úpravu. Ve výsledku byl však obsah všech věstníků velice nekonzistentní a zmiňovaná témata nahradily například statistiky činnosti VOS nebo motivační promluvy. Volnou přílohou, která byla zpravidla součástí každého čísla, byly texty z cyklu „Muži, kteří tvořili dějiny.“ zpracované Rudolfem Wiererem. Byly věnovány například Albrechtovi z Valdštejna, Sv. Václavu, Jiřímu z Poděbrad nebo Karlu Velikému.

Vizuální podoba časopisu Osvěta zůstávala po celou dobu víceméně podobná. Zpracování bylo ozvláštněno výběrem papíru - například rubrika „Lidová četba v měsíci“ byla zhotovena použitím papíru zeleného, rubrika „Film“ byla odlišena papírem tmavě hnědým a příloha „Věstník VOS“ šedým. Stránky byly číslovány kontinuálně v ročníkové celky, žádné z čísel (pochopitelně kromě lednového) tedy nezačíná první stranou, nýbrž navazuje na číslo předchozí. Jedinou výjimkou v číslování představuje již zmíněný věstník, který je sice přímo svázán s časopisem, ale jako příloha je číslován římskými číslicemi.

Celým časopisem prostupuje nápadný důraz na akademické tituly. Rudolf Wierer je například uváděn jako Univ. prof. Dr. Rudolf Wierer. Styl uvedení jmen autorů a slavných

---

³⁹⁴ Z nejvýznačnějších výroků měsíce. *Osvěta*. Praha: Orbis, 1945, 2 (3), nečíslováno.

osobností však v jiných ohledech není stejnoměrný – křestní jméno je například jednou použito v celé formě (Josef), poté jednoznačnou (J.) či víceznačnou zkratkou (Jos.). Stejně tak například titul Dr. je v jednom případě uveden s tečkou, poté bez tečky. Názvy rubrik jsou v mnoha místech nekonzistentní jak v ohledu textovém, tak typografickém. Redaktorská práce tedy poměrně selhávala v otázce celkové úpravy.

Po kompletizaci prvního ročníku docházelo k přehodnocování úrovně nového titulu a toho, do jaké míry odráží říšské zájmy. Nově měli být nejužší spolupracovníci svoláváni jednou měsíčně k pohovoření nad minulým číslem a tvorbě iniciativních návrhů pro podobu čísel budoucích. Veškerý obsah Osvěty měl být nově vybírán s pečlivým záměrem tak, aby každý článek i nejmenší noticka reflektovala cíle národní výchovy „v novém duchu“. Dalším přehodnocením měla projít speciálně sekce knižních recenzí, která byla dosud nemístně zpracovávána pouze jedním (nám neznámým) autorem, což při tak velkém počtu recenzovaných děl údajně nebudilo ve čtenářích valnou důvěru. Tato reflexe vytýká autorům rovněž stereotypní výrazy jako „kniha vhodná pro městské knihovny“ a „hodí se na venkov.“ Dále bylo poukázáno na promarnění potenciálu vnitřní strany obálky, která mohla být využita pro prezentaci seznamů přístupné literatury o jednotlivých tématech, kupříkladu novinky Zemské a univerzitní knihovny, seřazené podle jednotlivých hesel. Stejně tak mohl být otištěn německý kulturní a politický kalendář. Tyto podněty byly jistě na místě a některé z nich byly dokonce v souladu s dnešními redaktorskými zvyky. Pokud však byly tyto myšlenky aplikovány, na nové podobě Osvěty to v roce 1945 není příliš znát.³⁹⁵

5.2 Zpravodajství VOS a Důvěrné zpravodajství VOS

Zpravodajství VOS bylo jako „čtrnáctidenní kulturně-politická korespondence“ vydáváno pověřencem pro VOS při redakci časopisu Osvěta, a to od 10. února 1944. Šéfredaktorem se stal opět Jiří Zavřel a na jeho tvorbě se zrovna tak podílel Rudolf Wierer³⁹⁶ a Julius Pachmajer, který byl pověřen přípravou titulních stran. Zavřel podle vlastních slov založil tento titul na základě množení stížností ohledně časopisu Osvěta a jejího „málo aktivistického a radikálního obsahu,“ které proudily z venkova i z ústředí VOS. Odmítl totiž degradovat Osvětu na politickou úroveň a zvolil proto cestu nového cyklostylovaného Zpravodajství VOS, díky čemuž údajně tyto hlasy utichly. Tento aktivistický materiál byl

³⁹⁵ ABS, f. 44, 136/1, s. 33. Osvěta II. ročník.

³⁹⁶ SOA, f. LS 3604-46 Tuskány Hugo, s. 15. Protokol z výslechu Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

zasílán okresním vedoucím jako „instrukční a vzdělavatelská pomůcka.“ Byl vydáván pouze v 80 exemplářích, což byl oproti pětitisícové Osvětě opravdu minimální náklad.³⁹⁷

Hlavní náplní periodika byly české překlady textů z německých periodik. Podle Tuskányho se jednalo spíše o běžné vojenskopolitické zprávy.³⁹⁸ Výběru vhodných článků se věnoval především Adolf Leitgeb a později se do tvorby příspěvků zapojili vedoucí úředníci ústředí. Leitgeb zároveň dohlížel i na konečnou podobu všech textů, později tento dozor padl do režie přímo Rudolfa Dominika.³⁹⁹

Do obsahu Zpravodajství VOS byly zahrnuty i úvahy na rozličná témata. Vedle překladů německých textů zde byly otisknuty například rozsáhlé promluvy Huga Tuskányho nebo Emanuela Moravce – jednalo se především o opisy přednesených proslavů. Zpravodajství vycházelo zpravidla jednou týdně a počet textů i stran se odvíjelo od množství vhodného obsahu. Součástí některých čísel byla také příloha „Co se osvědčilo?“, která byla vydávána „na zvláštním listě, který ze oddělení a založiti si tak jakousi příručku.“⁴⁰⁰ Nacházely se zde tipy pro praktické fungování VOS. Okresní vedoucí VOS Praha-venkov-sever se zde pochlubil například důkladnou evidencí místních kulturních představení, v dalším čísle je pro příklad uveden program ideologického srazu. Činovníci byli povzbuzováni k aktivnímu zasílání vlastních textů, tato oddělená rubrika tak měla sloužit vzájemnému předávání rad mezi členy osvětové komunity. Téměř všechna čísla byla uzavírána naléhavými nápisy ve znění: „*Čtěte Osvětu! Čtěte Přítomnost! Nezapomínejte číst i tiskoviny Kuratoria. Čtěte Zteč!*“

Na základě kladného ohlasu ze strany čtenářů bylo navíc založeno Důvěrné zpravodajství VOS (dále rovněž Důvěrné zpravodajství). Leitgeb totiž disponoval velkým množstvím informací z fronty a z tuzemského i zahraničního zázemí a měl rovněž přístup k některému zahraničnímu tisku a rozhlasu. Jednalo se o „tajný“ materiál, a proto distribuci Důvěrného zpravodajství doprovázela řada formalit. Výtisky byly zasílány výhradně okresním vedoucím a číslovány byly na všech stránkách tak, aby bylo zřejmé, kdo je majitelem. Tato byrokracie se časem ukázala jako zbytečná. Tyto „přísně tajné zprávy“ totiž jen o den později vycházely v běžném denním tisku a v mnoha případech časopis kvůli zdlouhavému poštovnímu doručování předběhla. Všudypřítomná „šuškanda“, která čerpala z poslechu

³⁹⁷ ABS, f. 305, 571–8, s. 218-219. Protokol z výslechu Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

³⁹⁸ SOA, f. LS 3604-46 Tuskány Hugo, s. 15. Protokol z výslechu Huga Tuskányho ze dne 4. listopadu 1945.

³⁹⁹ ABS, f. 305, 571–8, s. 218-219. Protokol z výslechu Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

⁴⁰⁰ Co se osvědčilo? *Zpravodajství VOS*. Praha: VOS, 1944, 1 (4), nečíslováno.

zahraničního rozhlasu, byla samozřejmě ještě rychlejší. Vydávání Důvěrného zpravodajství však mělo přesto důmyslný význam, a tím byl psychologický efekt, který působil především na „venkovské vedoucí.“ Ti se díky obdržení něčeho tajného a mimořádného cítili polichoceni a získávali pocit důležitosti.⁴⁰¹

Zatímco titulní strana Zpravodajství byla zdobena červenou grafikou, Důvěrné zpravodajství bylo vyvedeno v modré barvě. Všechna čísla otevíral nápis „Přísně důvěrné – jen pro osobní použití příjemce!“, napsaný velkými písmeny. Po úvodní titulní předmluvě, která zpravidla shrnovala aktuální situaci, následovala série článků. Tyto texty byly povětšinou převzaty z tiskovin nepřátelských zemí a zabývaly se povětšinou válečnou a politickou situací. Již na první pohled jim nelze upřít tendenční podtext.

6 Analýza periodik VOS

Podoba periodik VOS již byla naznačena výše. Nyní texty budou prozkoumány blíže s použitím empirických metod.

6.1 Metodologická východiska

K analýze článků byla zvolena cesta kvalitativního výzkumu, jehož hlavní znaky se zde pokusíme stručně definovat.

Podle Jana Hendla (2008) je toto označení značně široké a není zde proto jediný všeobecně uznávaný způsob, jak kvalitativní výzkum vymežit nebo provést. Metodologové Glaser a Corbinová (1989) za něj považují jakýkoliv výzkum, u kterého není použito statistických metod nebo jiných způsobů kvantifikace. Tomuto tvrzení podle Hendla mnozí autoři odporují. Jako jiný příklad uvádí definici Creswella (1998): „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“⁴⁰²

---

⁴⁰¹ ABS, f. 305, 571–8, s. 219. Protokol z výsledku Jiřího Zavřela ze dne 1. března 1949.

⁴⁰² HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*, s. 47-48.

Trampota a Vojtěchovská (2010) vymezují charakter kvalitativního výzkumu na základě otázky, kterou se ptáme, tedy „jak?“ Jako hlavní výhody tohoto typu označují možnost detailnějšího zkoumání. Sběr dat navíc není přímo vázán na výzkumníkovu předchozí znalost tématu. Významnou nevýhodou je podle autorů jistá subjektivita, jelikož může být do výsledků projektován názor a očekávání výzkumníka.⁴⁰³

Jan Hendl (2008) úskalí kvalitativního výzkumu dále doplňuje o absenci jasné struktury a také to, že jej nelze oproti kvantitativnímu výzkumu replikovat. Znalosti, které metodami kvalitativního výzkumu získáme, nemusí být zobecnitelné na celou populaci a na jiná prostředí, a to mj. z důvodu užšího výzkumného vzorku. Nevýhodou je rovněž nízká transparentnost celého analytického postupu.⁴⁰⁴

Sedláková (2014) naopak poukazuje na skepsi zastánců kvalitativního výzkumu vůči kvantifikaci. Odmítají totiž pokládat jednotlivé jednotky obsahu za rovnocenné. „Příjemce generuje význam textu z jeho vnitřní struktury a sociokulturního kontextu spíše než na základě počtu a vyváženosti uvedených údajů.“ Nelze se však nicméně spoléhat na to, že podavatel i příjemce sdílejí stejný interpretační rámec. Dalším charakteristickým znakem je podle autorky fakt, že kvalitativní výzkum upřednostňuje latentní před zjevným obsahem.⁴⁰⁵ To ostatně potvrzuje i tvrzení Strausse a Corbinové (1999), kteří praví, že kvalitativní metody jsou vhodné k analýze nejen zcela neznámých jevů, ale také „k získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme.“⁴⁰⁶

Z mnoha kvalitativních postupů byla zvolena metoda zakotvené teorie, jejíž pojmenování vychází z anglického pojmu „grounded theory.“ Tento název může být poměrně zavádějící. Neoznačuje totiž žádnou teorii v pravém slova smyslu, nýbrž strategii výzkumu a analytický postup. Jejím cílem by měl být podle Hendla (2008) „návrh teorie pro fenomény v určité situaci, na niž je zaměřena pozornost výzkumníka.“⁴⁰⁷ Tato metoda představuje podle Sedlákové (2014) výjimečný přístup, který nachází způsob formalizování procesu kvalitativní práce, přičemž zachovává validitu a reprezentativitu šetření.⁴⁰⁸

Zakotvená teorie byla vyvinuta dvojicí sociologických výzkumníků Anselmem Straussem a Barney Glaserem. Podrobná publikace Strausse a Corbinové (1999), která původní postup

---

⁴⁰³ TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. *Metody výzkumu médií*, s. 18.

⁴⁰⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*, s. 50–51.

⁴⁰⁵ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nepoužívanější metody a techniky*, s. 328.

⁴⁰⁶ STRAUSS Anselm a Juliet CORBINOVÁ. *Základní metody zakotvené teorie*, s. 11.

⁴⁰⁷ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*, s. 123.

⁴⁰⁸ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nepoužívanější metody a techniky*, s. 400.

jistým způsobem inovuje a doplňuje, uvádí, že zakotvená teorie je vlastně „teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje.“ Podle těchto autorů je „odhalena, vytvořena a prozatím ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují.“ Příznačné pro zakotvenou teorii je, že nezačínáme vytvořením předpokladů, které by následně byly ověřovány, nýbrž rovnou zkoumáním dané oblasti, během čehož svévolně necháváme vynořit významné skutečnosti.⁴⁰⁹

Podle Sedlákové (2014) je tento postup uplatňován zejména ze dvou důvodů. Průběžná analýza totiž vede k pokládání dalších otázek a výzkumník může sám usoudit, zda již daným jevům rozumí či nikoliv, a doplňuje svoje znalosti objevováním dalších vlastností. Druhým důvodem je ten, že nalezení základních struktur musí vést k ověřování obecné platnosti na dalších datech.⁴¹⁰

Jako zásadní pojem, který je nutné v souvislosti se zakotvenou teorií uvést, považují Strauss s Corbinovou (1999) tzv. teoretickou citlivost. Jedná se o „schopnost rozpoznat, co je v údajích důležitého, a dát tomu smysl.“ Předpokladem jsou komplexní znalosti výzkumníka spojené s důkladnou obeznameností s odbornou literaturou a profesní a osobní zkušeností. Získávána je rovněž během neustálé a důkladné práce s daty. Důležité je zachování rovnováhy mezi realitou a pojetím výzkumníka, čehož lze dosáhnout například zachováním zdravé skepse a neustálým ověřováním a konfrontací se získanými údaji.⁴¹¹

Z podrobné publikace Strausse a Corbinové, která je zaměřena právě výhradně na metodu zakotvené teorie, vycházíme dále při popisu jednotlivých fází výzkumu.

První fází (pomineme-li přípravná stadia výzkumu a formulaci výzkumných otázek) je „otevřené kódování.“ To představuje tu část analytického postupu, která se zabývá „označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů.“ Jednotlivé části textu jsou v této fázi rozebrány a konceptualizovány - je tedy proveden jejich rozbor a následné pojmenování.⁴¹² Tyto pojmy jsou následně seskupeny na základě vzájemných podobností, čímž jsou vytvořeny kategorie. Každá z nich má svůj pojmový rozsah, který určuje, které subkategorie lze pod danou kategorií zařadit. Zároveň lze určit jejich vlastnosti a zařadit je na dimenzionálních škálách. Nutno podotknout, že v této první fázi jsou tyto kategorie

---

⁴⁰⁹ STRAUSS Anselm a Juliet CORBINOVÁ. *Základní metody zakotvené teorie*, s. 14.

⁴¹⁰ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nepoužívanější metody a techniky*, s. 402.

⁴¹¹ STRAUSS Anselm a Juliet CORBINOVÁ. *Základní metody zakotvené teorie*, s. 31.

⁴¹² Tamtéž, s. 43–44.

považovány za provizorní.⁴¹³

K jejich přehodnocení dochází v další fázi výzkumu, která se nazývá „axiální kódování.“ „Axiální kódování tyto údaje zase novým způsobem skládá dohromady vytvářením spojení mezi kategorií a jejími subkategoriemi.“⁴¹⁴ Dochází tak k vytvoření prostoru pro vznik jednotlivých hlavních kategorií. Jedná se o induktivně-deduktivní proces, který sestává z porovnávání a kladení otázek. Kategorie jsou rozvinuty o příčinné souvislosti, konkrétní dimenzionální zařazení a interakce.⁴¹⁵

Následuje kódování „selektivní,“ které představuje proces závěrečné integrace. Ten je prováděn na abstraktnější úrovni.⁴¹⁶ Zvolen je ústřední jev, tedy „centrální kategorie,“ která je dále rozvinuta konkrétními vlastnostmi. Ostatní kategorie jsou následně uvedeny do souvislosti k této kategorii centrální, což z nich učiní tzv. „kategorie pomocné.“ Souvislosti jsou objeveny rovněž mezi jednotlivými pomocnými kategoriemi.⁴¹⁷ Poté již dochází k zakotvení výsledné teorie. Strauss a Corbinová (1999) však připouštějí možnost ukončení výzkumu ve fázi axiálního kódování.⁴¹⁸

Běžně je přístup zakotvené teorie spojen s analýzou výpovědí informantů, Sedláková (2014) však tento postup doporučuje i pro analýzu dalších textů, které nevznikly přepisem rozhovorů.⁴¹⁹

6.2 Metodologie

Kvalitativní analýza byla upřednostněna před kvantitativními postupy především pro její popisnost. Na základě teoretických podkladů, které jsme si nastudovali v předchozích kapitolách, bychom mohli již před zahájením výzkumu alespoň hrubě odhadnout, jaké propagandistické jevy se v textech mohou vyskytovat. Jelikož jsme si kladli za cíl doplnit známá fakta o protektorátní propagandě o bližší analýzu v souvislosti se specifickým typem titulu, který byl využíván výhradně pro vnitřní účely VOS, kvantitativní přístupy se ukázaly jako nevhodné. Navíc bylo nasnadě předpokládat, že budeme zkoumat pouze drobné rozdíly

---

⁴¹³ Tamtéž, s. 45.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 71.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 84.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 87.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 91.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 85.

⁴¹⁹ SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nepoužívanější metody a techniky*, s. 401.

mezi jednotlivými periodiky, které by pomocí kvantitativní metody šly odhalit jen velice těžko.

Ze všech dostupných kvalitativních přístupů se metoda zakotvené teorie zdála jako nejpřehlednější a také nejsystematičtější. Vytváření konkrétní výsledné teorie ve fázi selektivního kódování však může být ošidné. Cílem práce proto nebylo dojít až do tohoto stadia, a to zejména z toho důvodu, že jsme nedisponovali většími předchozími zkušenostmi s těmito postupy. Výsledkem je tedy přehledné zpracování hlavních tematických kategorií, které by měly poskytnout dostatečný vhled do zpracovávané problematiky.

6.3 Výzkumný vzorek

Jako výzkumný vzorek byly zvoleny články zmíněných periodik, tedy Zpravodajství VOS, Důvěrného zpravodajství VOS a časopisu Osvěta. Za účelem dosažení co největší reprezentativnosti vzorku byly určeny soubory čísel ze tří rozdílných časových období: března 1944, září 1944 a ledna 1945. V ideálním případě by samozřejmě byla analyzována všechna čísla těchto periodik, nicméně ani tak by nebyl vzorek konzistentní, a to z důvodu nedostupnosti některých čísel v archivech.

Úskalím byla rozdílná periodicita těchto titulů: Zpravodajství VOS bylo zpravidla vydáváno jako čtrnáctideník, Důvěrné zpravodajství VOS jako týdeník a Osvěta jako měsíčník. Ve výsledku tak bylo zanalyzováno 7 čísel Zpravodajství VOS, 13 čísel Důvěrného zpravodajství VOS a 3 čísla časopisu Osvěta. Nutno však podotknout, že Osvěta je (co do počtu stran a jednotlivých textů) časopisem nepoměrně více obsáhlým oproti titulu Důvěrné zpravodajství VOS. Ve výsledku jsme proto dostali poměrně rovnoměrný vzorek o všech třech titulech.

6.4 Výzkumné otázky a cíle

Na začátku analýzy byla položena základní výzkumná otázka: *Jaké hlavní myšlenky předávala periodika VOS?*

Zodpovězení této otázky si dává za cíl objasnit obsah propagandistických textů, které byly distribuovány členům VOS a které měly ovlivňovat jejich přesvědčení a motivovat je k další osvětové práci.

Druhá výzkumná otázka zní: *Jaké jsou rozdíly mezi ideami prezentovanými v časopisech Osvěta, Zpravodajství VOS a Důvěrné zpravodajství VOS?*

Každé z těchto periodik je něčím specifické, a proto se nabízí jejich vzájemné srovnání. Vycházíme z předpokladu, že Zpravodajství VOS je dostupnějším periodikem než Důvěrné zpravodajství VOS, protože druhý jmenovaný titul má obsahovat citlivé informace. To mu propůjčuje jistou exkluzivitu, neměl by se dostat do nepovolaných rukou. Jak ale bylo uvedeno v předchozích kapitolách, tuto výjimečnost řada autorit zpochybňuje.

Osvěta je oproti těmto dvěma titulům zaměřena zcela jiným směrem. Je prezentována jako časopis věnovaný kultuře a umění. I přesto však lze v obsažených textech sledovat tendenční znaky. Samostatné tematické zhodnocení je zajímavé právě z důvodu odlišnosti obsahu v kontrastu s předchozími tituly.

Cílem je tedy zjistit, jak (a zda vůbec) se myšlenky prezentované v jednotlivých časopisech vzájemně odlišovaly.

6.5 Prezentace a diskuze výsledků

Během otevřeného kódování bylo nalezeno velké množství kódů, které nám naznačily konkrétní kategorie. Ty byly následně na základě axiálního kódování rozvinuty a utříděny ve dvě kategorie hlavní, které byly dále děleny na vlastní subkategorie.

Na první výzkumnou otázku, která se ptá na tematický obsah zkoumaného vzorku, tedy odpovídáme v následujících řádcích.

První a zdaleka nejsilnější kategorií je kategorie *nepřítel*, která obsahuje široké množství prvků. Pod tímto pojmem byly v textu označeny myšlenkové idey, například demokracie, bolševismus nebo kapitalismus. Další velkou skupinu představují jednotlivé národy, tedy Angloameričané, Sověti, Asiaté nebo Židé. V neposlední řadě vystupovaly pod pojmem nepřítel rovněž konkrétní osobnosti, v největší míře Winston Churchill, Josif Vissarionovič Stalin, Edvard Beneš a Franklin Delano Roosevelt. Pod tuto kategorii byly rovněž zařazeny odbojové skupiny a exilová vláda.

Kategorie *nepřítel* dále obsahuje několik subkategorií. První z nich jsou *charakterové rysy*. Nepříteli byly zpravidla přisouzeny negativní vlastnosti, a to zejména dehonestující výrazy jako neschopnost, směšnost, zranitelnost, naivita, hloupost, násilnost, krutost a falešnost.

Další subkategorii je *důsledek jednání nepřítele*, v rámci které je vykreslen jako viník celého konfliktu. Je zde dále poukazováno na řadu válečných neúspěchů a selhání na politické a diplomatické scéně, a nepřítel je tak považován za předem poraženého. V neposlední řadě je označen za původce zla a chaosu.

Poslední subkategorii představuje pojem *vzájemný vztah nepřátel*, který obsahuje kódy spolupráce, rozkol a konflikt.

Druhou hlavní kategorií je kategorie *my*, která představuje protipól ke kategorii předchozí. Konkrétním způsobem tato kategorie popisuje Evropany, Árijce, Čechy, Němce a jejich partnery. Zároveň pojednává o národě, jednotném státě a běžných pracujících obyvatelích. Pojem „my“ byl pro název kategorie zvolen z důvodu širokého záběru, který je schopen poskytnout. Čechy přirozeně nemůžeme stavět na úroveň okupujících Němců, v textu jsou však právě Češi popsáni jako nedílná součást Říše, závislý prvek, který s Říší tvoří jednotný celek a stojí tak na stejné straně barikády. Zároveň v tomto případě do jisté míry opouštíme geografické členění. Pod pojmem „my“ totiž neoznačujeme například odbojové skupiny nebo zástupce exilové vlády, ač se vlastně rovněž jedná o příslušníky českého národa.

První podkategorie opisuje členění kategorie předchozí a byla označena pojmem *naše vlastnosti*. Ty jsou veskrze pozitivní a obsahují kódy výjimečnost, statečnost, morálka, důvtip, víra, pracovitost a jednota.

Další subkategorii je *důsledek našeho chování*. Zde se nejvýraznějším způsobem uplatňuje in vivo kód⁴²⁰ vítězství. S vysokou četností je také obsažen kód bezpečí související s ochranou Říše. Zároveň zde rezonují odkazy na společný cíl, tedy kódy Nová Evropa, mír a nový řád.

Poslední obsáhlou podkategorii představuje *vývoj*. Ta shrnuje všechny odkazy na rozvoj hospodářství, techniky, kultury i schopností a duchovních kvalit. Obsahuje kódy změna, nárůst, hojnost a pokrok. Do této subkategorie byla zařazena rovněž problematika osvěty a poučení. Tyto kódy jsou povětšinou vykresleny v historickém kontextu – přítomnost je zde postavena do kontrastu s minulostí, je tedy popsán vývoj prosperity českého národa v souvislosti se vznikem protektorátu a začlenění do Říše.⁴²¹

Obě tyto hlavní kategorie byly obsaženy v textech všech tří zkoumaných periodik.

---

⁴²⁰ Tzn. kód, který je doslova obsažen v textu.

⁴²¹ Historický kontext byl však v menší míře uplatněn i v souvislosti s jinými kategoriemi, například na příkladu statečnosti středověkého rytíře.

Významné jsou však diskrepance mezi jejich zastoupením.

Zpravodajství VOS a Důvěrné zpravodajství VOS sdílí dominantní kategorii *Nepřítel*, která je uplatňována v textu daleko více než kategorie *My*. V obou těchto periodících je nepřítel popsán jako krutý a násilnický, původce podvodů a chaosu. Ve velké míře je navíc označován za neschopného, hloupého a naivního.

Texty Důvěrného zpravodajství VOS jsou však oproti sesterskému titulu výrazně zaměřeny na vztah nepřátel mezi sebou. Výrazným motivem je nesoulad Sovětského svazu s angloamerickými spojenci, jeho imperialistické tendence a touha po moci. To staví Anglii a Spojené státy opět do pozice nečinných a pošetilých jedinců, kteří s navázáním spolupráce s Ruskem udělali krutou chybu. Aspekt rozporu je také často prezentován v souvislosti s vnitrostátní americkou situací, zejména co se týče nedůvěry parlamentu v prezidenta Roosevelta. Z neschopnosti Spojenců pak plynou další důsledky: utrpení obyvatel, neúspěch na frontě a ztráta důvěry malých států.

Důvody této nuance pramení nejspíš ze samotné struktury těchto titulů. Zatímco Zpravodajství VOS sestává z delších nadčasových úvah českých i zahraničních autorů, Důvěrné zpravodajství VOS přejímá téměř výhradně krátké zprávy ze zahraničního tisku, který se přirozeně na vztahy mezi válčícími mocnostmi a celoevropskou situací zaměřuje.

Zajdeme-li v analýze ještě o kus dále a všimneme-li si zdrojů jednotlivých článků Důvěrného zpravodajství VOS, objevíme další zajímavý fakt. Kategorie *my* je zastoupena ve velké míře v podobě velebení kvalit německého národa a zdroje těchto statí jsou ve většině případů právě tituly vydávané na území nepřátel. Nabízí se vysvětlení, že zde mohlo dojít k falzifikaci textu, případně selektivnímu výběru jednotlivých pasáží.

V Osvětě oproti zbývajícím dvěma titulům ustupují kódy z kategorie *nepřítel* mírně do pozadí. Nejvíce je zde uplatněna kategorie *my*, texty jsou tedy zaměřeny převážně na domácí kulturu.

Velice výraznou je zejména subkategorie *vývoj*. Ve valné většině případů se přitom jedná o vývoj kulturní sféry, a to jak ve smyslu pozitivním, tak negativním. Pozitivní význam evokují četné odkazy na kvantitu, tedy nárůst počtu kulturních akcí, literárních děl aj. Propagován je rovněž technický pokrok v souvislosti s rozvojem úzkého filmu. Negativně je zde hovořeno o pokroku v umění, na plytkost, zdrženlivost mladých autorů, na uzavření autora v minulosti. Největší kritika je uplatněna zpravidla na filmový průmysl a na jeho

dlouhodobě neuspokojivou produkci.

Závěr

Období Protektorátu Čechy a Morava je jednou z černých oblastí naší historie. Docházelo k drastickému stáčení české kultury směrem, který vyžadovala okupační moc. Vrchol těchto změn představoval příchod zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v roce 1942, kdy došlo ke kompletní změně systému okupační správy. K proměně české kultury měla přispět i Veřejná osvětová služba, výchovná organizace, která měla jednak participovat na těchto kulturních zásazích, a zároveň probouzet v protektorátních obyvatelích důvěru k Říši. Do VOS vkládal naděje především její zakladatel Emanuel Moravec, hlavní postava české kolaborace.

Výrazná aktivita VOS započala v podstatě až na podzim 1943 a pokračovala do léta 1944. Během tohoto období byly uspořádány vysoké počty ideologických přednášek, promítání úzkých filmů i kulturních akcí. Místní kulturní události navíc byly díky činovníkům VOS pečlivě kontrolovány a tito aktivisté tak v jistém smyslu tvořili prodlouženou paži MLO.

Jak však ukazuje důkladné prozkoumání archivních pramenů, osvětová aktivita VOS nenašla takovou odezvu, v jakou Moravec doufal. Obyvatelé byli povětšinou k návštěvě akcí přesvědčeni spíše ze strachu. Jejich účast byla vynucována například vedením jmenné evidence a shromažďováním číslovaných pozvánek. Výsledná účast alespoň dle dostupných archiválií není špatná, nicméně o reálném efektu na přesvědčení přítomných diváků lze pochybovat.

Možná i z důvodu množství neblahých ohlasů nebyla VOS poskytnuta tak významná podpora. Se začátkem totálního pracovního nasazení byli činovníci ve velkém odváděni od osvětové práce. Úskalím byl možná čas, ve kterém byla organizace formována. Oproti neurathovské éře, kdy byly na šíření říšské myšlenky soustředěny veškeré síly a jednalo se o jednu ze zásadních propagandistických cílů okupační politiky, doba poheydrichovská již v důsledku postupující války zatlačovala tyto taktiky do pozadí v souvislosti s potřebou nucených pracovních sil. Z našeho bádání navíc vyplývá, že VOS nebyl přisuzován ze strany MLO takový význam a podpora, jaká byla směřována k o tolik mohutnějšímu Kuratoriu.

Přihlédneme-li ke všeobecné atmosféře strachu, který nacisté šířili po celé zemi, nelze rovněž nekriticky respektovat data uvedená v archiváliích. Čísla ohledně návštěvnosti akcí VOS mohla být kvůli obavám z postihu nadhodnocena, svědomité hlášení k říšské myšlence mohlo být vynuceno. Nahlédnutí do činnosti VOS v I. obvodu nám navíc nabízí možnost

polemizovat nad reálnou snahou jednotlivých činovníků v osvětové práci. Otto Achatz, okresní vedoucí mladoboleslavského okresu, poukazuje na přímou sabotáž činnosti VOS. Takových případů mohlo být více.

VOS nicméně vykazovala snahy o kontinuální motivaci všech pracovníků a povzbuzení jejich činnosti. I za tímto účelem byly vydávány publikace, které se staly předmětem obsahové analýzy. Z výsledků výzkumu je zřejmé, že tyto texty obsahují typické propagandistické texty, které v některých případech naznačují falzifikaci původního zdroje. Tyto tituly sice v nemohou být považovány za masová média – byly vydávány jen pro vnitřní potřebu organizace, proto by jim kritické hlasy mohly upírat jejich význam. Myšlenky v nich obsažené však měly mít významný vliv na všechny činovníky a v přeneseném významu tak bylo jejich záměrem působit i na široké obyvatelstvo.

Seznam odborné literatury

Knižní publikace

1. DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv v Praze, 1996. ISBN 80-7004-085-8.
2. BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-89-6.
3. BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Ostrava: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-X.
4. ČORNEJOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: Odborové rekreace v Československu 1948–1968*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2363-6.
5. GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Velké dějiny zemí Koruny české: svazek XV.a (1938–1945)*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-582-0.
6. GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4.
7. FISCHER, Josef Ludvík. Praha: Svoboda, 1970.
8. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
9. HOLMAN, Jaroslav. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu: 1918–1966*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968.
10. Kolektiv autorů. *Slovník odpovědných redaktorů a šéfredaktorů legálního českého denního tisku v letech 1939 až 1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Centrum pro mediální studia, 2007. ISBN 978-80-86732-96-1.
11. MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-20-9.
12. MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*. Praha: Prostor, 2018. ISBN 978-80-7260-372-5.
13. PASÁK, Tomáš. *Český fašismus a kolaborace*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2.
14. PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5.
15. PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1919-6.
16. PERNES, Jiří: *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*. Praha 1997.
17. POHLOVÁ, Věra a kol. *Sociální práce a život ve 20. století*. Praha: Karolinum, 2020. ISBN 978-80-2464-564-3.
18. POLÁČKOVÁ, Andrea a KAŠKA Václav. *Protektorát 1939–1945: Okupace, odboj, denní život*. Brno: Extra Publishing, 2017. ISBN 978-80-7525-113-8.

19. SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nejpoužívanější metody a techniky*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-3568-9.
20. SCHELLE, Karel. *Vývoj české veřejné správy*. Ostrava: KEY Publishing, 2008. ISBN 978-80-87071-92-2.
21. STRAUSS Anselm a Juliet CORBINOVÁ. *Základní metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
22. TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4.
23. ŽITNÝ, Radek. *Protektorátní rozhlasový skeč. Jak zlomit vaz (nejen) králi komiků*. Praha: BVD, 2010. ISBN 978-80-87090-44-2.

Příspěvky ve sbornících a odborné články

1. BACHOVÁ, Jana. Rozhlas a březen 1939. In: *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2010. ISBN 978-80-7278-529-2.
2. HRDLIČKA, František. Rozhlas v okupaci 1939-1945. In: *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí Českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003.
3. MOHN, Volker. Literární ceny a soutěže jako nástroj německé kulturní politiky v protektorátu Čechy a Morava. In: *Zatemněno*. Praha: AVČR, 2017. ISBN 978-80-200-2802-0.
4. VELČOVSKÝ, Václav. Politizace jazykových kódů za protektorátu. In: *Zatemněno*. Praha: AVČR, 2017. ISBN 978-80-200-2802-0.
5. ŽITNÝ, Radek. Protektorátní rozhlas a zneužití jeho moci. In: *Zatemněno*. Praha: AVČR, 2017. ISBN 978-80-200-2802-0.

Archivní prameny

1. Archiv bezpečnostních složek. Fond 305 Ústředna Státní bezpečnosti.
2. Archiv bezpečnostních složek. Fond 44 Veřejná osvětová služba.
3. Národní archiv Praha. Fond 810 Ministerstvo lidové osvěty.
4. Státní oblastní archiv Praha. Fond LS 3604-46 Tuskány Hugo.
5. Státní oblastní archiv Praha. Fond LS 1/48 MLS Mladá Boleslav.
6. Státní oblastní archiv v Praze. Fond LS 552/45 MLS.

Vyhlášky a zákony

1. Vládní nařízení č. 208/1942 Sb. o nové organizaci některých ústředních úřadů (reorganizační nařízení). In: *ASPI [právní informační systém]*. Praha: Wolters Kluwer ČR. [vid. 2020-01-19] Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/095-1942.pdf>
2. Vládní nařízení č. 378/1942 Sb. ze dne 19. listopadu 1942 o Sociální pomoci pro

Čechy a Moravu. In: ASPI [právní informační systém]. Praha: Wolters Kluwer ČR. [vid. 2020-01-19] Dostupné z: <https://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/10489/1/2/vladni-narizeni-c-378-1942-sb-o-socialni-pomoci-pro-cechy-a-moravu/vladni-narizeni-c-378-1942-sb-o-socialni-pomoci-pro-cechy-a-moravu>

Závěrečné práce

1. DOSTÁLOVÁ, Marie. *Americké letecké nálety na Prahu v únoru 1945 na stránkách denního dobového tisku* [online]. Praha, 2013 [cit. 2019-10-1]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130104351>. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Vedoucí práce PhDr. Petr Bednařík, Ph.D.
2. SLEZÁK, Filip. *Veřejná osvětová služba v Protektorátu Čechy a Morava – institucionální analýza* [online]. Brno, 2014 [cit. 2020-11-04]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/egl0u/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jiří Němec.

NE - které tituly budete zkoumat? jen osvětlu nebo další?
 Co je „analýza historických dokumentů“? Mj 17.6.19

SCHVALENO

**Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK
 Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce**

TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta:

Šolcová Anna

Razítko podatelny:

Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta:

2017

E-mail diplomantky/diplomanta:

12089735@fsv.cuni.cz

Studijní obor/forma studia:

Mediální studia/prezenční

Název práce v češtině:

Působení a publikační činnost Veřejné osvětové služby (vč. regionální sondy)

Název práce v angličtině:

Functioning and publishing activity of the public edifying office (including regional analysis)

Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013)

(diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí)

LS 2019/2020

Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků):

Veřejná osvětová služba (dále jen VOS) byla zřízena 15. 5. 1943 jako instituce podléhající Ministerstvu lidové osvěty. Jejím hlavním účelem byla „výchova českého národa“ a jeho ochrana před „nepříznivými vlivy“. K naplňování tohoto záměru docházelo například prostřednictvím přednáškových aktivit, organizování školicích akcí a jazykových kurzů, zásahy do kulturního dění a také prostřednictvím vydavatelské činnosti, která je předmětem této diplomové práce. Činnost VOS byla rozptýlena do několika ústředně řízených regionálních celků, diplomová práce poskytne hlubší sondu především do chodu I. obvodu.

Dosud jedinou výzkumnou prací, která se zabývá tématem veřejné osvětové služby, je institucionální analýza F. Slezáka (diplomová práce MU), ze které diplomová práce částečně vychází. Ani na poli odborné literatury tématu VOS mnoho prostoru uděleno nebylo, práce tak bude odkazovat především na primární zdroje archivního typu.

Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků):

Cílem diplomové práce je zmapovat činnost instituce VOS, především pak problematiku její publikační činnosti se zaměřením na konkrétní tituly na celoprotektorátní úrovni. V rámci komplexnějšího uchopení bude součástí práce rovněž bližší pohled do fungování I. obvodu a vliv ústředních orgánů na činnost regionální.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

1. Úvod
2. Lidová osvěta v období Protektorátu Čechy a Morava
 Nástin problematiky lidové osvěty a propagandy – procesy, instituce a významné osobnosti.
3. Veřejná osvětová služba
 Historické pozadí, náplň činnosti, struktura a vnitroorganizační procesy, vč. regionální sondy do I. obvodu.
4. Analýza publikační činnosti Veřejné osvětové služby

Analýza publikací včetně bližšího pohledu na vliv ústřední činnosti VOS na oblast I. obvodu.

5. Závěr

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

Časopis Osvěta (leden 1944-březen 1945)

Časopis určen veřejnosti obsahující příspěvky týkající se osvětové činnosti, recenze aktuálních kulturních děl, životopisné články a další.

Zpravodajství VOS (únor 1944-březen 1945)

Instrukční pomůcka určená pro okresní a místní vedoucí VOS obsahující zprávy ze zahraničí.

Důvěrné zpravodajství VOS (únor 1944-březen 1945)

Zpravodajství VOS obohacené o důvěrné pokyny pro okresní a místní funkcionáře.

Řečnická služba VOS

Instruktažní pomůcka pro řečníky.

Doplňkovým podkladem mohou být například sešity **Ideové srazy VOS** (říjen 1944-březen 1945) a další propagační materiály.

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Metodou kvalitativního výzkumu bude obsahová analýza historických tiskovin v mediálním i sociálně-historickém kontextu.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

Bude kombinována metoda archivního historického výzkumu a studia tištěných pramenů formou kvalitativní obsahové analýzy.

1. Archiv bezpečnostních složek

Archiv obsahuje prameny členěné do 14 tematických skupin. V rámci diplomové práce bude čerpáno především z fondů spadající pod Studijní ústav ministerstva vnitra, zejména pak z f. 44 – *Veřejná osvětová služba*.

2. Národní archiv Praha

Ústřední archiv státu pod správou Ministerstva vnitra obsahuje mj. svazky fondů státní správy z let 1918–1945, které jsou podstatné pro vykreslení Veřejné osvětové služby coby státní instituce.

3. MOHN, Volker. *Nacistická kulturní politika v protektorátu: Koncepce, praxe a reakce české strany*. Praha: Prostor, 2018.

Publikace nabízí komplexní pohled na problematiku kulturní politiky protektorátu a její vliv na protektorátní obyvatelstvo. Tématu veřejné osvětové služby autor věnuje celou podkapitolu.

4. PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích: Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*. Praha: Academia, 2011.

Chronologicky strukturovaná publikace je věnována vývoji fašismu na území Československa. Obsahuje základní informace o fungování VOS a nabízí rovněž úvod do problematiky kolaborace a aktivit dalších organizací.

5. DOLEŽAL, Jiří. Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie. Praha: Národní filmový archiv, 1996.

Publikace věnovaná kulturní sféře období protektorátu mj. sumarizuje díla a autory posuzovaných Říší z hlediska jejich nežádoucího účinku. Tento přehled bude nápomocen v průběhu analýzy obsahu materiálů vydaných VOS.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

SLEZÁK, Filip. *Veřejná osvětová služba v Protektorátu Čechy a Morava – institucionální analýza*. Brno, 2014. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Fakulta filozofická

Datum / Podpis studenta/ky

28. 5. 2019

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Lze případně využít také běžný periodický tisk a sledovat v něm odraz působení VOS.

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

Prof. PhDr. Jiří Knapík, Ph.D.

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO OBOU VÝTISKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE GARANT PŘÍSLUŠNÉHO STUDIJNÍHO OBORU.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Počáteční struktura úřadu pověřence VOS

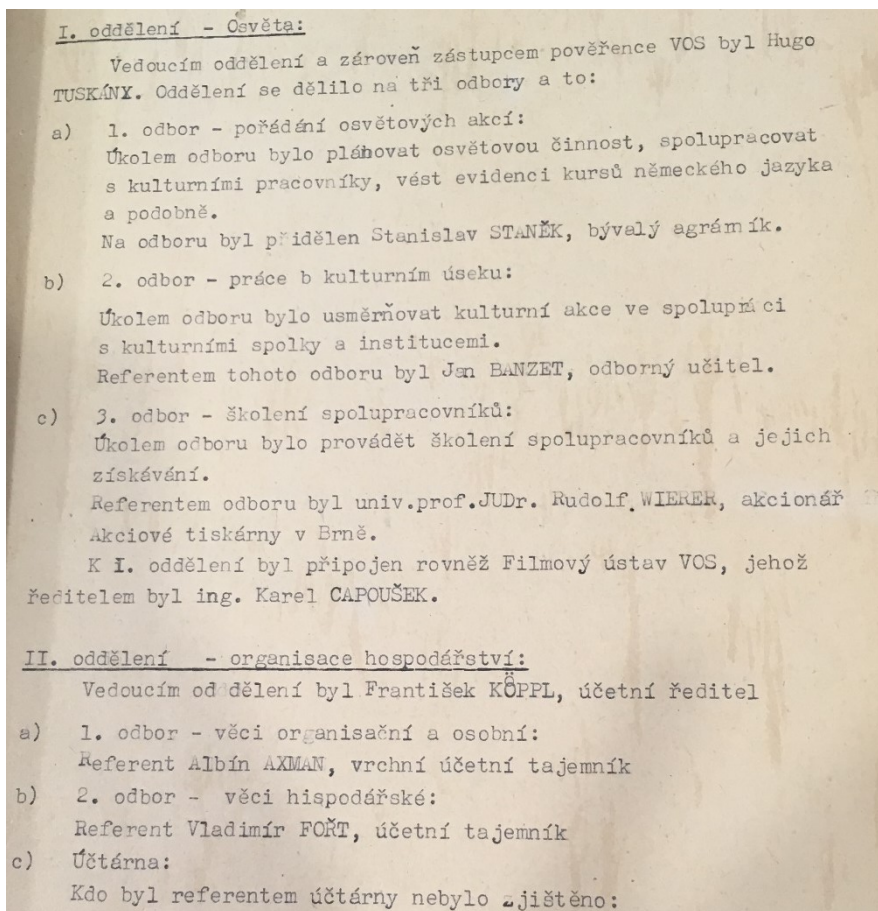
Příloha č. 2: Restrukturalizace úřadu pověřence VOS

Příloha č. 3: Dotazník pro nového činovníka VOS

Příloha č. 4: Připomínky Antonína Frajta k nedostatkům organizace VOS

Příloha č. 5: Hlášení o přednášce Antonína Vlacha v Hostivicích ze dne 31.4.1944

Příloha č. 1: Počáteční struktura úřadu pověřence VOS

Zdroj: ABS, f. 305, 887/3, s. 4. Zpráva o činnosti VOS.

Příloha č. 2: Restrukturalizace úřadu pověřence VOS

tak, že místo původních dvou oddělení bylo nutno zřídit oddělení čtyři. Jsou to:

I. oddělení - Organizace:

Sestávalo ze tří odborů, které měly dohled na činnost obvodových pověřenců a okresních vedoucích VOS a zpracovávalo jimi zasílané zprávy.

Vedoucím I. oddělení byl

MAREČEK Jan - bývalý člen Vlajky a spolupracovník býv. generálního tajemníka Národního souručenství MOHAPLA.

II. oddělení - Osvěta:

Sestávalo rovněž z tří odborů. Zde bylo prováděno všeobecné plánování osvětové činnosti, spolupráce se všemi kulturně politickými a jinými odborníky, pro-gramová příprava a usměrňování práce orgánů VOS. Dále plánování a sestavování učebních osnov evidence kursů německého jazyka jakož i zvláštních kursů a učebních běhů VOS.

Vedoucím II. oddělení byl

BANZET Jan.

III. oddělení - Školení funkcionářů:

Jeho tři odbory zahrnovaly školení a ideologické usměrňování obvodových pověřenců, čestných funkcionářů a spolupracovníků VOS, dále školení a usměrňování řečníků a spolupracovníků pro zvláštní úkoly VOS.

Vedoucím III. oddělení byl

HAVRÁNEK Jan Hanuš - bývalý odpovědný redaktor Vlajka a důstojník Svotoplukových gard

Vedoucím redaktorem měsíčníku Osvěta byl

ZAVŘEL Jiří - fašista, agent Gestapa, který zároveň vedl oddělení "Umění všem".

Referentem pro přednášky byl

BENA Jan = učitel, který pracoval určitou dobu v Jugoslávii, kde se postavil za fašistický režim vladaře Pavla. Přeložil "Mein Kampf" a byl fanatickým stoupencem fašismu.

Druhým referentem pro přednášky byl

MACH Alois - spolupracovník SD.

Sekretářka oddělení

SVOBODOVÁ Marie provdaná FANTIŠOVÁ

IV. oddělení - Kultura:

Sestávalo také ze tří odborů, které zahrnovaly programovou přípravu a usměrňování kulturních podniků všech orgánů VOS.

Zdroj: ABS, f. 305, 887/3, s. 5. Zpráva o činnosti VOS.

Příloha č. 3: Dotazník pro nového činovníka VOS

37

Na základě vašeho připsu sděluji, že jsem ochoten spolupracovat
 provádění úkolů veřejné osvětové služby.

Potřebná data:

Jméno a příjmení: František Beránek

Povolání, kde zaměstnán: učitel v Bosni

Bydliště: obec B o s e ň ulice a čís.: 56

Datum a místo narození: 10.2.1912 okres Reichenberg

Domovská obec: B o s e ň okres. Ml.Boleslav

Náboženství: říms.-kat. stav (svoboděn atd.): ženat

Křestní a rodné jméno manželky: Libuše, roz. Helebrantová

Může kdykoli prokázat arijský původ ano. Křestními listy
 svůj i své manželky a čím?

Znalost řečí: plynně: ///// česky částečně: německy

Školní vzdělání: reálka, pedagogická fakulta v Praze

Činný kde? V jaké funkci? člen Národního souručenství

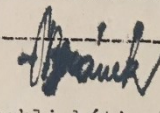
Pracoval v okres. osvět. sboru nebo ne
 v míst. osvět. kom., kdy a v jaké funkci?

Byl členem zednářské lože nebo podobné organizace? ne

Kterých spolků, politických stran byl
 nebo je členem /sdělte dobu členství/. /////

Běh života /stručně/: Působím od roku 1932 na býv. okrese Mnich.Hradčště

Vlastní poznámky podepsaného: /////

Datum: 23.8.1943 Podpis:

Na druhé straně uveďte adresy těch, kteří by mohli býti případně ke
 spolupráci s Veř. osvět. službou připráni a to z každé obce vašeho škol-
 ního obvodu po dvou osobách.

Zdroj: ABS, f. 44, 4/3, s. 37. Dotazník.

Příloha č. 4: Připomínky Antonína Frajta k nedostatkům organizace VOS.

Obst. I. Obvod
Verf. Schrieben: 4. II. 1944
Abgefertigt:
Anliegen (Gewicht):
Abgabe:

Praha, dne 9. 12. 1943.

Čj. 241/43.

Titl. Pověřenec pro VOS v Praze

Věc: Zjištěné závady a dotazy.

10. XII 1943
2576

6

Kenntnisnahme ablegen.

1. Není nikde v žádném oběžníku stanoveno, že Okr. Ved. před ustanovením spolupracovníků okresního vedení, místních vedoucích a jejich zástupců, má si vyžádati dobrozdání Obv. pověřence.

Oběžník Min. 12. 841 z 7. 7. 43 čj. 10. 852 I/2 hovoří sice o vyhledání spolupracovníků za součinnosti Obv. Pověř., ale při změnách a pod. tyto jsou ustanoveni bez jakéhokoli dotazu, přičemž jsou sice hlášeni k schválení, Nečiní to dobře, měl-li by se takto ustanovený činovník jen z tohoto titulu v zápatí měnit.

U spolupracovníků Okr. vedení se vžívá stejná praxe. V mnoha případech před příchodem jest mi oznámeno, že byli ustanoveni ti a ti spolupracovníci, bez jakékoli možnosti si tyto osoby ověřiti.

2. Není konkrétně stanoveno, kdy a za jakých okolností smí Obv. pověřenec - vyskytnuvší se závady odstraniti. Dále pak, že tento v případech uvolnění se funkce Okr. ved. neb jeho zástupce, neb v pádu nutnosti změny takového činovníka má podati návrh na doplnění neb změnu.

Ku příkl. : Kladno bez dotazu objednalo 60 knih Lažnovského a chtělo zříditi „putovní knihovničky“ v částce K 1.500.- odvolávající se na to, že do 5 tis. smějí činiti vydání bez dotazu a souhlasu. Nařídil jsem obj. stornovati, neb místním vedením jsou k dispozici obecní knihovny.

Brandýs n. L. si ustanovil zástupce Juc. Klepla, který byl pověřen referátem divadelním. Tento mimo toto posláni a též vzhledem jeho nemoci cukrovce, po celý týden nepřítomného okr. ved. zastupovati nemůže.

3. Při výstavbě se naráží na příkaz, že okr. spolupracovníků smí býti nejvýše 9. - Ml. Boleslav a Kladno mi chtěli následkem ustanovení „referentů“ přespočetně zprostiti funkce neb přeřaditi do míst. vedení. - Taktéž není jasno kolik je možno ustanoviti „pomocníků“ a k jakému účelu.

4. Kladenský div. referent který jest souč. předsedou Strouhalova divadelního okrsku, nechal rozmnožit seznam div. her jež jsou povoleny a rozdal divad. spolkům. Ač oběžník o tomto obv. pověřenci neobdrželi, tuším, že tyto seznamy byly pokládány za věc důvěrnou?

5. Knihy pro příruční knihovničky byly dodány bez průvodního přípisu, bez seznamu a namísto hlášených 50 jich došlo 60 kusů. Jest nutné k vůli registraci a evidenci mít písemný doklad a to minimálně „dodací list“. - Dodatečně zasílané knihy jednotlivě, jsou též bez jakéhokoli dokladu. Konečně Kladno poslední serii 3 knih dostalo dvojmo.

6. S převzatými částkami od býv. orgánů osvětové služby, bylo povoleno hraditi běžná vydání. Bylo by vhodné dát příkaz, aby pokud se tak nestalo, byly tyto peníze k 31. 12. 43.

vyúčtovány a odvedeny na konto pošt.spořitelny 44.444. Dnem 1.1.1944 aby se prováděly úhrady výhradně z částky jež je na kontě k dispozici.

2. M.O.K. ku př. v Dobrovicích okr.Ml.Boleslav,hrá ještě v listopadu 1943 divadelní představení. - Bylo by v dát po této stránce informace okr.vedoucím.

8. Kontrolou v pokladních knihách býv.OOS, zjistil jsem, že ku př. ve Slaném nebylo okr.ved.předáno nic z filmů ať v době 1930 - 1943 bylo zakoupeno na 16 filmů, při čemž „půjčovna filmů“ dle přípisu okr.ved. z 11.10.t.r. - nebu přejímána, poněvadž nebyla majetkem VOS ani jí nebyla sprav na. Oni ji totiž zřídili pp. předseda OOS Jos.Stetina, okr. škol.inspektor a býv.kraj.ref.Aloisem Procházkou, odb. učitel

V mnoha případech pátráním v pokl.knihách býv.org nů, objevil jsem podobných zjevů více a bylo by vhodné dopor citi obv.pověřencům, aby této věci věnovali velkou pozornost. Jsou případy, kdy byly předány pokl.knihy jen za ro 1943, čímž podobnou kontrolu nelze provést. V těchto případe učiním hlášení.

Dotazy :

1. Kdy možno převzít zástitu nad podniky spolků ?

2. Možno zapojiti do sboru okr.spědupracovníků ženy ?

3. Možno zprostiti funkce osoby jmenované p.ministrem ?

4. Jaký postoj zaujmouti, hodláti některý spolek neb NS pořádati politicko výchovné přednášky ?

5. Možno propag.materiál použít pro ostatní větší mēta okresu, hlavně tam kde byly pořízeny soupravy rámu 2 krát ?

6. Co mají umístnit okr.vedoucí do výkladů kanceláří, v případech, že propag.materiál tam nelze umístnit.

7. Jednotliví okr.ved.hodlají poříditi zatímní papírové tabulky pro svou jakož i kanceláře míst.vedení. Mých 8 pol. okresů počítá na 800 obcí.

8. Z da bude vydán koncem roku za účelem kontroly - seznam všech došud vydaných oběžníků a příkazů jak Min.tak Pov.

9. Zda potřebné tiskopisy pro místní vedení mají objednat a zaplatiti okr.vedoucí hromadně. Taktěž pro okr.kancelář tiskopisy Inventáře, Seznamu knih a t.d..

10. Zda mohou při přednáškách při dekoraci používat znaky NS neb jiných spolků a institucí.

11. Možno používat místního rozhlasu k propagaci přednášek evnt. při jiných příležitostech ?

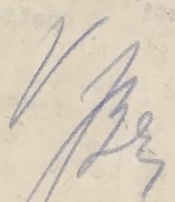
12. Budou vydány směrnice pro vydávání oběžníků na míst. vedoucí okr.vedoucími, neb jest jim ponechána iniciativa.

Obvodový pověřenec :

ANTONÍN FRAJT
PRAHA III, Palác Valdšvyn
Tel. 312-43, linka 98.

Příloha č. 5: Hlášení o přednášce Antonína Vlacha v Hostivicích ze dne 31.4.1944

Hostivice. 30. dubna 1944 večer.
2500 obyvatel. Rozeslány číslované pozvánky a vylepeny plakáty. Místní vedoucí a jeho zástupce velmi schopní a obětaví, mají zřejmě praxi již z přednášky tam dříve konané a hlavně nebojí se nepopulárnosti, daný příkaz vykonávají se vši rázností. Sál menší, asi na 150 míst, takže při 280 účastnících byl plný. Výzdoba slušná. Přednáška vyslechnuta skutečně pozorně a její věcnost oceněna; bylo zajímavé, jak po jejím skončení řada lidí sama ze sebe začala tleskat, tento potlesk však za okamžik naráz ustal. Zřejmě si ti, kteří byli spokojeni s přednáškou, uvědomili, že se neví, kdo je pozoruje a ihned s potleskem přestali. Po skončení přednášky setrval jsem s míst. vedoucím a jinými občany v hostinci v hovoru a byly mi kladeny zcela důvěřivě různé otázky, ze kterých bylo zřejmo, že je zde vážná snaha po informaci a že největší překážka - nedůvěra vůči činovníkům VOS - byla značně prolomena. I když se nesmí výsledky přednášek přeceňovat, určitý vliv na smýšlení v obci je zřejmý a nesporný.

Zdroj: ABS, f. 44, 5/5, s. 38. Hlášení o přednášce Antonína Vlacha v Hostivicích ze dne 31.4.1944.